

## Szökevények, akik mégis helyállnak

Tizenkét korábbi évkönyvünkben eddig már összesen nyolcszáznál is többen foglalták össze 70-70 sorban életüket, credójukat, nézetüket a világról (vallomástételre mindig a következő évben hetvenedik életévüket betöltő hazai és határon túli magyar jeleségeket kértük fel). A 2010-ben hetvenéves 86 nyilatkozóval együtt kilencszázhoz közelít azok száma, akiknek párhuzamos életírásaiból úgy rajzolódnak ki nemzedékről nemzedékre a hozzánk elért (és rajtunk is túlcsapó) történelem CT-kormetszetei, mint az évgyűrűk. Az 1928-asok (néhai édesanyám korosztálya) nyitotta meg a sort. Az ő életkoruk (azaz majdani kifaggatásom) felé araszolva a fő faggató, jómagam, most éppen a félidőn vagyok túl. Zsugorodik az elválasztó korkülönbség. A messzebbi, nehezebben megfejthető világok üzeneteit fülemben mindinkább olyan emberek – „fiatalabb” hetvenesek – ismerősebb hangja váltja fel, akikkel talán félszavakból is jobban értjük egymást. (Vagy akik félszavával a mi félszavunk makacs vitában áll...) Egyre jobban hasonlítok a hetvenesekre. Szép lassan egészen lelepleződöm tehát általuk, mielőtt üt az én vallomásom órája... Egybecsengő aforisztikus summázatokat például írásaikat olvasgatva a szokásosnál könnyebben találtam.

Egyik énjük a töretlenül helyálló emberé. Amibe az ember nem hal bele, az csak fokozza a vitalitását – ezt Győri Franciska szűri le. Istennek terve van az emberrel – Nagy Imre e gondolatának többen is hangot adnak. Pécsi Ildikó büszkesége: azzal foglalkozom, amiért, úgy gondolom, a világra jöttem. Raj Tamás a bölcs szívhez jutás fontosságát hangsúlyozza. Szalai Györgyi azok közé tartozónak vallja magát, akiket az éltet, hogy dolguk van a világban. Novotny Zoltán megfogadja az anyai intést: erőnk-höz képest vállalni kell mindazt, amit az élet ránk parancsol. Szekeres Károly elkönyvelei: ezt a feladatot mérte rám a sors. Voigt Vilmos jóleső találkozást vizionál a Karinty megelevenítette fiatalemberrel. Vathy Zsuzsa egyetemessé tágítja ezt a nézőpontot, mondván: akarunk hinni Valakiben, akire rá van bízva a világ és az ember. Még akkor is, ha mindezek – Benedikty Tamás keserű megállapítása szerint – csak az ablaktábla mögé szorult darázs cikázásai. A felelősség hívószavára visszhangzik mindegyik kijelentés.

Miközben valami egészen más is meghatározó módon egybecseng sokuknál. Bartha János és Nagy Ildikó is említik, hogy nem ütköztek meg a kettős nevelésből fakadó megalkuvás kényszerűségén, Jávorszky Béla Finnországban járva ébredt rá, hogy mellőzhető a megkövetelt, természetszerűnek hitt alakoskodás, Dallos Jenő említi a szállóigét: cirkusz az egész világ (mások színházat emlegetnek), Jung Zseni pedig fanyarul megállapítja: gyerekkoromat vitamin- és szeretethiány jellemezte. Ennek a hangoztatott kívülről számomra még árulkodóbb mikrojele, hogy az itt szereplő festők, iparművészek közül például meglepően sokan kacérkodnak a zenéléssel, még a cukrász is mandolinon játszik szenvedélyesen, az énekes is filozófus, a tanár meg – más szökevényhajlamúakkal együtt – belekap a sportolásba, a volt tévéelnök Kodály-kórus tag volt és turistaegyesületi vezető. Mintha majdnem mindegyikük legszívesebben odábbállt volna, ha nem tartaná helyén, nem szólítaná vissza egy szerencsés véletlen, a feladat. Akár a vállalt beamterség. Vagy Valaki.

Mert hát, mint ahogy Fábrián László barátom – aki bölcséleti hármaskönyvében megrajzolta a fájdalom, a gond és az öröm emberének alakját –, megállapítja: felelőségnek mégiscsak lennie kell a világon.

# NAPÚT

Irodalom, művészet,  
környezet

XI. évfolyam 10. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (törtélem), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gazdag Dávid, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Konce Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Schwajda György, Konrad SutarSKI** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mf. sz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: [napkut@gmail.com](mailto:napkut@gmail.com) • Honlap: [www.napkut.hu](http://www.napkut.hu)

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Sáry László zeneszerző . . . . .	3
Nyerges András író, költő. . . . .	4
Csikszentmihályi Róbert szobrászművész . . . . .	5
Tóth Judit színművész . . . . .	6
Tóth Sándor textilművész. . . . .	7
Győry Franciska színművész. . . . .	9
Jávorszky Béla író, műfordító . . . . .	11
Géher István költő, irodalomtörténész. . . . .	13
Gyivicsán Anna nemzetiségkutató . . . . .	13
Voigt Vilmos folklórkutató . . . . .	16
Miller Lajos operaénekes . . . . .	19
Szávai János irodalomtörténész, műfordító . . . . .	20
Brokés Ágnes festőművész, költő. . . . .	22
Kocsis Imre festőművész . . . . .	23
Raj Tamás rabbi, történész. . . . .	25
Szathmáry Gyöngyi szobrászművész. . . . .	27
Szekeres Károly keramikus . . . . .	29
Czilczér Olga költő, író, drámaíró . . . . .	31
Csillaghy András nyelvész, filológus . . . . .	32
Cs. Németh Lajos színművész . . . . .	33
Szeremley Huba borász . . . . .	35
Sinkó László színművész . . . . .	36
Tóthné Gaál Zsuzsa textilművész . . . . .	37
Dárday István Gábor Mária filmrendező . . . . .	39
Jung Zseni fotóművész . . . . .	40
Bakallár József festőművész. . . . .	41
Furkó Zoltán író, szerkesztő . . . . .	42
Dallos Jenő karikaturista . . . . .	48
Vathy Zsuzsa író, újságíró. . . . .	50
Vágvolgyi Ilona jelmeztervező. . . . .	52
Marosi Ernő művészettörténész . . . . .	53
Kocsis István író . . . . .	56
Fábián László író, műfordító, újságíró . . . . .	59
Kelemen András pszichiáter . . . . .	61
Vitézy László filmrendező, operatőr . . . . .	63
Novotny Zoltán újságíró . . . . .	65
Radnóti László újságíró. . . . .	67
Pécsi Ildikó színművész . . . . .	69
Hovanyecz László újságíró . . . . .	71
Tóth József festőművész . . . . .	72
Bojtár Endre irodalomtörténész, műfordító. . . . .	74
Bakay Kornél régész . . . . .	76
Kákonyi Csilla festőművész . . . . .	78
Csom István sakkozó, edző . . . . .	81
Kozma Imre lelkész . . . . .	83
Nagy Anna színművész . . . . .	84
Lőrincz Győző keramikus . . . . .	85

Barta János történész . . . . .	88
Inkey Alice fotóművész . . . . .	90
Benedikty Tamás író . . . . .	92
Brády Zoltán újságíró . . . . .	94
Tolnai Ottó költő . . . . .	99
Marinovich Endre közgazdász . . . . .	101
Málnási Ferenc pedagógiai író, tankönyvszerkesztő . . . . .	104
Tamás Menyhért író, költő, műfordító . . . . .	105
Nagy Imre irodalomtörténész . . . . .	106
Ifj. Koffán Károly festőművész, grafikus . . . . .	108
Domonkos István író, költő . . . . .	110
Bereczky Loránd művészettörténész . . . . .	111
Benkó Sándor előadóművész, mérnök . . . . .	113
Vári Éva színművész . . . . .	114
Szalai Györgyi filmrendező, forgatókönyvíró . . . . .	114
Mizser Lajos nyelvész . . . . .	116
Nagy Ildikó művészettörténész . . . . .	117
Paládi-Kovács Attila etnográfus . . . . .	118
Szentgyörgyi József festőművész . . . . .	121
Móna István öttusázó, ügyvéd . . . . .	122
Gerold László irodalom- és színháztörténész, szerkesztő . . . . .	123
Végh András festőművész . . . . .	125
Sarbu Aladár irodalomtörténész . . . . .	127
Tímár Éva színművész . . . . .	129
Kulcsár Győző vívó, edző . . . . .	130
Csete Ildikó textilművész . . . . .	130
Berkovits György író . . . . .	131
Cyránski Mária szobrászművész . . . . .	132
Sárközy Tamás jogász . . . . .	135
Kertész Sándor festőművész . . . . .	136
Knézy Judit etnográfus . . . . .	138
Szilárdi Béla festő-, fotóművész, grafikus . . . . .	140
Abádi Nagy Zoltán irodalomtörténész . . . . .	141
Sütő Éva formatervező iparművész . . . . .	145
Szersén Gyula színművész . . . . .	146
Szabadi Judit művészettörténész . . . . .	148
Hambuch Vendel újságíró, történész . . . . .	150
Peták István újságíró . . . . .	151
László Attila régész . . . . .	153

Melléklet

**Káva Téka - Napút-füzetek 40.**

Szűcs Ákos: Fellebben a tunika  
(Kultúrtörténeti esszék)

**NAPÚT**

Irodalom, művészet,  
környezet

XI. évfolyam 10. szám

**Nyolcvanhat  
jeles hetvenes**



**CSÍKSZENTMIHÁLYI RÓBERT  
TÁRSÁK**

## Sáry László

zeneszerző (Győr, 1940. január 1.)



1940-ben született Győrött. 1966-ban zeneszerzői diplomát szerzett a budapesti Zeneakadémián, ahol tanára Szervánszky Endre volt. 1970-ben Jeney Zoltánnal, Vidovszky Lászlóval, Eötvös Péterrel, Simon Alberttel közösen megalapította az Új Zenei Stúdiót, melyben zeneszerzőként és előadóként egyaránt közreműködött. 1972-ben Darmstadtban tett látogatásakor találkozott Christian Wolff zenéjével és nézeteivel. Ez a

találkozás megerősítette a hagyományos európai gyakorlattól eltérő zeneszerzési utak iránti érdeklődését.

Az 1970-es évek közepétől kezdte el a speciális, kreatív zenei gyakorlatoknak nevezett „Sáry-módszer” kidolgozását, mely az új zenei gondolkodás alapelemeivel foglalkozik, útbaigazítást ad bizonyos zeneszerzői módszerek megismeréséhez, segítséget nyújt a memória és a rögtönzési készség fejlesztéséhez, a figyelem összpontosításához, valamint a társas zenélés gyakorlatához. Pedagógiai módszerét zeneiskolás gyerekek körében, valamint a Színművészeti Egyetem hallgatói között is kipróbálta és tanítja. Évente több alkalommal tart akkreditált kurzusokat pedagógusoknak, zenetanároknak és a Zeneművészeti Egyetem hallgatóinak. Számos kurzust tartott Japánban, Angliában, Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Belgiumban és Észtországban.

1979-ben Kassák-díjat, 1985-ben Erkel-díjat kapott. 1990-től a budapesti Katona József Színház zenei vezetője és a Színház- és Filmművészeti Egyetem tanára. 1993-ban Bartók-Pásztory-díjjal tüntették ki.

1994-től részt vett a Yehudi Menuhin által kezdeményezett MUSE (A zene, az egyensúly és a tolerancia forrása) projektben, amely zenén, éneklésen, táncban és testmozgáson alapuló oktatási módszer hátrányos helyzetű gyermekek számára.

1996-ban a Japán Alapítvány ösztöndíjasaként Tokióban töltött három hónapot, ahol a hagyományos japán színházat, zenét és táncot tanulmányozta.

1998-ban az *Etűdök gőzmozdonyokra* című kompozíciója III. díjat nyert a bécsi VII. Nemzetközi Elektroakusztikus Rostrumon (IREN). 1998-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja. 1999-ben jelent meg *Kreatív zenei gyakorlatok* című módszertani könyve magyar és angol nyelven, majd 2006-ban németül is.

2000-ben érdemes művész, 2008-ban pedig kiváló művész lett.

Sáry László

## Nyerges András

író, költő (Budapest, 1940. január 3.)

Versem először 1956 október 2-án, a Szabadság című képes hetilapban jelent meg, amit azért írok ide, hogy jelezsem, ötvenhárom éve publikálok. De ha jobban belegondolok, van az több is: hiszen megjelentem már 1948-ban, a Nőmunkás című (Kéthly Anna szerkesztette) szocdem folyóiratban; igaz, csupán azért, mert egy nyolcéves gyerek írománya kuriózumszámba ment. 1948, 1956 – ezek mára történelmi dátumok lettek, de nekem bármelyik olyan, mintha nemrég éltem volna át. Persze az elmúlt hét évtizedben nehéz volna olyan évet találni, melyhez nem fűződik történelmi nevezetesség. Ez egy ilyen ország, szokás mondani, és az író számára nincs nagyobb szerencse, mint egy ilyenbe születni, hiszen mi, tollforgatók lehetünk (vagyunk) szegények, mint a templom egere, jöhet ránk külső vagy belső cenzúra (jött), de témáknak és elképesztő figuráknak sosem voltunk (leszünk) híján.

Amit a magam hetven évéről mondhatnék, reményeim szerint benne van a regényeimben. 1944 a *Volto-miglanban*, amely két kiadásban jelent meg itthon, de kiadták Németországban és Olaszországban is. Az ötvenes évekről szól a *Szigorúan bizalmas történet*, ennek hatvanas években játszódó folytatása pedig a *Magyar parádé*. 2009-ben jelent meg a *Tévelygések kora*, amely a címevel is ítéletet mond saját utamról és a korról, melyet végigbotladoztam. Jelenleg a trilógia



záródarabján, *A barátságsszedelgő* című regényen dolgozom.

Ami kimaradt, megismerhető versesköteteimből. Közülük az utolsót, a válogatottat 1996-ban *Este a körmönfónóban* címmel magam adtam ki, és szokás szerint visszhangtalan maradt, hacsak azt nem számítom, hogy egyetlen lapban írtak róla hét nyegle sort, ami negy-

ven év terméséről még leradírozásnak is kevés. Elégtételül szolgált viszont, hogy a szerzőről nemsokára kiderült: a III/3-as ügyosztály építette be az irodalmi életbe.

A rendszerváltás azt hozta számomra, hogy kinyíltak a könyvtárak zárt részlegei, s mindannak, amit nem, félig vagy rosszul tudtam, immár a végére járhattam. Ennek mámorából nőtt ki (ma már négy kötetben olvasható) publicisztikai munkásságom, a „szúrópróbák” és a „színrebontások” – azért szólok itt róluk, mert életem fontos részei és sokan csak ezek révén tudnak a létezéséről.

Nem lévén elkényeztetve kritikák, díjak, elismerések által, továbbá teli olyan elmesélnivalóval, amit helyettem más nem mondhat el, komolyan gondolom, önvallomásomnak a címe is ez lehetne: úgy tűnik, még minden előttem van.

## Csíkszentmihályi Róbert

szobrászművész (Budapest, 1940. január 5.)



Serdülőkoromban szenvedélyes erdőjáró voltam. Vaddisznók és szarvasok közelébe férkőztem, leginkább azért a pillanattért, amikor a tekintélyes vad riadt iramodással tűnik el a meredek hegyoldal sűrűjében. Ezek a fenséges vágták lenyűgöztek. Gyermetegen irigyeltem. Magam is futni, futni, rohanni vágytam hegyen-völgyön át. Életformaként, a szabad természetbe való betagozódás reményében.

Elhatároztam, hogy sportolni fogok, tájékozódási terepfutó leszek. Ebből azonban nem lett semmi. Nem lett semmi, mert az erdő izgalmát egy csapásra feledtette a műterem sejtelmes világa.

Szobrász lettem. Megismertem a Cantata profanát is, de az akkor már semmilyen veszélyt nem jelentett döntésemre nézve. Siettem egy mindenképpen boldognak ígérkező jövő felé, a szarvassá válás szép jelképét őrizgetve.

Magabiztos lendülettel vettem magam a munkába. Fáradhatatlanul loholtam a szobraimmal kiállításról kiállításra, pályázatokra. A meglepően hamar jött elismerések révén elárasztottak a feladatok. Évtizedeken keresztül csak habzsoltam a szobrászléte, határidőtől határidőig. Csináltam emlékművet, emléktáblát, emlékérmét, síremléket, autonóm kőszobrokat, faszobrokat, bronzot, vasat, éremsorozatokat. Közben száz kiállítást itthon és külföldön. Az utóbbi években azt is felismerem, mire vagyok képes és mire nem. Felrémlik sajnálatos eltévedésem is, amikor a művészeti közélet különféle szerepeibe csöppenve, csak holdkóros állapotban találkozhattam a szívem szerint való tennivalóimmal. Az ebben a hajszolt időben feltáruló utazási lehetőségek viszont felérték egy-egy szanatóriumi kúrával – bár olyankor is szerettem száguldozni, felszabadultan, a megengedett sebességnél lehetőleg fürgébben.

Lényegében így telt el ötven esztendő.

És ha most megpróbálok visszaneézni erre a hosszú időre, egy masszív zsgorodnak az emlékeim, évtizedek keverednek, torlódnak, enyésznek. Egyetlen motívum körül kavargok minden, ez az állandó, túlhajtott sietség. Értetlenségemet csak fokozza a manapság mindent elbontó „új” és „újabb” divatos hajszolása, amit talán túlzott gyanakvással utasítok el magamtól.

Most látom csak, a mámoros munkadüh jó kondícióban tartott ugyan, de diétásan. Sorra jelentkeznek a viszkető hiánytünetek: elhanyagolt régi barát-ságok, elodázott olvasmányok, feledésbe merülő erdők-mezők, az önző apát/nagyapát sokszor nélkülözni kényszerülő család.

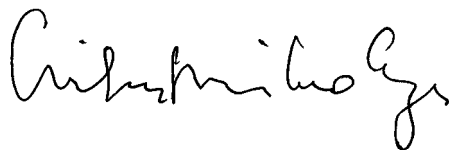
Az életkorommal járó lassulás is arra figyelmeztet, hogy életstílusom módosítására, a mulasztások pótlására nagyon is megérett az idő. Hogy hangzatosabb szavakkal éljek: ügyes lavírozással kellene igyekeznem egy kiegyensúlyozottabb, teljesebb emberi élet csendes kikötője felé.

Az elhatározás határán vagyok.

Előbb azonban...

Előbb azonban sürgősen be kell fejeznem ezt meg azt. Mindenekelőtt, a jövő évi kiállításomra készülve, legújabb „nagy ívű tervem” megvalósítása köti le minden erőmet. Megszállottan, lázas türelmetlenséggel dolgozom, robogok. Szorongat az idő és hajt a kíváncsiság.

A készülő szoborcsoportozat egyébként azt a súlyos kérdést hivatott feszegetni, hogy miért és hova is rohanunk?



## Tóth Judit

színművész (Budapest, 1940. január 6.)



*Tóth Judit: Színészet vagy semmi.* Ez volt a címe a velem készült első riportnak, miután 1962-ben elvégeztem a Színház- és Filmművészeti Főiskolát (ma egyetem). Ez a cím egész pályafutásomat végigkísérte.

Szüleim nagyon szerették a színházat. Hét- vagy nyolcéves koromban már engem is elvittek magukkal. Szinte most is emlékszem arra a csodára, arra a hihetetlen, földöntúli valamire, ami engem már akkor megfogott, és soha többé nem engedett el.

Aztán a dolgok mentek a maguk útján. Gimnáziumi szavalóversenyek, színjátszó körök előadásai. Végül beteljesülni látszik az álom. Színészi pályám első állomása Debrecen, a Csokonai Színház. Nagyszerű szerepek, amelyekben tovább tanulhattam a mesterséget. *Szent Johanna*, az *Ahogy tetszik* Rosalindája és mások. Nagy népszerűséget adott a *Mici néni két élete* című film. Sok-sok tévéjáték (akkor még volt ilyen), de igazán a színház maradt a szívem csücske. A színész élete 18:30-kor kezdődik, amikor az ügyelő bemondja az első figyelmeztetést.

A József Attila Színházban tizenkilenc évig játszottam. Szerepek felsorolása oktondiság lenne, senkit sem érdekelne, csak engem. Minden lexikonban benne vagyok. Ha igazán ki kellene emelnem pályám legjelentősebb korszakát, az a nyolcvanas évek lenne, a Józsefvárosi Színházban.

Anouilh *Colombe*-jában a művészkirálynő, Németh László csodálatos hősnői, és más főszerepek. '86-ban Jászai Mari-díjjal tüntettek ki. Itt említem meg, hogy van egy füzetem, már kicsit megsárgult, amibe 1958 óta írom a szerepeimet (csak a színpadiakat); most, 2009-ben 117-nél tartok. Nem semmi.

Kíváncsian várom, hogy a további lapok hogy fognak betelni. Sajnos fogyanak a szerepek, a színdarabok fiatal emberekről szólnak, mint ahogy az élet



William Shakespeare: *Ahogy tetszik*  
Rosalinda szerepében, Cs. Németh Lajossal  
(Csokonai Színház, Debrecen, 1962)

is. Aki mögött már több van, mint előtte, mindent másképp lát.

Budapesti Kamaraszínház-i szerződésemet feladtam, hogy szabadúszóként is kipróbáljam magamat. Sikerült. Ma is játszom sokat, szép szerepeket, több színházban. De csak olyan közegben, olyan kollégákkal, olyan színvonalon, ahogy azt mindig is elképzeltem.

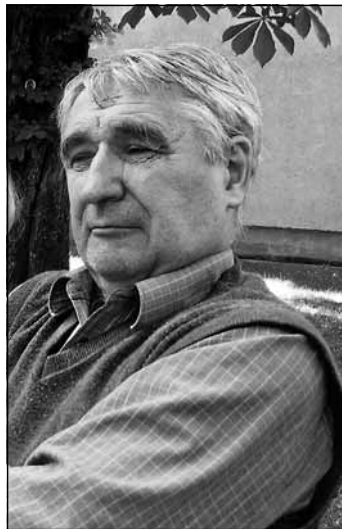
Persze voltak rossz évek is, amikor mostoha volt hozzám a pálya vagy a sors. Ezeket segítette át a családom. Két fiam született. Férjemmel lassan ötven éve szeretjük, tiszteljük egymást, és izgulunk egymás premierjein. Mindent egybevetve, ha újra születnék, megint ezt a gyönyörű, kegyetlen pályát választanám. Jaj, befejezem, 19 óra van, kezdődik az előadás.

*Tóth Sándor*

## Tóth Sándor

textilművész (Karcag, 1940. január 7.)

Kun eredetű, református gazdálkodócsaládban születtem. Apámék öten voltak testvérek, együtt dolgoztak nagyapám birtokán. Sok állatot is tartottak, tanyáik és városi házaik is voltak, így sok élményt szereztem gyerekként a pusztán és a gazdaságban is. Szerettem felfedezni a vadvizek partjain a növények szép színeit, megfigyelni a kis rovarokat, lepkéket. Álmodozó, csendes gyerek voltam,



bár két öcsémmel és a rokon gyerekekkel is sokat játszottunk együtt. A háborús tankcsaták és repülők zaja hamar megzavarta életünket. Tanulmányaimat a református iskolában kezdtem, sokat rajzoltam, tehetségemre tanáraink is hamar felfigyeltek, és biztattak a továbbtanulásra, amit szüleim is pártoltak. Időközben egész családjunkat megfosztották vagyonától, csak kertjeink maradtak



és néhány háziállat. Szüleim sokat fáradoztak, de így is igen szerény körülmények között éltünk, hitünket és Isten iránti bizalmunkat megtartva. Érettségi után mindjárt felvettek az Iparművészeti Főiskola (ma: egyetem) szövő tanszakára, ahol egy színes, élményekben gazdag új élet tárult fel előttem. Itt ismerkedtem meg későbbi feleségemmel, Gaál Zsuzsával, aki mindjárt nagy hatással volt rám, és közös érdeklődésünk a művészetben, világnézetben, hitben máig összeköt bennünket. A diploma megszerzése után, 1963-ban a Leniparban kezdtem dolgozni tervezőként, de több alkotói szabadságra vágytam, és már ekkor elkezdtem sisállal, kenderrel, jutával, fonás- és szövéstechnikát keverve, természetes színeket alkalmazva sík- és tértexetileket készíteni. Falikárpitjaim az alföldi pusztá horizontális világát, csendjét, nyugalmát és natúr színeit idézik. Jelentősebb önálló kiállításaim 1968-tól az Ernst Múzeumban, a Vigadóban, Tatán, Vácon, Karcagon, Szolnokon voltak, majd a lausanne-i textilbiennálén való sikeres részvételem és a szombathelyi biennálék voltak fontosak. 1994-ben Ferenczy

Noémi-díjat is kaptam munkásságom elismeréséül. Közben tanítottam rajzot és művészettörténetet a József Attila Gimnáziumban, majd a győri Gardénia csipkefüggönygyárnak lettem tervezője. Ezután meghívtak a Budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola textil szakára vezető művésztanárnak. Ezt a feladatot igen szívesen csináltam. Ekkoriban kezdtem spirálszövessel olyan térformákat is készíteni, melyeknek formavilága a gyerekkori paraszti tárgykultúra emlékeit idézte. Szülőföldemmel, Karcagon élő rokonaimmal továbbra is eleven kapcsolatban vagyok. Hívó emberként kiemelkedően szép feladatot jelentett számomra a methodista gyülekezet Kiscelli utcai központjának nagyméretű oltárképe. Eközben a rajz is kifejező eszközömmé vált, tusrajzaim részben a szövés és fonás világát jelenítik meg. Az egyszerűség és anyagszerűség mindig jellemezte munkáimat. Továbbra is sok örömet jelent számomra az unokáimmal való foglalkozás mellett az alkotómunka.

Tóth Sándor

## Győry Franciska

színművész (Budapest, 1940. január 8.)



Képtelen vagyok olyanra, hogy: összegezni! Szembenézni múlttal, jelennel – akármivel. Teszem a dolgom ösztönösen. Hangulatember vagyok, ugyanakkor kötelességtudó. Szörnyű párosítás! De minden ebből származó kellemetlenséget feledtet velem például a budai várhegy látványa a 2-es villamosról, vagy báméskodni az Iparművészeti Múzeum termeiben, vagy meginni egy pohár igazán finom bort szerettem körében. Találgatni – a Balaton déli partján ücsörögve –, hogy a távoli tanúhegyek közül most ez a Gulács vagy a Csobánc? Pici gyerekkorom óta nézem a túlsó part hegyeit, és nem tudok betelni a látvánnyal! A vízen – álmomban – rőt vitorlájú hajókat látok, bennük ókori római öltözetben nők és férfiak.

Bizonyára azért szeretem annyira ezt a gyönyörű, teremtett világot, mert majdnem behaltam abba, hogy világra jöttem. Anyácskám hosszú, küzdelmes vajúdással szült meg engem, aki már alig éltem. Ez az emlék, a páros küzdelem emléke írta a sorsomat tovább. Háború: küzdelem az életben maradásért, az enivalóért. Az ötvenes évek: titokban küzdeni egy hazug világ ellen Rákosi Mátyás úttörőjeként. Küzdelem a szívembe rejtett '56-os forradalomért, hogy olyan maradjon, ahogy én éltem meg tizenhat évesen.

Iskolaévek Budapesten, válogatott, nagyszerű tanárokkal. Jó emlék! Néhány osztálytársnőmmel ma is rendszeresen találkozunk. Mindegyikük kitűnően főz. Ha már az örömeimnél tartok: érettségi után felvételt nyertem a Színművészeti Főiskolára. Tanárim: Básti Lajos (tőle magyarul tanultam) és Szinetár Miklós (tőle szellemi védőpajzsot kaptam). A Blaha Lujza téri Nemzetiben – főiskolásként – színészsórással voltam egy színpadon. Tanulás, szerelmek, eufória, ifjúság!

PÉCS: főszerepek. Akkor ez milyen természetes volt! És 25 év múlva hogy fáj, hogy ez már nem így van. Az ember lánya majd belehal. De majd rámész arra is, mikor egy szereppel kínlódsz. Ophélia, Molnár Ferenc *Liliomában* Julika. A fiatal Pályi András darabját három előadás után leparancsolták a színpadról, mert „klerikális szellemű”-nek ítélte a hatalom. 1964, életemben először külföldön. Magyar filmnapok Rómában és Milánóban. Révész György *Angyalok földje* című filmjét delegálták, amelyben Tolnay Klárral játszhattam. Egyik fogadáson a Rómában élő Lengyel Menyhért, megérezvén Klárika Kossuth cigijének szörnyű illatát, azt mondta: Klári, neked erre nem lenne szabad rágyújtanod! VESZPRÉM: Polly a *Koldusoperában*, és ezen évek során megszületik Végvári Bori és Végvári Eszter. SZEGED: Dayka Margit és Ráday Imre, és Lendvay Ferenc igazgató, akinek köszönet és hála, hogy a két csodabogár, zseni pályatárssal dolgozhattam. Azután BUDAPEST: szabadúzás, gyerekevelés és költészet. Verset mondok az Irodalmi Színpadon, a Rádióban és Magyarországon összes termében. SZOLNOK: a Jurij P. Ljubimov rendezte Csere 1980-ban. Jel-



Végvári Tamással az *Angyalok földje* című játékfilmben (rendezte: Révész György)

mezben, díszletben, világításban próbáltunk, csak három hetünk volt rá. Mindannyiunkat helyzetbe hozott, és világgraszóloan jó előadás lett. Nagyszerű volt színésznek lenni Paál István rendezéseiben is! *Amerikai álm* (Albee), *Anatole* (Schnitzler), *Otthon* (Story) és maga Übü mama. Közben rádió- és szinkronszerepek sokasága, és hát a gyerekeim! Meg a férjem. Nem lehet büntetlenül, hosszú éveken át létezni, szétszaggatva munka és család között. A pályám iránti odaadás, az elszántság lassan kiapadt belőlem. Ezt biztosan megérezték a színházban, mert kezd-

tek elmaradni a feladataim. Ennek örültem, meg kicsit bele is pusztultam.

Arra gondoltam: nem belehalni! Valami mást kell csinálni. Különféle lázas próbálkozásaim közepette utánam nyúlt a Sors. A rendszerváltozás utáni Zene-művészeti Egyetemen újraindított egyházzenei tanszakon beszédtanár lettem. A kitűnő zenetudós és pedagógus, Dobszay László a tanszak vezetője. Tőle és a tanítványaimtól tanultam, miközben tanítottam ebben a számomra idegen, mégis vonzó zenészvilágban. A Zeneakadémián tanítással töltött kilenc év számomra kilenc szerelmes esztendő volt.

Néhány évvel ezelőtt meghatározó, lélekemelő feladatot kaptam: értelmi és testi fogyatékkal élő fiatalokat nevelhettem. Fölnéztem rájuk, ettől szárnyaik nőttek, és képesek lettek bármit megoldani, amit csak kértem tőlük. Ők a Balthazar Színház tagjai.

Immáron hajlott koromban is tevékeny vagyok és kötelességtudó. Hetente háromszor tornázom, de a kellenél többször eszem. Sebaj! Megtapasztaltam, hogy igaz a mondás: „Amibe az ember nem hal bele, az csak fokozza a vitalitását!”

*Handwritten signature: György Révész*

## Jávorszky Béla

író, műfordító (Budapest, 1940. január 14.)

Miért is lettem műfordító? – teszem föl magamnak a kérdést most, amikor hetven év magaslatáról visszatekintek életem napsütötte, lankásabb tájaira. Anyagi okokból bizonyosan nem, megélni műfordításból abban a bizonyos „átkosban” sem lehetett, pedig akkor még a mainál jóval bőkezűbben bántak a műfordítással. Megszállottság kellett hozzá, konokság, mert munka sem került magától, különösen a kis nyelvterületeken küzdött meglepően sok eszkimó azért a kevés zsákmányért, amit a könyvkiadás egy finnhez hasonló irodalomból évente kiizzadt magából.

Ifjúkoromban sok minden érdekelt, de ezek közt akkor még nem szerepelt szépirodalmi művek fordítása. Ornitológus, majd térképész akartam lenni, rövid ideig rádióműszerész is; igaz, tizennégy évesen írtam már verseket, s emlékezetem szerint abban az időben született első „igazi” opusom, Friedrich Schiller *Der Ring des Polykrates* című versének viszonylag jó formaérzékről tanúskodó fordítása. Gimnáziumi éveim alatt afféle deklasszált polgári család sarjaként legszorgalmasabban nyelveket, németül és angolul tanultam, később törökül is, s csak viszonylag későn lökött egy véletlen a finnek és a finn kultúra irányába. Érettségi táján maradt rám néhány könyv egy elhalt nagynénem hagyatékából, köztük Szinnyei Józsefnek az 1880-as években kiadott finn



tankönyve és kisszótára. Ez a könyv véglegesen megpecsételte a sorsom, mert jóllehet elavult volt és nehéz, én egzotikusnak, lebilincselőnek találtam, és úgy éreztem, ez a borongós északi világ az, ami leginkább megfelel vonzalmaimnak. Ebből a könyvből kezdtem el finnül tanulni (akkoriban még nem is volt más), és az ebből merített kezdetleges tudás

segítségével létesítettem első kapcsolataimat finn levelezőtársakkal. Majd finn vasutasok meghívására 1963-ban sikerült kijutnom egy hónapra Finnországba. (A fiatalok kedvéért teszem hozzá: Nyugatra abban az évben adtak ki először magánútleveleket, így azt a tényt, hogy egyedülálló, a hadsereget még meg nem járt fiatalemberként útlevelet kaptam, joggal tekinthetem valóságos csodának. Emlékszem, vonattal utaztam Berlinen és Stockholmon át, s csak Trelleborgban, a svéd határállomáson kezdtem hinni, hogy valóban kiengedtek a kalitkából.) Egy biztos, ezen az 1963-as úton szerettem bele végképp és visszavonhatatlanul Finnországba. Elvárásolt a rend és a tisztaság, a harsogóan zöld erdők és az áttetszően kék vizek, az égbolt leírhatatlan mélysége, a felhők kontúrossága. És a szó hitele, az, hogy elhiszik, én – én vagyok, és nem kell egyre-másra papírokkal bizonygatnom személyazonosságomat.

És ezen az úton került a kezembe Pentti Saarikoski akkor megjelent

verseskötete, a *Mi történik tulajdonképpen?*, mely olyan hatással volt rám, hogy egy egész életre elszegődtem a modern finn líra fordítójának.

Mit mondhatnék dióhéjban az életemről? Miután az egyetemről sikeres felvétel után ideológiai okokból kizártak („felvételét később hatálytalanítottuk, mert az IB jelentése szerint környezete vallásos”, ez állt a persze csak jóval később megismert minisztériumi dossziéban), kenyérkereset után kellett nézmem, beruházó lettem, majd nemzetközi referens, s ez nem kedvezett irodalmi buzgólkodásomnak. Több mint húsz éven át napi nyolcórás munka mellett dolgoztam finn és svéd fordításaimon. Engem is meglep, milyen sok regény, vers, dráma és hangjáték magyarítása került ki a kezem alól ez alatt az idő alatt. Ha ma az íróasztalom fölött lévő könyvespolcra nézek, egy sor finn, svéd és észt regény és verseskötet bámul vissza rám. De mellettük ott látom azokat a finn és svéd költő barátokkal (Hannu Launonennel, Folke Isakssonnal és Bo Carpelannal) közösen kiadott magyar versválogatásokat (a Kassák Lajos, Nagy László, Weöres Sándor, Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, öt erdélyi költő életművéből készült kötetet, két versantológiát, kötetnyi magyar népdalt), melyeknek társfordítója voltam. Különösen emlékezetes marad számomra a svéd Nagy László-kötet, melynek darabjai több mint egy éven át utazgattak Vaxholm és Budapest között, míg ki nem alakult a híres hosszúversek végleges svéd nyelvű formája. És a fordítás mellett írtam két esszékötetet, bemutatva Észak-Európa kisebbségeit és a Baltikum előttünk sokáig ismeretlen világát.

1990, a rendszerváltozás éve gyökeres fordulatot hozott az életemben. A politikai változások ugyanis az MDF-ből egyenesen a Külügyminisztériumba sodortak, onnan pedig még ugyanazon év őszén tovább nagykövetnek Finnországba. A Helsinkiben töltött négy évet (ahonnan 1991-től a három balti országban is akkreditálva voltam), majd három tallinni évemet (1999–2002) a sors különös adományának, életem nagy kalandjának tekintem, még akkor is, ha irodalmi munkát ez idő alatt nyilvánvalóan nem végezhettem. Átélttem viszont egy sor varázslatos találkozást, testközelből ismerhettem meg négy országot, amire magánemberként sohasem lett volna lehetőségem. Végignézhettem három kis ország újjáépülését, államiságának újratereztését, beutazhattam minden szegletét, osztozhattam örömeikben és bánatukban. Még ma is elfog a szédülés, ha a Lettországból élő maroknyi lível, legkisebb rokon népünkkel való találkozásokra gondolok, amikor egy mazirbei tanya udvarán megterített hosszú vendégasztal mellett egy egész néppel kezet szoríthattam. Kalandozásaimnak mind a kétszer a szocialisták tisztogatása vetett véget.

Mit mondhatnék még? Több mint ötven évvel ezelőtt, 1958-ban jelentek meg első műfordításaim. 1964-ben nősültem, azóta élek boldog házasságban. Talán nem hiú remény, hogy egy keveset fordíthatok még, ennyit remélhetőleg megengednek a menyeyi hatalmak.

## Géher István

költő, irodalomtörténész (Budapest, 1940. január 15.)



### Mérleg

Hatvankilenc év  
Isten kezében, mint a  
lepke: nehézsúly

Géher István

## Gyivicsán Anna

nemzetiségkutató (Tótkomlós, 1940. január 15.)

Nagyon sajátos, jellegzetes dél-alföldi szlovák evangélikus közösségből származom, Tótkomlósról, amely – most már a kutatásaim is ezt bizonyítják – a szlovák kultúra megőrzésében, megújításában, az alkotás folyamatában az optimális szintet érte el. Főként hogyha összehasonlítjuk a többi dél-alföldi településsel vagy akár a Pest megyei szlovák nyelvszigetekkel. Ennek elsődlegesen az az oka, hogy mindig egy olyan település volt, amely gazdaságilag is, és kulturálisan is önellátó volt nagyon sokáig. (...)

Az oktatás az evangélikus egyházhoz tartozott, amelynek a liturgikus nyelve a régi cseh biblia nyelve volt. Sőt, régen a családi ünnepek nyelve is részben ez volt, és az iskolában is ezen a nyelven tanítottak. Csak nagyon lassan, az 1880-as, 1890-es években lépett be a magyar nyelv ebbe a közösségbe, de az is inkább csak periferiálisan. Ez a közösség keményen védte ezt a – mégiscsak törekeny – iskolarendszert, de itt elsősorban mint evangélikus iskola tudta fenntartani magát, majd önellátóvá válni. Amikor az 1860-as években elkezdték felülről, állami részről az algimnáziumokat kiépíteni a mezővárosokban, amilyen típusú település Tótkomlós is volt, maga a közösség ezt elutasította. Először nagyon lelkesedtek az ilyen intézményért, mivelhogy magasabb színvonalú lett volna az oktatás, de mivel az „állami” kikötés az volt, hogy az iskola magyar nyelvű legyen, ekkor ezt még nem vállalták, féltve nyelvüket, kultúrájukat. Később pedig – amint azt a közösség tervezte – nem volt arra pénze, hogy az algimnáziumot szlovák nyelvű intézményként létrehozzák. (...)

A második világháború után is is sajátos és némiképp ellentmondásos fejlődés jellemezte szülőfalumat. (...) Akkor már lejátszódott a drámai fordulatoktól sem mentes szlovák–magyar lakosságcsere is, a két szomszéd nép történetét



máig megterhelő folyamat. (...) Persze voltak szép élményeim is. Például két forintért megvettem a szomszéd szlovákiai gyerek képes magyar bibliáját, a katolikus bibliáját, amire úgy kellett a nagyanyámtól a két forintot elkunyerálni, mert ő eretnek dolognak tartotta, hogy egy katolikus biblia kerül hozzánk, de ez megpecsételte a szomszéd magyar gyerekekkel a barátságomat. (...)

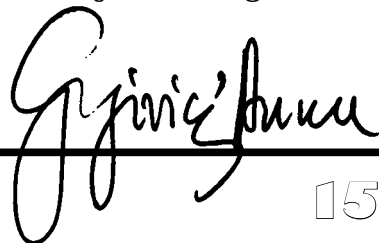
Az a régió, ahonnan én származom, Békés megye, Csongrád megyének egy része mindig is a kutatók szeme előtt volt. Többek között már a XIX. században Haán Lajos vagy előtte Vallaszky Pál (Pavel Valaský), aki a XVIII. században összeírta az egész magyarországi területnek az irodalmi jelenségeit, aki a szülőfalumban volt evangélikus lelkész. Ő sok mindent leírt abból, amit személyesen tapasztalt a családokról, a vidékről, és ez ösztönözte később Haán Lajost is, aki békéscsabai evangélikus lelkész volt, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Bél Mátyás életútjának a feldolgozója, a németországi egyetemeken tanuló magyarországi diákok összeírója, és természetesen a közvetlen környezetnek, a dél-alföldi szlovákok történetének és kultúrájának a leírója mind a két nyelven, magyarul és szlovákul. (...) Természetesen azért nem lettem hűtlen a saját szülőfalumhoz, sem pedig Békéscsabához, amely mindmáig központja elsősorban a dél-alföldi szlovák kultúrának. Feldolgoztam az etnikai jellegüket, a kultúráváltozást, elsősorban e változások törvényszerűségeit kutatva, de a konkrét kutatási területem tényleg a Duna–Tisza köze (főként Kiskőrös) és a katolikus szlovák közösségek a Pilisben. Nem maradt ki ebből a kutatásból Kiskőrös mellett a szlovák evangélikusság egy másik fellegvárának, Nyíregyházának a kutatása sem. A katolikus szlovákság kutatásában szerepet játszott talán az is, hogy én olyan élménnyel léptem a világba, amit az ember talán ösztönösen él át: hogy a magyarországi szlovákok, főleg a dél-alföldi szlovák evangélikusok az igazi szlovákok, ami azon kívül van, az nem az igazi szlovákság. Apai nagyanyám, aki nagyon erősen lutheránus volt, és akitől elsajátítottam a házi áhítatosságot, megtanultam olvasni a nagyon nehéz gót betűs és cseh nyelvű bibliát, el nem tudta volna képzelni, hogy szlovák ember katolikus is lehet. Amikor elmondtam neki, hogy bizony Békéscsabán a szlovák gimnáziumba járnak katolikus szlovák gyerekek, azt mondta, hogy ez nem lehet igaz, és neki ilyesmit ne mondjak. Ebben a szemléletben az is benne van, hogy rajtunk kívül igazán nincs más, magunkra vagyunk utalva. Szembe kellett nézni ennek az irrealitásával. Amikor 1948-ban létrejött a szlovák szövetség, valami új folyamat is megkezdődött. Talán nem sértődnek meg a dél-alföldi szlovákok, amikor kimondom, bizony megvan a hajlamuk a teljes önállóságra, elszeparálódásra a többi magyarországi szlovák nyelvszigettől, tehát a Nógrád, Heves megyei, a Mátra, Bükk területén, Zemplénben élő szlovákságtól, és a Duna–Tisza között élő szlovákságtól is. Érdekes, még a kiskőrösi evangélikus szlovákságról is alig vettem tudomást. Ez ma már szerencsére megváltozott. Az volt a célom a kutatási hely megválasztásával, hogy kicsit ezáltal is hozzájáruljak egy kulturális egységhez, annak megteremtéséhez, ami nagyon fontos egy ilyen kis létszámú, szétszórta élő nemzetiségnél. Gondolom, hogy ehhez hozzá is járultam, bár ez a törekvésem, ez a küzdelem még nem fejeződött be. Kritikát is kaptam azért, hogy a Dél-Alföldről áttettem a tevékenységemet erre a területre, de ez nemcsak tudományos feladat, hanem van egy célja is: az integrációt fenntartani és egy kicsit kölcsönösen megismerni egymás kultúráját. Ez a törekvés számomra harminc, majdnem negyven évet jelentett. Az 1990-es években néhány évig a Magyarországi Szlovákok Szövetségének elnöke voltam, és ott is ezen az

integráción dolgoztam. Ma már természetes, hogy a szlovák közösségek egymást látogatják, ismerik egymás kultúráját, tudják, hogy az egyik másképp beszél, mint a másik. Ma már nem okoz nehézséget, hogy egy dél-alföldi, közép-szlovák nyelvjárásban beszélő megértse a nyugat-szlovák nyelvjárásban beszélő piliscsévít vagy pilisszentkeresztit. Érzelmi, kulturális kapcsolat köti össze őket.

Bebizonyosodott kutatásaim során, hogy nem véletlen, hogy a dél-alföldi szlovákság köreiből került ki a legerősebb hazai szlovák értelmiség. A Dél-Alföldön – és a magam életútját is ennek köszönhetem – optimális szlovák kulturális fejlődés következett be. A közösségeknek nemcsak népi kultúrájuk volt – egyébként ez viszonylag hamar felbomlott a dél-alföldi településeken –, hanem egyházi kultúrájuk, bár az nagyon kötődött egy sajátos nyelvhez és kultúrához, és megteremtődött a magas kultúra is, illetve állandóan voltak olyan tényezők, voltak olyan csatornák, amelyek közvetítették a szlovák polgári nemzeti kultúrát. A pilisi településeken például ez nem volt. Ott a legerősebb etnikai láncszem mindmáig a hagyományos kultúra. A pilisiek nagyrészt egyházi birtokokon éltek. Az etnikai zártágnak köszönhetik, hogy megmaradt a hagyományuk, mert egyébként az iskoláik is, a templomi liturgia is fokozatosan elmagyarosodott. Szerencsére annyira erőteljesen érzelmi háttérű volt ez a népi kultúra, hogy még az 1970-es évek derekán is élt és létezett, s a közösségnek gyakran még napjainkban is nagyon fontos kommunikációs eszközévé vált. (...)

Az én anyai nagyanyám, aki nagyon liberális gondolkodású volt, tehát éppen ellentéte az apai nagyanyámnak, mindent elolvasott, ami megjelent szlovákul, és sok mindent magyarul is. Persze novellákat, regényeket azért nem, de elment a 18 kilométernyire lévő Orosházára minden könyvnapra, amit megrendeztek. Így került a mi családukba Móricz Zsigmondnak a *Sáraranya* dedikálva, amit talán 1940-ben vagy '41-ben az orosházi könyvnapon nagyanyám megvett, és dedikáltatta. Ez egy jelzésszerű valami számomra, modellértékű. Bár én csak tízéves koromig laktam Tótkomlóson, aztán elkerültünk a faluból édesapám munkája miatt Szatymazra, és ott természetesen magyarul kellett beszélni, de az iskolai hónapok alatt hol az egyik, hol a másik nagyanyámnál voltam, mert nem akartam kiszakadni, otthagyni a barátnőimet, tanárait, iskolatársaimat. Így jártam végig a tótkomlósi szlovák iskolát, amely hivatalosan állami iskolaként 1951-től működött, addig egyházi iskola volt, és már ott is szlovákul oktattak, végképp elhagyva a cseh nyelvet. (...) Már az általános iskolában is részt vettem Tótkomlós folklórjának és szokásainak gyűjtésében, leírásában. Igaz, hogy a gimnáziumból csillagászatra jelentkeztem, illetve a szegedi vegyészeti egyetemre. Aztán a véletlen szólt közbe: valaki rábeszélte a történelem szakra, amely mellé fölvettem a szlovák szakot is. Aztán a két szakból a néprajz felé kacsingattam, főleg a folklór felé, hiszen a szlovák kultúrában, és egyáltalán a kelet-közép-európai kultúrákban a hagyomány rendkívül fontos szerepet játszott a nemzeti kultúra fejlődésében. Ma is úgy tanítom a szlovák kultúrát és az irodalmat, hogy abban szerephez jut a folklór is, amit meg kell ismerni ahhoz, hogy a szlovák magas kultúrának a formai és tartalmi fejlődését megértsük.

(A Kossuth Rádió Aranyemberek című műsorában 2006-ban elhangzott interjú rövidített, szerkesztett változata. Ríporter: Veres Emese Gyöngyvér.)





## Voigt Vilmos

folklórkutató (Szeged, 1940. január 17.)

(Szerencsére nagyszerű, immár sorozatnyi kiadványban más, azonos jellegű önarcképekkel együtt olvasható az én magántörténelmem, úgyhogy mindenki láthatja, nemcsak a hibák és az érthetetlen szövegrészek meg az erények, hanem a találó megfogalmazások is személyektől függetlenek – leginkább a kor csapadékaként. Gondolom, még a fénykép is közösségi vonásokat hoz elő.



akiket társadalmi megbecsülés illetett. Évfolyamtársaim közül elég sokan szakmájuk kiváló képviselőivé váltak – jó páran nemzetközi és tudományközi téren is. Több száz egyetemi hallgatóm közül a legelsők mára szinte egykorúak velem, a maiak pedig unokáim lehetnének – mégsem pereg előttem egy klasszikusan egymás utánra szerkesztett film. Nekem minden évben csak egy kicsit újab-

Minthogy szakmám [a folklorisztika] és munkahelyem [a ki nem ismeri, milyen rövidítésű ELTE] egyaránt elég sok ünnepi köszöntést, méltatást, búcsúztatót, megemlékezést, jubileumi méltatást, tudománytörténeti szemlét kért tőlem – ismerem a szövegek buktatóit, mégpedig amelyek úgy válnak egyre jobban láthatóvá, minél őszintébb, minél távlatosabb az írás célja.)

Életem egyszerű: egyetlen munkahelyem volt. Magyar-néprajz szakra simán felvettek a budapesti bölcsészkaron 1958-ban (pedig még volt „származás”), és az egyetemistáság öt éve akkor még munkaviszonynak számított, úgyhogy most a munkakönyvemben több mint fél évszázados a munkahelyi bejegyzés, ami a folklór tanszéket jelenti. (Annál változatlanabbul, mivel akkor egyetemünk még nem volt kitüntetve a Munka Vörös Zászlórendjével – ma pedig már ezt a kutya sem szokta feltüntetni.)

Mi még egy régi-új egyetemre járunk, nagy tudású professzorokkal,

akiket társadalmi megbecsülés illetett. Évfolyamtársaim közül elég sokan szakmájuk kiváló képviselőivé váltak – jó páran nemzetközi és tudományközi téren is. Több száz egyetemi hallgatóm közül a legelsők mára szinte egykorúak velem, a maiak pedig unokáim lehetnének – mégsem pereg előttem egy klasszikusan egymás utánra szerkesztett film. Nekem minden évben csak egy kicsit újab-

bak jöttek, és akkor jöttem rá, hogy magam közben elmúltam fiatalnak lenni, amikor egyszerre öregnek kellett lennem. Nem vicc, csak annak látszik: életem jó részében azért nem kaptam stallumot és dekórumot, mert „ehhez még túl fiatal vagy”. És hirtelen jött az új szöveg: „ehhez már túl öreg vagy”. Mindez azért azt is jelenti, hogy szerencsés évjáratok tagjaiként nem voltunk háborúban vagy börtönben, szabadabbak voltunk, mint az előző nemzedékek, valahogy lépésről lépésre mindig egy kicsit tágíthattuk lehetőségeinket. És voltaképpen sohasem kellettünk a politikának – most már úgy látom, vagy öt konstellációban sem. Lehet, hogy egy alapos „kísértés” elvitt volna a pályáról (mondjuk 1989-ben, amikor a bölcsészkar fél tanársága vagy el is ment nagykövetnek, vagy csak erről ábrándozott). De ez nem következett be (akárcsak korábban a „beszervezés”) – talán mások reménytelennek tartottak ilyen feladatokra. És ha akkor esetleg tet-

szett volna is a pénzes csillogás, ma látván ezen átfürdött kortársaimat – megérte. Ti. a *nem*.

Egy tanár, legkivált az egyetemi oktató életének egyharmada a diákoké. Büszke vagyok arra, hogy soha senkit sem üldöztem el azért, mert tehetséges. Pedig köztük pimasz és csalfa emberek is jócskán voltak. Úgy tettem, mintha nem vettem volna észre. Azt is látom, elég sokan máig kerülnek, vagy csak nem köszönnek (meg vissza sem). A néprajz (folklorisztika) nálunk ma is nagyon szabad pálya, és a végzeteknek még így is csak töredéke talált magának itt helyet. Biztosan sokan úgy vélik, mi oktattunk rosszul, számukra céltalan és túl színvonalas dolgokat.

Ám igen sok szeretetet is kaptam tanítványaimtól. Sok nevetést az órán, közös olvasmányokat, évtizedekkel is később egy-egy mondat idézését. Valahogy annak folytatását, jobbjá tételét, amit javasoltam. Biztosan nem lanszíroztam – még szorosabb értelemben vett diákjaimat sem – eléggé, vagy mindig és mindenhol. Ehhez nem is értek, meg sokszor mód sem volt rá. Külföldi oktatásaim lefolyását és eredményét is hasonlóan látom.

Abban nagy szerencsém volt, hogy itthon is, külföldön is kollégáim (olykor egyszersmind barátaim) százaival működtem együtt: Chilétől Kínáig és Izlandig. Sajnos, a legkiválóbbak, a mesterek zöme már nem él. Szorosabban vett kortársaim többsége szerencsére ma is működik, egyre inkább takaréklángon, és folyton érezni számuk csökkenését. Intők az ilyen jelek. (*Vestigia terrent.*)

Munkahelyemen arra törekedtem, hogy az értékes ismereteket adjam tovább, egy józan oktatási rendszerben. Ezen *belül* próbáltam modernizálni. Elég sok modern irányzatot én

segítettem be hozzánk, ám sosem követeltem, hogy mindenki legyen szemiotikus, irodalmi műfaj- és szövegelemző, komparatív vallástudós, folklorizmus-szakember vagy éppen textológus. Saját műveimben lapozva is érzem, hogy az évtizedek során egyre szűkültek egykori érdeklődésem eredményei. Pontosabban nem is maga az érdeklődés, hanem annak megnyilvánulásai. És bizony, a *fiatal* ember is rájöhet olyasmire, amihez képest később az *öregnek* sem kell mást kiagyalnia. Jobbat meg nem is bírna.

A folklór tanszéken külső előadók segítségével végre sok mindent felhoyztunk az egyetemi színvonalra: a népzene-, a néptáncoktatást, az etnológiát, a vallási néprajzot, a nemzetiségek néprajzát. (Van, ami azóta ki is halt ezek közül.) A Vajdaságban, Szlovákiában meg Erdélyben is vannak neveltjeim. Elég sokat tehettem finn, észt és általában finnugor kapcsolatainkért. A skandinavisztikában leginkább az „óizlandi irodalom” érdekelt. Minden igyekezetem ellenére sem vagyok elégedett a hazai zsidó és a cigány folklorisztikát illető munkánkkal, és túl keveset tettünk a hazai német folklór feltárása terén. Félek, évtizedeket mulasztottunk el. És mára „tanítványaim” homokóráján is sok lepergett.

Mindenki „életművének” egy másik harmada a publikációkból tevődik össze. Elég sok helyre írtam. Talán ha tucatnyi dolgozatomat nem adták ki annak idején cenzoraim (mára: jó-akaróim). Őszinte és megalapozott véleményem az, hogy e dolgozatok ordítóan nagy részét nem olvasták. Talán kevés, néhány tanulmány írása hatékonyabb lett volna. Vagy egyetlen téma csócsálása. De nekem egyikhez sem fűlt a fogam: inkább sok min-

den érdekelt, és sokszor éreztem úgy, egy-egy tudományos problémát elég egyszer bemutatni. A megoldás úgyszólván megmarad az olvasó fejében. (Ha.) Néhány éles következtetést adó, ironikus stílusú vagy éppen személyes írásomat becsülöm ma a leginkább. Meg azt, hogy áttekintő kézikönyveket tudtam megjelentetni. Ezeket is többen olvashatnák, például a diákok!

Szerencse, hogy a Napút megszabta ez írás terjedelmét. Így életművem harmadik részéről: könyvtáramról már nem is beszélhetek. Pedig úgy gondolom, koncentrikus körökbe helyezve a legkisebb a publikációké. Annál jóval nagyobb az oktatott kérdések és témák köre. És ennél is jóval nagyobb a könyveimé. Mi mindennel is foglalkoztam valaha, igazában a megírás reményében! Baltisztikától és afrikanisztikától a metrikáig, egy kis filozófia- és teológiatörténetig. Voltaképpen komparatív filológusnak képzelem magam, és ehhez az kell, hogy az ember sok összehasonlítható tény, jelenséget ismerjen. Ezek zöme ott hever a könyvespolcokon. Félek, hogy

onnan már nem is száll alá az írógép billentyűire.

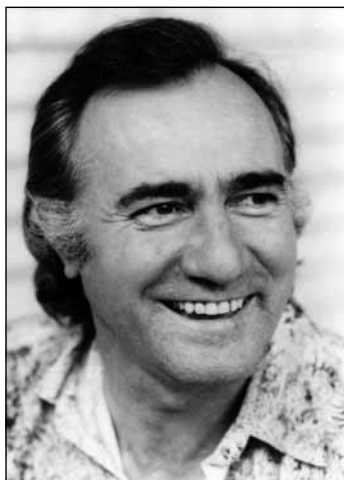
Még egy életbölcesség jut eszembe. Nálunk még nem ünneplik szelvényében az ötvenéveseket. A hatvanéveseket annál inkább: megható és produktív módon. Akkor már mások összegzik az életművet, és köszönő szavai közben is az ember maga arra gondol: mi mindent szeretne még megcsinálni! A hetvenedik évben a dicséret már nekrológszagú. A jubiláns pedig egyre arra gondol: mi mindent *nem sikerült* végbevinnie. Leginkább az fáj, ha tudom, ez egyes-egyedül rajtam múlt. És noha az ember bízik jövőjében, azt is tudja, azért egyre *kevesebbet* hoz a jövő.

Mégis, ha megtörténne az ismert „találkozás egy fiatalemberrel”, nálam ez nem lenne szembesítés és vádakodás. Úgy hiszem, *folytattam*, amit ő elkezdett, sőt *még* én magam is azonos vagyok azzal, aki voltam.



## Miller Lajos

operaénekes (Szombathely, 1940. január 23.)



A szüleimtől nemcsak az életemet kaptam, hanem csodálatos, gondtalan gyermekkort, szigorú és vallásos nevelést, de ugyanakkor a vidéki élet adta szabadságot is.

A zene iránti szeretetet zongoratanárom, Laci bácsi ültette el bennem. Ifjúként soha nem gondoltam arra, hogy operaénekes legyek. Eredményesen sportoltam, a Testnevelési Főiskola volt az álmom. Kitartóan, hittel készültem erre a pályára, de VALAKI más sorsot szánt nekem. 1956 – a gimnáziumból nem javasolhattak továbbtanulásra, vonatfékező gyári betanított munkás, majd elektroműszerész lettem.

Egy végigénekelte gyári kirándulás az éneklés felé irányított, Posszert Emíliahoz kerültem tanulni, aki a Drezdai Opera magánénekeese volt korábban.

Elindultam életem új pályáján.

Tehetségkutató meghallgatás után hét év a Zeneakadémián.

1968-ban operaénekesi és tanári diploma, szerződés a Magyar Állami Operaházhoz.

Hazai és külföldi énekverseny-győzelmek, főszerepek, hazai szakmai elismertség, a közönség szeretete, külföldi meghívások a világ jelentős operaszínpadaira.

Az a VALAKI mindig fogta a kezem, minden színpadi szerepemben velem volt, lelkesített, segítette.

Művészé válásomban karmesterek, rendezők és a kollégák voltak a segítőim.

Ezekkel az emberekkel szárnyaló előadásokat élhettem át – a lelkemet kitettem értük – az együtt muzsikálás örömeiben.

Hullámvölgyek voltak – de az a VALAKI mindig kíségetett. Ilyenkor fotóztam, rajzoltam, festettem, filmeztem.

Most, hetvenévesen még mindig úgy érzem, a bennem lévő izzó parázs nem hamvadt el egészen – az a VALAKI még fogja kezemet, átadni a tudást, a sok-sok tapasztalást, új generációt nevelni.

HISZEK A SORSSZERŰSÉGBEN ÉS A KÜLDETÉSBEN.



Giuseppe Verdi: *Ernani*  
Don Carlos szerepében

*Miller Lajos*

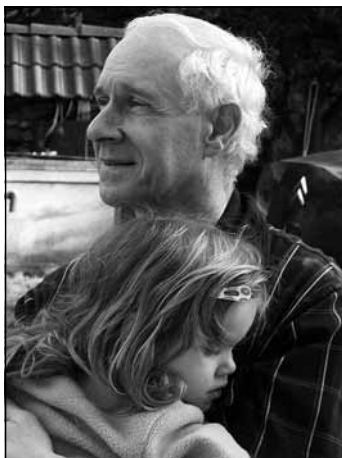
## Szávai János

irodalomtörténész, műfordító (Budapest, 1940. január 23.)

Vallomást kér a szerkesztő úr? Magántörténelmet? S lehetőleg hetven sorban? Vagyis hogy minden év egy-egy sor? Számolgom, mennyi kellene ahhoz, hogy a legfontosabbakat elmondjam. A százszorososa? Legalább annyi. Meg ott vannak aztán a műfaj nehézségei; ismerem jól, mind a két disszertációmnak ez volt a témája. Az elsőé, 1974-ben, *Az*

*önéletrajz mint irodalmi forma a XX. század francia irodalmában.* A másodiké pedig 1985-ben: *Magyar emlékiratok.* Vagyis sejtem, hogyan nem szabad, és sejtem azt is, hogyan kellene. Talán még lesz időm rá. A hétezer vagy tízezer sorosra. És addig?

Mert akad itt másforma nehézség is. Tudniillik: a ki vagyok meg a mi vagyok kérdése. Az embert, mondja Emmanuel Lévinas (és nehéz volna mást gondolnom), az arca jelenti. Nem pedig a kontextusa. *Az ember többnyire „személyiség”: professzor a Sorbonne-on, az Alkotmánybíróság alelnöke, X gyermeke, mindaz, ami az útleveleiben áll, az öltözködése, a megjelenése.* Hát!, hát! Alkotmánybíró éppen nem lettem, de a sorbonne-i professzorság az kétségtelenül megvolt, meg aztán az öltözködésem sem mellékes; épp most, ahogy e sorokat rovom, kapom kezembe a tavalyi Márai-könyvemről írott egyik recenziót, melynek ifjú szerzője, úgy érzem, rám kacsintva, írja: *a meztelesség metaforáját továbbgondolva Márai az önéletrajzi beszédmódokban is öltönyt*



*és nyakkendőt visel, mely felfogásában nem maszk vagy páncél, hanem az emberi létezés – saját mércéivel – egyedül elfogadható módja.*

Szóval öltöny és nyakkendő, kivéve persze a fenti képen. De maradván még a kontextusnál, amely nem a leglényeg, de azért mégiscsak számít, haladok én is a korral: egy ifjú francia barátom felszólí-

tására (hogyhogy? neked még nincs?) van most már több mint két és fél éve honlapom, a [www.szavaijanos.hu](http://www.szavaijanos.hu), ahol minden ilyesmi, ami kontextuális, elolvasható. Sőt, a honlapkészítő tanácsára blogroll is került belé, ahová írogatok is, hogy szorgalmasan, azt nem mondanám, de azért havonta négyszer-ötször mindenféle töprenkedéseim lenyomatát. Hogy ez melyik kategóriába tartozik? Nem tudom.

Marad tehát néhány fontos, kivételes pillanat felidézése. 1944 őszén (meg kellene nézнем a pontos dátumot) levisznek egy vasárnap délelőtt a budai Duna-partra, a Margit híd, rajta aprócska sárga villamosok, félig a folyóba roskadva. Szép látvány, egyáltalán nem ijesztő. Tizenkét évvel később, október 23-án ugyanazon a felső rakparton sétálunk végig osztálytársaimmal a Bem tér felé. A Toldyból jövünk, rögtön a menzai ebéd után, gondolom, fél három körül, mi vagyunk az elsők a téren, a filmhíradó fel is vesz bennünket, kérdeznek, felelünk. Megvan vajon ez a felvétel, amelyik persze sose kerülhetett be a híradóba? Akkoriban

csütörtökön változott a műsor, akkor jött az új híradó is. Október 25-én nem volt mozielőadás.

A Toldyból való indulás előtt volt bennem és Géza barátomban egy lehetlenyi tévovázás, ugyanis kedd volt, fociedzésünk lett volna aznap délután. Alig másfél hónapja igazolt le kölyökcsapatába a kelenföldi Vasútépítő. A tüntetést választottuk, a kelenföldi pályára nem is mentem le többé soha. Fantasztikus nap volt az a kedd, feledhetetlen, számomra sok tekintetben meghatározó. Lehet, hogy igaza van Freudnak, amikor hideg aggyal tömegpszichózisról beszél, hogy ilyenkor a személyiség föloldódik valamilyen, ami nem igazán önmaga. Én inkább kegyelmi pillanatnak gondolom ezt a napot, ugyanúgy, mint az 1989. szeptemberi Nagymaros-tüntetést, amikor a Vörösmarty tértől vonultunk, muzsikussal mentem együtt, a kiskörúton, az Alkotmány utcán egészen a Parlamentig.

Mintha ilyenkor, egy-két órára vagy háromra-négyre, de nem tovább, mindeki a jobbik énjével azonosulna.

Az egyetemi éveket kihagyom. Ugorgyunk, ahogyan Pósalaki Nyilas Misinek mondta. Két év általános iskolai tanárkodás, aztán, keresztapámnak, Gyergyai Albertnak hála, egy tanév, 1965–66-ban Genfben az egyetemen. Raymond, Rousset, Starobinski, mindaz, amihez Pesten nem jutottam hozzá. Közben áprilisban egy hétre Párizs, hogy anyámmal találkozhassem, aki a Jeunesses Musicales kongresszusára érkezett. A Select Latin kávéházban, a Boul'Mich és a rue des Écoles sarkán, pillantjuk meg egymást Anikóval. Október elején Pesten újból találkozunk, decemberben összeházasodunk.

Párizsba még többször visszatérünk. Hónapokra, mint 1971-ben, évekre, mint 1982-ben, amikor elő-

ször vagyok vendégprofesszor, aztán, 1990-től másfél évtizedre, amiből négy év a követség, a többi a Sorbonne. De közben még, 1975-től a pesti egyetem, és találkozások. Közel a hetvenedik (sor), kettőre marad csak helyem. „Nem tudom, megismersz-e?” Ezt Antall József kérde tőlem Ferihegyen, mi barátainkat, ő rokonait kísérte ki az Amerikába induló géphez, zavarba jövők persze, mert ugyan engem nem tanított a Toldyban, de hát őt (huszonöt éves volt akkor) ki ne ismerte volna? 1989 áprilisában fölhív, hogy vállaljak szerepet az Emberi Jogok Ligája akkor alakuló Magyar Tagozatában; az Orvostörténeti Múzeumban van az alakuló ülés, az elnök Csoóri, alelnök Göncz és Vásárhelyi, magam főtitkár, az elnökségben többek közt Mészöly. S azontúl visz magával. Ha nem hal meg oly korán, ma nem itt tartanánk.

Nála ismerkedem meg 1990 nyarán Párizs érsekével. Hallottam már beszélni a Notre-Dame-ban Jean-Marie Lustiger-t, olvastam is tőle ezt-azt. De közelről még inkább lenyűgöző volt, mint az oldalhajóból hallgatva. Tizenöt éven át aztán sokszor nyílt alkalmam eszmét cserélni vele. Az okosságnak, a műveltségnek, a bátorságnak, a humornak, a hitnek, a férfiaságnak, a szeretetnek olyan együttese, amit egy szent tulajdonságainak gondolnék, ha nem mutatta volna meg utolsó együttlétünkkel, hogy a nagy ember is mennyire sebezhető. Még jóval előbb, amikor a jövendő miniszterelnököt kísérem el hozzá, egy pillanat türelmet kér a politikustól, hogy új könyvét a barátjának dedikálhassa. Ez én vagyok. Most itt előttem az élő dedikáció: *Pour mon ami János Szávai... Ékezetekkel.*

*Szavai János*

## Brokés Ágnes

festőművész, költő (Kaposvár, 1940. január 26.)



„Ötven, – jaj, ötven éve – szívem visszadöbben – halottjaim is itt-ott, egyre többen...”

Csak éppen az évek száma nem ötven, hanem hetven, és a halottak nem csupán „itt-ott”, hanem régóta többen vannak, mint az élők.

Milyen volt az élet? Olyasféle, ahogyan Fellini írt róla: „Mindennek ellenére... az élet mélyen, titokzatosan édes is. Brutális és irtóztató, ugyanakkor elragadó, vonzó, mesés, lenyűgöző.” Ami engem illet, szerettem a szabad természetet, a régi Balatont, szerettem verset írni, festeni, táncolni és még sok egyebet. Brutális és irtóztató volt a kitelepítés (rosszabb volt, mint a háború), irtóztató volt a szeretett személyek szenvedése és még sok egyéb.

Évről évre, hónapról hónapra kevesebb az, ami bírni képes teljes érdeklődésemet. Ami viszont „állja a sarat”, ami gyerekkorom óta lenyűgöz, vonz, megfélemlít és inspirál, az az élet és a halál titka. És ha már vele kezdtem, a befejezéshez is Kosztolányit hívom segítségül: én is „földig hajolok, s mindezt megköszönöm”.

Képzőművészeti Gimnázium, majd Képzőművészeti Főiskola, festő szakon.  
Mestereim: Fónyi Géza, Bernáth Aurél, Barcsay Jenő.

1965, ezüstérem és diploma Rómában a főiskolák és akadémiák nemzetközi kiállításán.

1967–71, Derkovits-ösztöndíj.

Első verseskötetem 1996-ban jelent meg a Magvető kiadásában. A *Jó hely* Bródy-díjat kapott.

Második verseskötetem 2009 őszén jelent meg *Szerenáda* címmel az Orpheus Kiadó gondozásában.

*Brokés Ágnes*

## Kocsis Imre

festőművész (Makó, 1940. február 4.)



...Kocsis Imre a Magyar Képzőművészeti Főiskola (később Egyetem) kötelékében negyven éven át tanított megszakítás nélkül, egészen az elmúlt tanévig. Pályáját fiatal gyakornokként 1968-ban kezdte a főiskolán, ahol később tanársegéd, adjunktus, docens és egyetemi tanár lett, s egyben a Képgrafikai Tanszék vezetője tizenöt éven keresztül. Huszonöt évig tagja volt az Egyetemi Tanácsnak, egy évtizedig a Magyar Akkreditációs Bizottságnak.

A művészi szitanyomás meghonosítása Magyarországon az ő nevéhez fűződik. (...)

\*\*\*

Az első – hatdarabos – színesceruza-készletet az édesanyja vásárolta neki és bátyjának. Hogy ne legyen veszekedés a dologból, egyformán kétfelé vágta azokat. (...)

...Az általános iskola felső tagozatában ünnepi dekorációkat rajzoltattak a tehetségesebb diákokkal. Imre volt az egyedüli, aki az egykori állami vezetők portréját is megörökíthette. Ebben sok örömét nem lelte. Hatodikos korában került egy rajzsakkörbe. Hogy kitűnt-e a többiek közül, azt mondja nekem, biztosnak tartja. Bár az ott kapott feladatokat, ahogy fogalmaz: „baromian unta”. Mai fejjel fontosnak tartja azt, hogy az ember ezen ifjú éveiben felfedezze-e magában az ábrázolási képességet. Azt, hogy ez örömet okoz neki és másoknak is. (...)

Kocsis Imre sokszínű egyéniség – remek popos, hiperrealista és konceptuális műveket tudhat magáénak, külön említést érdemel fotóművészeti tevékenysége is – nem beszélve a főiskolai tanárról, a „lepkevadásról” és a kertművész képzőművészről.

...*Lakodalom* című nagyméretű képe nem elszigetelt része életművének, hanem sokkal inkább foglalata, esszenciája eddigi törekvéseinek, a különféle periódusoknak és nem utolsósorban művészetszemléletének. (...)

\*\*\*

...Középiskolába festő szakra jelentkeztem, de csak iparművész osztályba vettek fel, ahol csak rajzolni tanultunk négy éven keresztül. Festeni a kollégiumban kezdtem el szabad időmben. Akvarelljeimet megmutattam Újváry Lajos festőművész rajztanáromnak. Ő biztatott, szakmai tanácsokkal segített. Legtöbbet mégis egymástól tanultunk a kollégiumban, szinte versenyezve egymással, új megoldásokat keresve.

A főiskolán ma már hihetetlennek tűnő szellemi elzártságban élünk. A magyar festészeti hagyományok követését elleneztek, arról viszont, hogy a világban mi történik, semmiféle információt nem kaptunk. Az akkori hivatalos félabsztrakt-félfigurális festészet pedig szakmailag sehová nem vezetett. (...)



\*\*\*

...Tizenhat éves voltam. Abban az időben a Gellért-hegyen laktunk, a Somló úton: kollégiumban. Már nem tudom, hogyan jött a híre, de tudtuk, hogy délután a Műszaki Egyetemen nagygyűlést tartanak. Oda mentünk le néhányan. Részt vettünk a nagygyűlésen, utána elmentünk a Bem-szoborhoz. Ami ott történt, azt már millióan elmondták, nyilvánvaló, hogy nem tudok hozzátenni semmit.

Másnap, 24-én, az előző nap friss élményei alapján, mivel több helyen is láttam a zászlóból a címert kitépő embereket, a jelenetet megfestettem. Ötvenévi lappangás után ez év tavaszán került elő a kép.

A Kálvin téren találkoztam az első halottal az utcán. Halottakat korábban is láttam, otthon is, a világ legtermészetesebb dolga volt számunkra. De a járdán, az arca letakarva nemzetiszín zászlóval, az megdöbbenő volt. Több kompozícióvázlatom és tanulmányom maradt fenn ettől az inspirációtól indítva...

...November 3-ára elfogyott az élelem a kollégiumban, és az már nyilvánvaló volt, hogy ostrom alá veszik Budapestet. Akkor szélnek eresztettek bennünket. Másnap hajnalban jutottam haza Makóra, stoppal, gyalog, ahogy tudtam. Akkor már tele volt az országút orosz páncélosokkal, teherautókkal, katonákkal.

Anyám mindig emlegette, amikor hajnalban lenyomtam a kilincset, megérezte, hogy én vagyok. És azóta is, míg élt, mindig fölhívott november 4-én, mert a hazaérkezésem napját második születésnapomnak tartotta. (...)

\*\*\*

...A Lakodalom című nagyméretű festményemnél a legnagyobb lelkierő ahhoz kellett, hogy mások számára ennyire feleslegesnek, érthetetlennek tűnő vállalkozásba ekkora energiát fektessek. Tízévnyi munkám fekszik benne. E tíz év alatt jóformán se jobbra, se balra nem néztem, hogy csak erre a munkára koncentrálhassak.

Az elképzelés igen-igen régi. Több mint harminc évig foglalkoztam ezzel a témával. Többször nekifutottam, de nem jutottam eredményre, amíg Rómában 1989-ben, amikor kint voltam ösztöndíjasként, egy művészeti szaküzletben nézegettem a festővásznakot, és az egyik, ahogy nézek felfelé, még mindig fogva tart. Akkor ugrott be, hogy ez a méret kell ahhoz, hogy a festmény valóra váljon. Amikor kisebb mérettel próbálkoztam, mindig zsánerképpé szelídült vagy jámborodott a dolog. A festmény végleges mérete 295×450 cm. (...)

...A Lakodalom egésze a zsigereimben oldott. Olyan megélt élmények és olyan környezet táplálta, amit fiatal korom óta ismertem, amelyben benne éltem. Ez nem egy talált fotó alapján készült festmény, hanem saját élményem dokumentálása. Minden lepusztultságukkal együtt nagyon tiszteltem, szerettem ezeket az emberekhez szokott, emberekhez kopott tárgyakat és az embereket, akik ezekkel dolgoztak. Nekik próbálok emléket állítani. Szerettem ezt a világot. Közel állt hozzám. Tisztes szegénység volt, de azokban a levert zománcú edényekben mégiscsak étel főtt. (...)

\*\*\*

...A kertalakítást legjobban a manapság divatos művészeti irányzatokhoz hasonlítanám, mint amilyen a performance, az akció. Úgy, ahogy az akciófestészetben a mű tartalma és mondanivalója a festés története, a kertben a fa, a virág, a kő velem egyenrangú társak, ugyanolyan részesei a kompozíciónak, a cselekvésnek, azaz magának a kertészkedésnek. (...)

...Kertem a távol-keleti kertek hangulatát idézi. A természetből összegyűjtött kövek az örökkévalóságot, a patakából származó kis görgeteg-kövek az állandó mozgás érzetét keltik. Mind a természetből származó, mind a faragott kövek hangulatteremtő értékét növeli a rájuk vagy a közelükbe ültetett, s a velük azonos környezetből származó virág vagy örökzöldféle. (...)

\*\*\*

...1969-től Szentendrén, az új művésztelep egyik műteremházában élek családommal. (...)

*Raj Tamás*

## Raj Tamás

rabbi, történész (Budapest, 1940. február 9.)

Hetven év – nem hetvenkedni való életkor! Ennyi idős volt Dávid király, a bibliai Zsoltárok könyvének szerzője, amikor eltávozott az öröklét honába. És mennyi mindent tett életében azon felül! Örökbecsű dalai, amelyeket éveken át fordítottam, háromezer esztendő múltán még mindig visszhangra találnak lelkünkben...

Hetven év – sok mindegyikre emlékezhetnék, de hadd idézzek fel csupán néhány csodát, amelyet megérhettem.

Hetven év – gyermekkoromban két csodát is megtapasztalhattam. Az egyik, hogy életben maradtunk. Jóllehet vidéki rokonaim jó része odaveszett a holokauszt során – egyik nagyapám a gettóban halt meg, a



sírját sem találtuk meg, édesapám többévi munkaszolgálat és orosz fogság után tért vissza –, de a szűk család mégis túlélte a borzalmakat. Még jól emlékszem a fasiszta rémuralom és a pesti ostrom szörnyűségeire, amelyek mindörökké mélyen belém vésődtek. (A nálam fiatalabbak már nem idézhetik fel: öcsém éppen azért szerencsésebb, mert ő

mindabból szinte semmit sem őriz magában.)

A másik gyermekkori csoda Izrael állam kikiáltása volt. Tanulmányaimat héber elemi iskolában kezdtem, a budapesti Rabbiképző Intézet akkor még romos épületében, ahol a zsinagóga frigyszekrénye elé állították fel a táblát: azon tanultuk a héber és a magyar

betűket, sorra egymás után. A kulturális kapcsolatok ilyen erős ötvözése azóta is meghatározza életemet.

Hetven év – felnőttkoromban is megérhettem két különleges csodát. Az egyik, hogy eljuthattam őseim földjére. Negyvenhat éves koromban kaphattam először nyugati útlevelet, s én azonnal elindultam Kelet felé. Miközben a gép leszállt velem a tel-avivi repülőtéren és megláttam a pálmákat, arra gondoltam, hány tucatnyi őszám remélte hiába, hogy egyszer életében elzarándokolhat a Szentföldre. Vajon mivel érdemeltem ki, hogy számomra mindez megvalósulhatott?

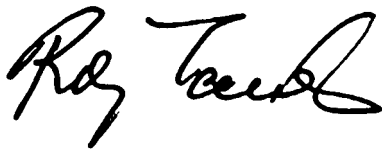
A másik, számomra nem kisebb csoda, hogy szerény lehetőségeimhez mérten részt vehettem a rendszerváltás folyamatában, hogy megérhettem az idegen csapatok távozását. Más kérdés, amit nem gondoltam volna, hogy amikor végre nincs török, tatár, német és orosz megszállás, akkor majd egymást fogjuk marcangolni...

Hetven év – lassan másfél évszázada annak, hogy létrejött az osztrák-magyar kiegyezés (és melleleg az úgynevezett zsidó emancipáció). Attól kezdve az ország egyértelműen felvirágzott, még ha ez egyeseknek nem is tetszett: a XX. század elejére Magyarország minden tekintetben utolérte a fejlett Nyugat színvonalát, sőt, szerény véleményem szerint az első világháború előtti években meg is előzte! Miért ne lehetne ma végre megvalósítani

egy magyar-magyar kiegyezést?! Miért ne lehetne, ha nem is szeretni, de legalább elviselni egymást?

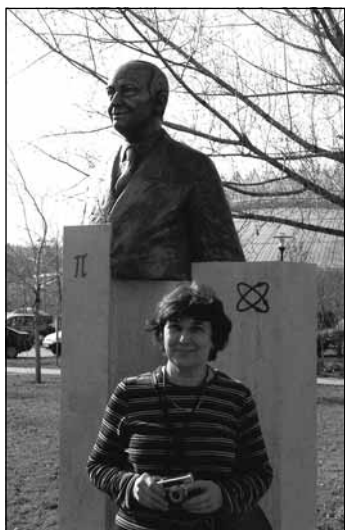
Hetven év – fájdalmas, hogy manapság újra hallani lehet azokat a hangokat (olykor már tetteket is), amelyek gyermekkoromban több százezer hűséges magyar honpolgár tragikus vesztét okozták, amelyek pusztulásba sodorták az egész országot, romhalmazzá tették fővárosunkat, megkeserítették emberek millióinak életét. Valóban képtelenek volnánk tanulni a történelemből?

Hetven év – „életünk ideje hetven év, jó erőben nyolcvan esztendő, dicsőségük baj és gyötrelem, mert gyorsan múlik, és mi tovarebbenünk” – olvashatjuk a bibliai Zsoltárok könyvében. Hamis illúziók, múltbeli ábrándok és gyűlöletbe fojtott irigység helyett kíséreljük meg békében élni röpke életünket! Környezetünkben ne a rosszat keressük, hanem fedezzük fel a jót, a szépet: a természet még megőrzött kincseit, a kulturális örökség értékeit, a baráti együttlét meghitt örömét, a családi élet, gyermekek, unokák boldogságát. Ahogyan a fenti idézet folytatásában, sok ezer évvel ezelőtt a költő is megfogalmazta: „Napjainkat számba venni taníts meg, hogy bölcs szívhez jussunk!”



## Szathmáry Gyöngyi

szobrászművész (Szatmárnémeti, Románia, 1940. február 13.)



Neumann János-térplasztikával

Sokan megkérdezik tőlem: hogyan és mikor kerültem Magyarországra? Először pár hónapos koromban, amikor visszacsatolták Észak-Erdélyt. Másodszer 1947-ben, amikor két éve nem láttam Édesapám után jöttünk Nyíregyházára Édesanyámmal és három testvéremmel – a vasfüggöny előtti utolsó pillanatban. Apám a román hatóságok elől akkor menekült ide, amikor minden indok nélkül kezdték őrizetbe venni a magyar – főleg az értelmiségi – férfiakat. Az elhurcoltak közül sokan soha nem kerültek elő. Szüleimnek fájdalmas volt a szülőföld elhagyása, de nekünk, gyermekeiknek szerencsésnek bizonyult a döntésük. Itt nőhettünk fel és itt járhattunk iskolába.

Általános iskolai rajztanárom biztatására jelentkeztem az ország akkor még egyetlen képzőművészeti gimnáziumába. Nagyszerű tanári kar volt itt, csak a brutálisan vonalas, korlátolt és műveletlen igazgatót nem szerettük, aki korábban Soroksáron volt félelmetes rendőrfőparancsnok.

Kitűnő képességű diákok voltak osztály- és kollégista társaim. Közülük sokan jó művészek lettek, többekkel máig tartom a barátságot.

Budapestre kerülve sok új ismeret, csoda és lehetőség tárult fel előttem, és itt éltem át életem leglelkesítőbb és legmegrendítőbb – felnőtté avató – napjait, az 1956-os forradalmat. Csatlakoztunk az egyetemisták tüntetéséhez, majd a következő napokban több kollégista társammal a Tétényi úti kórházban jelentkezünk véradásra, és ápolónői munkát vállaltunk. Barátnőm – Magyar Kati – a kórház egyik mentőautójával november 7-én bement a tűzharcok közepébe. A Liszt Ferenc téren egy orosz tank szétlőtte a fehér zászlós vöröskeresztes autót. Megölték, kivégezték tizenhat éves osztálytársamat. 1958-ban nem tehettük ki az érettségi tablónkra a fényképét. Ma már a gimnáziumunk hősi halottja. 1990-től minden évben november 7-én az alma materben az emléktáblájánál gyülekezünk.

1958–63 között a Képzőművészeti Főiskolán a Mikus Sándor-féle osztály hallgatója voltam. A főiskola korlátok közé zárt szellemiségéből kiszabadulva Szegeden kezdtem el önálló életemet 1964-ben a Tanárképző Főiskola rajz és művészettörténet tanszékének oktatójaként. Itt tanítottam docensként 1997-ig.

Művészetpedagógia, családalapítás, szobrászat – állást, bizalmat és megbízásokat kaptam.

1967-ben megszületett Eszter lányom, az apja – Borvendég Béla építész – mesterségét viszi tovább. Zsuzsanna lányom 1972-ben született, dízlettervező.

1965-ben elkészült első nagyobb köztéri munkám. Ezt még sok közösségi megbízásra készült szobor és dombormű követte, kollektív és egyéni kiállítások, Derkovits-ösztöndíj, Munkácsy-díj.

Ám harmonikus, mozgalmas és izgalmasan tevékeny életemben jött egy mélypont: 1972-ben elveszítettem a hallásomat. Hathetes volt a lányom, a sírása ébresztett fel – a következő pillanatban láttam, hogy ordít, de semmit sem hallottam. Ettől kezdve 24 évig hatalmas CSEND-ben éltem, de nem lettem magányos. Állapotomon nem lehetett változtatni – a cochleában elhalt rendkívül érzékeny szőrsejt nem regenerálódik. Ekkor még sejteni sem lehetett, hogy az úrhajózás a fülműtétek területén is rohamos fejlődést hoz majd. Nem estem pánikba, nem volt bennem önsajnálát, lelkileg egészséges akartam maradni, tudtam, ez csak akkor lehetséges, ha ugyanúgy élek tovább, mint addig.

Szerettem a főiskolai munkámat, és nem akartam abbahagyni. Megtanultam Vekerdi Zsuzsa logopédus segítségével három hónap alatt a szájról olvasást. A kollégáim és a diákok ragaszkodása, megértése és szeretete megerősítette az önbizalmamat. Artikulálva és lassabban beszéltem hozzám, én pedig megtanultam jobban odafigyelni a mimikára, az arcra, ezáltal emberismeretem is gazdagodott. Úgy érzem, betegségem nem vált sem pedagógiai, sem szobrászi tevékenységem hátrányára. A beszédet megértettem, de a zene nagyon hiányzott az életemből.

1996-ban már kitűnő, tökéletes cochleaimplantátumok jelentek meg. Ribári Ottó professzor megoperált, és újra HALLOK! Megismerhettem a lányaim hangját, újra járhatok koncertekre, telefonálhatok Amerikában élő Eszter lányomnak... Mikor műtét után megkaptam a hallókészüléket, Víg Tamás szobrásztársam és 1998-tól második férjem, hogy megbizonyosodjon a hallásomról, először a Boci, boci tarkát kezdte fütyülni, de a végét szándékosan hamisan fújta. Amikor a dallamot felismertem és megszólaltam: hamis a vége, akkor biztos volt benne, valóban jól hallok.

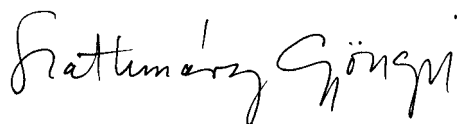
1997-től Budapesten élek, itt, a legendás Várbazárban férjemmel egy műteremben dolgozhattunk 2005-ig. Ekkor a száz évig szobrászok által használt műtermeket el kellett hagyniuk a művészeknek. Mi Visegrádon építettünk egy kisebb műtermet: ez a „mini-Ybl-bazár”.

Úgy alakult, hogy az utóbbi időkben a megbízásaim többnyire portrék voltak. 1999-ben volt a Nobel-díjas Békésy György születésének századik évfordulója. Tiszteletére nemzetközi konferenciát szerveztek Budapesten. Ribári professzor javasolta, hogy van egy olyan operáltja, aki szobrász, és áttételesen Békésy kutatásainak köszönheti a hallását. Nagy örömmel készítettem el a szobrot, a Puskás Tivadar Távközlési Technikumban állították fel.

Egyik megbízás hozta azután a másikat. Nagy egyéniségek, szellemi alkotók portrészobraikat készíthettem el sorra: Magyar Endre, Cházár András... Most lesz hamarosan a telefonhírmondó feltalálójának, Puskás Tivadar szobrának az avatója.

A személyiségüknek, zsenialitásuknak nem ellentmondó arcképet formákkal – kifejezést fokozó formákkal – igyekeztem konstruálni, de egyben olyat is, ami érvényes a témát adó személyiségére, szimbolikusan ki tudja fejezni korszakalkotó munkásságát.

Neumann Jánost öt zseniálisan művelt tudománya emeli a vállára az INFO-parkban.



## Szekeres Károly

keramikus (Zánka, 1940. február 17.)

A napvilágot a zánkai faluvégén láttam meg. Szép, de nehéz gyermekkorom volt. Nem tartoztam a legjobb tanulók közé, mert a bar-kácsolás, festés, rajzolás sok időmet lekötötte. Herenden porcelánfestő-tanuló voltam, majd szakmunkásként dolgoztam. Szenvedéllyel rajzoltam és festettem tájakat, portrékat és tanulmányoztam kis és nagy mestereket. Közben a dolgozók levelező középiskolájába jártam. Felvételiztem a Magyar Iparművészeti Főiskolára, 1967-ben szereztem diplomát.

Herenden folytattam a porcelánmesterséget tervezőként. Egy év után kerámiaüzem létesült Herenden, a gyár elindításában első prototípusokat és technológiai kísérleteket végeztem. Több használati edényegyüttest, főző-, sütőedényeket terveztem. A közel négy évtized alatt több tízmillió darab járta be a világot a Távolságtól Nyugatig. Jelenleg is, kis számban, de gyártják termékeimet.

A sokszorosítható termékek mellett a kezdetektől fogva az agyagban rejlő lehetőségekkel kísérletezve építészeti, szobrászati, festészeti, technikai mesterségbeli kísérleteket folytatam saját műhelyemben.

Szembeszállok az ősi anyaggal, viaskodok vele, alakítom, formálom, többféleképp jelenítem meg, de tudom, hogy nem én leszek győztes.

Nagy kalandot jelentett számomra a kerámiamesterség, de már látom,



nem jutok a végére. Jelenleg is folyamatos kiállító vagyok, egyéni és csoportos kiállítások, vizsem, hozom az anyagot, kissé értelmetlennek látszik, de mégis azt teszem, mert ezt a feladatot mérte rám a sors.

Nem panaszkodhatok, megéltem egy világháborút, egy forradalmat, amit kétszer is ugyanazok levertek. Megéltem egy hiánygazdaságot, most pedig a bőség zavarát. Elnézem, apró falvakon keresztül ház nagyságú kamionok szállítják a tömegtelen árut, amelynek egy része hamarosan a szemétdombra kerül.

Vajon milyen kultúrréteg marad utánunk, évezredek elmúltával?

Azt hiszem, nem lesz érdemes kutatni utána.

### Egyéni kiállításaim

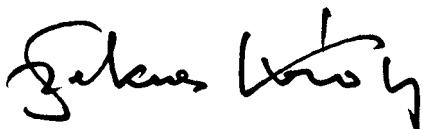
1973: Veszprém, Bakonyi Múzeum; 1979: Tihany, Kerámikusok kiállító háza; Budapest, Fényes Adolf Terem; Nagykanizsa, Múvelődési Ház; 1982: Koppenhága, Gladsaxe Városháza; 1984: Balatonfüred, Balaton Galéria; 1986: Székesfehérvár, Vörösmarty Színház; 1989: Veszprém, Petőfi Színház; 1991: Pécs, Parti Galéria; 1995: Veszprém, Csikász Galéria; 1998: Tihany; 2000: Veszprém, Mestermű Galéria; Regensburg; Zánka, állandó kiállítás; 2006: Balatonfüred, Kisfaludy Galéria; 2009: Balatonalmádi, Pannónia Kulturális Centrum

**Köztéri munkáim**

1966: Zánka, Ifjúság, *alumínium* leányszobor, 2 m; 1971: Budapest, Petőfi Sándor utcai porcelánrelief, 4 m; Szekszárd, porcelánrelief, 150 m<sup>2</sup>; 1977: Veszprém, kőcserép plasztika, Budapesti u., 3 m; 1984: Herend, *Az összetartozás emlékműve*, porcelán, 4 m; Pécs, kerámiaplasztika, 2 m; 1985: Veszprém, Kossuth Lajos utcai kerámiaplasztika; Budapest, Sportszálló, porcelánplasztika, 6 m; 1988: Veszprém, Petőfi Színház akusztikus falburkolatai, 850 m; 1999: Herend, Porcelánium kerámiaszobrászata; Zánka, Millenniumi emlékmű (mészkő); Herend, Porcelángyár, díszkút (márvány); Zánka, Sellő kút; 2002: Budapest, Új Nemzeti Színház homlokzati szobrászata Schrammel Imrével (16 db); Keszthely, Színház és Konferenciaközpont homlokzati szobrászata Schrammel Imrével és Vásárhelyi Emesével; 2003: Vindornyaszőlős, szökőkút; 2004: Zánka, ravatalozó, kerámia dombormű

**Művészeti díjaim**

1970: Fiatal Iparművészek Kiállítása, I. díj; 1973: Veszprém Megyei Őszi Tárlat, nívódíj; 1974: SZOT-díj; 1975: Pécs, Kerámiapar Kiállítása, I. díj; 1977: Munkácsy Mihály-díj; 1978: Pécs, Kerámiabiennálé, II. díj; Vallauris: Kritikusok díja; Sopot: érem; 1979: Kecskemét, Triennálé, I. díj; Vallauris: aranyérem; 1983: Művészeti Alap: nívódíj; 1984: Faenza: ezüstérem; Észak-dunántúli tárlat: díj; Ankara: Európa-Ázsia biennálé, különdíj; Erdemes művész; 1987: Zágráb: oklevél; Pécs, Kerámiabiennálé: különdíj; 1997: Keszthely, Pelso-kiállítás: a Kulturális Minisztérium díja; 2000: Veszprém: Pro Comitae; Zánka község díszpolgára



## Czilczer Olga

költő, író, drámaíró (Szeged, 1940. február 20.)



Letagadnám az 1940-et. Mondjuk, hogy 1980-ban születek, vagy – mit nekem húsz-harminc esztendő! – 2010-ben. S ha az öröm nem csupán a paradicsomban termő, mely elveszett, sőt soha nem is létezett, de terem belőle az írásban, nézelődésben, olvasgatásban, zeneközelben is, ha nappal nem, hát az alvás elorozható éjszakai óráiban, akár újra is kezdeném. No jó, de akkor kérdezhetnék, amit ilyenkor szokás: mit tennék úgy vagy mit másképpen, mit próbálnék lerázni irhámról, ignorálni, átaludni, meg nem történtté stilizálni, hogy azért végül is az legyek, aki most,

merthogy másnak lenni (más múlttal más), ha jobban meggondolom, nemigen szeretnék. Magamat hiszem a bőrömben, nagyjából magamat. Igaz, egy élhetőbb (egy kellemesebb, egy testhezálló) környezetben szívesebben hinném.

*Ne mondj le semmiről!* Ha saját személyemet nem is, a Költő intelmét viszont meg kellene tagadnom, a tiltást megengedésre fordítva. Lemondanék az innen nézve csak órákban számolható gyerekkor bizonyos mozzanatairól, de hogy pontosan melyekről, azokat nehezen tudnám most felsorolni. Az órák egymásra torlódnak, elszakadnak, kisiklanak, ütköznek, oda-vissza zakatolnak, mint egy játékvonat.

Le kell mondani, bizony, s még a szerény igények mellett is, mennyi mindenről! Az Életről lényegében: ezt már akkor is tudtam, amikor az antológia a Babits kínálta, fenti címmel, ötszáz sorommal és Csorba Győző bevezetőjével 1974-ben megjelent. Nemes Nagy Ágnes akkor azt mondta biztatásul, ezeket a verseket már nem kell szégyellenem (megtagadnom). Ma már nem várnék ott a Királyhágó utcai lakás ajtaja mellett árnyékként a falhoz lapulva jó negyedórát, inkább becsöngetnék másodszer is, ha az az első csöngetés olyan halványra sikerült, hadd tudja meg a Költőnő, hogy itt vagyok, megjöttem. Aztán behívna, mint ahogy behívott, s elbeszélgetnénk, mint ahogy elbeszélgettünk, a költői képről, a nőről, aki verset költ, s megpróbál a (nem mindig barátságos) környezetéhez idomulni, Gelléri Andor Endréről, akihez szerinte hasonlítok. Ezt a megállapítását nem fejtette ki, elröppent szívárványos ötlet szinten, hangulat sugallta hasonlat szinten.

Akkor éppúgy nem éreztem a megállapításba foglalt dicséretet (talán nem is gondolták bele), mint korábban, a hevenyészett házi hangverseny után. Zongoratanárnőm, egy másodkézből Liszt-növendék, egy kivételesen zseniális, de névtelen művész által mondatott ki akkor a dicséret, mely Chopin cisz-moll etűdjének előadására vonatkozott. „Ez olyan volt, mintha én játszottam volna. S ezen a rossz zongorán!”

Más, több biztatást is kaptam persze, s kapok ma is, kilenc kötettel a hátam mögött (a leszólásokról – s persze azokból is jutott bőséggel – most nem beszélnék). Ezek ahhoz kellene, hogy az ember megérje a hetvenet, s hogy



a nem mindig optimális körülmények között is (akárcsak egy rossz zongorán) felszínre tudjon hozni a bentiekből valamit.

### Megjelent köteteim

*A függőleges ablaksor* (Magvető, 1982)

*Előttem a madárfütyty* (Magvető, 1987)

*Tányéron a maradék hold* (Magvető–Orpheusz, 1992)

*Küszöbön egy rongybagoly* (Liget, 1995)

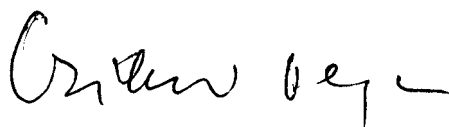
*Chess in the Afternoon* (Sotto Voce Press, Maynouth, 1998)

*Felhők, jegyzetlapok* (Pro Pannonia, 2003)

*Engedelmes planéták* (Pro Pannonia, 2006)

*Világjáró – Versek Bobó könyvéből* (2007)

*Bobó könyve – Történet egy kisfiúról, aki felfedezi Akiremát* (Palatinus, 2008)



## Csillaghy András

nyelvész, filológus (Budapest, 1940. február 23.)

Egy régi, jómódú családban születtem: derű, zene és idegen nyelvek... Emlékszem, hogy egy aranyos francia mademoiselle-lel franciául kezdtem el valamikor beszélni, aztán egy szigorú, vasorrú német fräuleinnel pedig németül, anyámmal magyarul, és apámmal is; csakhogy ő aztán olaszul dudorászott Verdi-, Puccini- meg Donizetti-áriákat, később első latintanárom lett, és áradt belőle az európai kultúra és a magyar – családi vagy nem családi, pl. politikai – anekdota. Utána értesültem arról, hogy mit jelent menekülni, és belekóstolhattam éveken keresztül Európa „mindenféleségébe”. Végre kikötöttünk a felszabadult Velencében, és annak a Lidóján egy Mike nevű nagydarab ameri-



kai katona, aki Pinuccia nevű szobalányunknak udvarolt, hozott nekem és öcsémnek minden nap csokoládét és rágógumit. Ez utóbbit nem szerettem, de a csokoládét nagyon.

Felnevelődtem, és lett belőlem klasszika-filológus (ógörög, latin, olasz), mint ahogy az akkori Olaszországban

kellett. Otthon azért szigorúan és következetesen magyarok voltunk. Akkoriban Velencében egy aranyos magyar kolónia létezett: mákos tésták, karácsony, Szent István-mise stb. Különben most is létezik, és most bársonykesztyűvel, de biztos kézzel a magyar konzulátus központjából a csodálatos Rossi Anna hangol minket össze.

Carlo Taglialininek, egyetemi tanáromnak (Gombocz Zoltán olasz

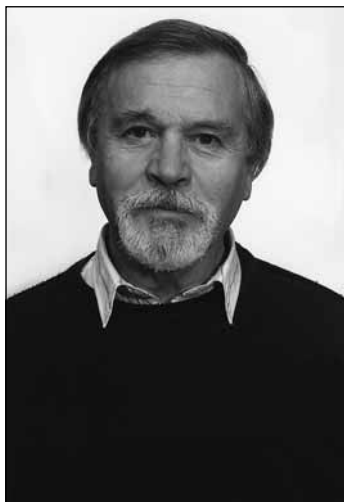
tanítványa és tanársegédje) és Vittore Branca professzornak (a nagy Boccaccio-szakértőnek) köszönhetem, hogy átvezettek a klasszika-filológiából az uralisztikába, a velencei keleti nyelvek karán kellett altaji nyelvekkel és magyar komparatistikával foglalkoznom. Végtelen szeretettel emlékszem Kardos Tiborra, akitől a hatvanas években Velencében a Societé Européenne de Culture, a SEC konferenciáin kaptam az első magyar egyetemi könyveket. Ott találkoztunk rendszeresen Ignótus Pállal, Fejtő Ferencsel és az akkori magyar kultúra legkiválóbb képviselőivel. Balázs János, Fábián Pál és Fogarasi Miklós nyelvész-tanárainak köszönhetem, hogy a „menekülés éveit” után finoman visszavezettek a kellemes, szellemes, meleg budapesti és magyarországi mindennapokba. Alma materem a Padovai Egyetem volt, de a tanársegédi rövid évek után a velencei Ca

Foscari, a Firenzei Egyetemen (Hubay Miklós után) és az Udinei Egyetemen tanárkodtam és tanítok a mai napig. Életem folyamán több száz diákot tanítottam általános nyelvészetre, uráli és altaji filológiára, komparatistikára nyelv és irodalom területeken, de magyarra és nyelvpszichológiára is. Szeretek tanítani, mert a diákokkal és a diákoktól tanultam a legtöbbet az életemben. Rektoraim többször vezetői feladatokkal bíztak meg: tanszék, tanszékcsoporthoz, központi lektorátus, egyetemi kar, vagy ahogy ők mondják, fakultás. Mostanság az Udinei Tudományegyetem kiadóját (Forum University Press) vezetem, már nyolc éve. Nem szerettem soha a vezetői színészkedését, de szeretem az értelmes felelősséget és az aktív életet.

*Chungy Audin's ?*

## Cs. Németh Lajos

színművész (Karcag, 1940. február 24.)



„Ez a pála olyan pála, amilyen pála nincs több pála” – mondotta volt viccesen egy alkalommal a Madách Színház sokat megélt ügyelője. Szavai megmaradtak emlékezetemben, és sokszor bebizonyosodott számomra, hogy mennyire igaz ez a tömör bölcsesség. Tartalmazza hivatásunk, színészi mesteriségünk, egész pályánk sokszínű, szerelletes és gyötrelmes lényegét.

Aki 1940-ben született, mint én is, az igen változatos gyermekkort, fordulatos iskolai éveket, sűrű történelmi változásokat élhetett át, míg a felnőttkort elérte. Majd ki-ki érdeklődési köre, ambíciója, tehetsége szerint nekivághatott a nagybetűs ÉLET-nek. Magam Thália kisasszony szolgálatába álltam, s ma is hálás vagyok, hogy ebbe a csodálatos, semmihez sem hasonlítható világba

csöppentem. Debrecen: Csokonai Színház (2 év), Budapest: Madách Színház (26 év), Józsefvárosi Színház, Népszínház, illetve megváltozott nevén Budapesti Kamaraszínház (20 év) – ezek voltak „templomaim”. Ha beszámítom a főiskolás



Makszim Gorkij: *Kispolgárok*  
Nyíl szerepében, Bessenyei Ferencsel

éveket is, amikor már játszhattam a Madách és a régi „nagy” Nemzeti Színházban (1965-ben eltörölték a föld színéről) – immáron ötven éve eszem a színészet keserédes kenyerét.

Sok szerepet eljátszottam a „világot jelentő deszkákon”, filmek, tévéjátékok, rádiós adaptációk gyakori résztvevője voltam, és a szinkronstúdiókban sem vagyok idegen. Állami kitüntetésben nem részesültem, de elértem, ami a pályán a legfontosabb: megbecsült színész vagyok – és ennyi talán elég is!

Biztatásul az utánam jövő színészgenerációknak elmondok egy közelmúltban velem történt esetet. Vidéki színházi előadás után, visszaérkezvén Budapestre, éjjel 1/2-kor taxiba ültem, hogy hazamenjek. Bemondtam a címet, mire a sofőr, egy halk szavú, idős úr megszólalt a félhomályban: „Megismertem a hangját, művész úr. Én ám emlékszem még arra, ahogy ön a Nyíl szerepét játszotta a *Kispolgárok*ban. Nagyon tetszett nekem.”

Egy pillanatra meghökkentem: hisz az olyan régen történt. Majd kisvártatva megbizsergette valami a szívemet, s arra gondoltam: lehet, hogy mégis érdekes volt...?!

*A. Kékesi Lajos*

## Szeremley Huba

borász (Budapest, 1940. március 14.)



Negyvenesek! Ne hagyjuk magunkat megvezetni! Ne hagyjuk, hogy az időt, az eddigi életünket degradálják egy dimenzióra, csak az élet hosszára, erre a mi kis hetven évünkre.

Életünk, időnk legalább háromdimenziós, a hossza mellett szélessége, magasságai, mélységei is vannak. Az életünket, időnket csak az évekkel mérni, felmérni, megmérni, méretni ne hagyjuk!

Ne hagyjuk, hogy az élet csak egy fizikai mértékegységgé devalválódjon!

Vegyük kezünkbe újból az „időt”, a mi szent időnket! Lassítsuk le, akár állítsuk is meg, mint kezdetben, romlatlan gyerekkorunkban, amikor nem akart eljönni a várva várt Mikulás, karácsony, születésnapok, nyári iskolaszünetek, vagy akár az iskolákban az órák vége.

Ne sajnáljuk a hetven évünket, legyünk boldogok, hálásak az Öreg Úrnak, hogy ez már elvehetetlenül a miénk! Legyünk gyermekek és szabadok újra! Engedjük meg magunknak, hogy a rációnkat az emócióink felülírja végre!

Most már ne pazaroljuk életünket a sötétre, hozzuk be, engedjük be a fényt, és akkor úgymint eltűnik a sötétség.

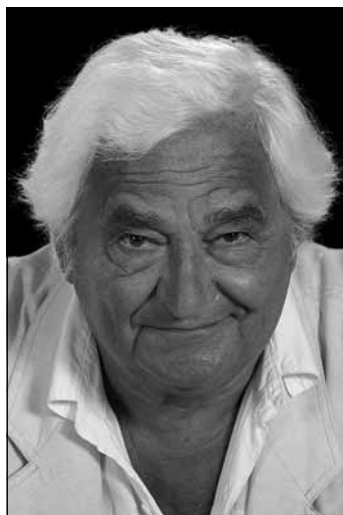
## Sinkó László

színművész (Budapest, 1940. március 18.)

Mivel színészi pályámon számos író, költő, drámaíró gondolatát közvetítettem – úgy is mint sajátomat – ezúttal is hozzájuk fordulok.

Márai Sándor: Fűves könyv  
Ajánlás

*Ezt a könyvet ajánlom Senecának, mert arra tanított, hogy erkölcs nélkül nincs ember. És Epiktétosznak, mert megtanított arra, mi van hatalmunkban. És Marcus Aureliusnak, aki megtanulta Epiktétosztól, mi az, ami hatalmunkban van – és türelmes volt. És Montaigne-nak, mert jókedvű volt és nem törődött vele, mi lesz művével a halál után. És a sztoikusoknak általában, akik megvigasztaltak, mikor nem volt vigasz a földön, és megtanítottak, hogy ne féljek a haláltól, sem a rabszolgaságtól, sem a szegénységtől, sem a betegségektől. És egy-két férfinak, akik barátaim voltak és igaz férfiak. És egy-két nőnek.*



Gordon Eszter felvétele



Szophoklész: Oidipusz  
(Sándor Katalin felvétele)

*Sinkó László*

## Tóthné Gaál Zsuzsa

szextilművész (Győr, 1940. március 22.)

Győrben születtem, de gyerekkoromat Tata-Tóvároson töltöttem húgommal együtt, egy nagy kertes családi házban. A háborúra sok szorongással emlékszem, hiszen két bomba is leesett mellettünk, míg mi a mosókonyha alatti fászpincében kucorogtunk. Majd a front elől amerikaiak által megszállt német területre menekültünk, mialatt velünk élő nagyszüleim őrizték az



ideiglenesen szovjet hadikórháznak berendezett házunkat. Visszatérésünkkor a komáromi pontonhídon való átkelés a lovas szekérrel elég veszélyes volt, sokan beleborultak a Dunába, s ez az emlék nyomasztó álmaimban még felnőttkoromban is kísértett. Sokáig betelepítettek hozzánk orosz katonatisztek, majd más társbérloket. Édesapámnak viszont megbélyegzettsége miatt gyakran nem volt állása, de gépészmérnökként sok mindenhez értett, így a legkülönbözőbb üzemekben vállalt állást, gyakran távol otthonunktól is. Szűkös életkörülményeink ellenére is (élelmiszerjegyek, tej- és húshiány, sorban állás a boltok előtt) boldog gyerekkorom volt romantikus kertünkben, ahol még patak is folyt; zöldséggel, gyümölcssel is ellátott minket, és fantáziadús játékokat lehetett kitalálni. Boltban vett játékunk alig volt, hiszen karácsonyra is édesanyám varrt babaruhákat, édesapám fargott bababútorokat, de azért mindig kértem egy rajzfüzetet, színes ceruzát vagy festéket is. Akkor még nem volt

annyi védőoltás, ezért sokat betegeskedtem, de ilyenkor mesekönyveket olvastam, verseket írtam, rajzolgattam, és egyre közelebb kerültem lélekben Istenhez. Értelmiségi származásom és vallásosságunk kirekesztő hatással volt rám mind az általános iskolában, mind a gimnáziumban. A zongorázás, a német és angol nyelv tanulása, a latin nyelvű humán tagozat

mind olyan „úri” dolognak számított akkoriban, ami gátolta igazgatóm szerint, kitűnő tanulásom ellenére, továbbtanulásomat. Bár mindig szerettem rajzolni, de majd csak gimnazista koromban lett első igazi mesterem Kerti Károly grafikusművész, aki akkoriban költözött a szomszédos Vaszary-villába, és családjával is igen jó kapcsolatba kerültünk. Érettségi után természetesen nem vettem fel főiskolára gimnáziumi igazgatóm negatív jellemzése miatt, de Isten felülírta az ő véleményét. Budapestre költöztem rokonaimhoz, szorgalmasan tanultam nyelveket, gép- és gyorsírást, és esténként a Dési Huber Körbe jártam rajzolni. Néhány hónapot ideiglenesen a Művelődésügyi Minisztériumban dolgoztam adminisztrátorként tanárnőm ajánlására, így aztán 1959-ben felvettek az Iparművészeti Főiskola (ma egyetem) szövő tanszakára. Itt Gerzson Pál alakrajztanárom volt rám leginkább hatással. Már az első tanévben megszerettük egymást későbbi férjemmel, Tóth Sándorral, aki sokat

segített nekem a művészet felfedezésében és a szövési feladatok elvégzésében. Közös gondolkodásunk, világnézetünk, hitünk és művészi, majd tanári feladataink a mai napig is harmonikussá teszik házasságunkat. Két lányunk született, Alexandra művészettörténész és angol szakos tanár lett, most Németországban él, és négy gyermekkel örvendeztetett meg minket; Barbara német-svéd szakos tanár, két gyermeke van. Velük is sok szép nyarat töltöttünk Tatán. Mivel az Iparművészeti Főiskola minket ipari tervezőknek képezett ki, egy évet a selyemiparban dolgoztam, de ez a feladat nem elégített ki, hiszen csak külföldi mintákat kellett másolni, ezért inkább elmentem tanítani, amit nagy lelkesedéssel végeztem, de eredményeket csak később, a Kaffka, majd Szent Margit Gimnáziumban értem el tanítványaimmal, ahol rajztagozatot vezettem, és a rajz, művészettörténet mellett szövést is tanítottam nekik. A fiatalok tanítása mindig örömmel töltött el, és missziós területet is jelentett nevelésük világnézeti hiányai pótlása szempontjából.

A tanítás mellett önálló alkotómunkára is jutott időm, így eleinte az Iparművészeti Vállalat részére készítettem lakástextileket, majd igényesebb, nagyobb szövött falikárpitjaimat egy egyéni textilrelief technikával kialakítva csoportos és egyéni kiállításokon mutattam be. A szombathelyi textilbiennálén és a minitextil-biennálékon

is szerepeltem, valamint a Velemi Textilműhely munkájában is részt vettem. Legszebb kiállításom – férjemmel közösen – a tatai várban és a váci görög templomban volt. Mivel a Kelenföldi Evangélikus Gyülekezet aktív tagja vagyok (gyerekmunkás, presbiter és hitoktató is voltam), az ottani oltárra és szószékre szőttem felkérésre első egyházművészeti munkámat, amit hívó emberként vizuális igehirdetésnek is tekintek, s bár múzeumokban és közintézményekben is vannak munkáim, ezek a szőttesek állandó használatuk miatt sokak számára, majd még unokáimnak is üzenetet közvetítenek, és számomra is ezek a feladatok jelentették a legnagyobb örömet. Oltárterítőim vannak Miskolcon, Bokodon (itt oltárkárpit is), Bakonycseryén, Oroszlányban, Dunaújvárosban, Budapesten az Északi Evangélikus Püspöki Hivatal kápolnájában, az Erzsébetvárosi ev. templomban, Finnországban, Németországban és Amerikában. Sokat jelentett számomra, hogy nyugdíjas tanárként még kilenc évet taníthattam a Deák Téri Evangélikus Gimnáziumban. Bár koromnak megfelelően már vannak fizikai korlátaim, lélekben még mindig fiatalnak és tetterre késznek érzem magam Isten segítségével.

Tóthné, Gaál Zsuzsa

## Dárday István Gábor Mária

filmrendező (Budapest, 1940. március 25.)

Van a levegőben valami.

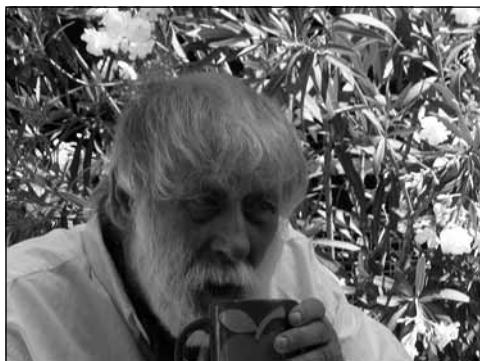
Valami egyértelmű átlényegülés, ami azonban megfoghatatlan; valami, aminek a lényege nem csupán földközélen zajlik.

Talán átlényegül a világ.

Talán csak pusztul.

Ki meri állítani, hogy látja a jövőt?

Talán nem is történik más – mondaná helyettem valaki –, csak ami a nagy korszakváltások idején természetes. De én vitába szállnék ezzel a nézettel, mert úgy érzem: itt a még soha nem volt egybeesések kibontakozási konfliktusairól van szó...



*Az elhalasztott  
dühök  
nem pihennek*

*izzó nyarat kerget  
a reménytelenség  
jeges futára  
zeng zeng belül  
a félrevert harang*

*induló erdők  
megnyíló Föld  
irdatlan koronája  
a régi bűnnek*

*az elvesző ország  
öldöklő angyala  
vad harsonával szólít  
gyújts lángot  
elemző hit*

*ne hagyd  
hogy múltjában fürödjön  
a felfoghatatlan végzet.*



## Jung Zseni

fotóművész (Berezány, ma: Ukrajna, 1940. március 25.)



**Rendhagyó élettörténet.** Nem akartam életrajzot írni, és mégis egy pár dolgot közölnöm kellene, mert csak úgy lesz érthető személyiségalakulásom, szemléletem, pályaválasztásom és hovatartozásom.

Egy volt államban születtem, a Szovjetunióban. Anyám magyar, apám oroszországi német volt. Mielőtt még a térdén lovagoltathatott volna, börtönbe vetették és kivégezték. Így volt ez Sztálin idejében. Ránk, a négy testvére és anyánkra kitelepítés várt. Nem volt elég, hogy németek vagyunk, a tetejében még magyarok is. Kazahsztánból hétéves koromban Magyarországra kerültünk. Itt jártam orosz iskolába. Ateista nevelésben volt részem. Az orosz nyelvet megtartottam, az ateizmust elvettem. Magyarországot szeretett hazámnak elfogadtam.

Sokat voltam egyedül, amiért utólag hálás vagyok. Az egyedüllét megtanított szemlélődni, gondolkodni, önállóan tevékenykedni, sőt dönteni. Így aztán nem ismerem az unalmat és a magányt, csak ha rossz a társaságom.

Gyerekkorom nem volt éppen boldognak nevezhető. Vitamin- és szeretet-hiány jellemezte. Ezért tartom nagy becsben mindkettőt most. Szakmát – a fényképészetet – véletlenül választottam, de megszerettem, mert van benne valami varázslatszerű. Az üres anyagra fényvel képet varázsolunk – persze van közte egy kis technika és vegytan, de a varázslat a lényeg. Kicsit lusta, de kedves munkatársaimtól tanultam a legtöbbet, mert hagytak dolgozni, nem nyesegették szárnyacskaimat. Gyakorlat teszi az embert. Kiállításaimat, díjaimat nem azért nem sorolom fel, mert blöffölnék, hanem mert untat, és lusta is vagyok hozzá. Most dolgozom a negyedik önálló albumomon, mert úgy érzem, ez a kedvencem. Lukács Sándor színművész-költő méltónak találta képeimet arra, hogy verseket írjon melléjük. Na, a hencegésből ennyi elég. Tőlem már ennyi is sok.

Anya vagyok, sőt nagymama. Szeretteim jelentős helyet foglalnak el az életemben. Ez egy asszony sorsában a legtöbb. Ha csak ez van, már az is szép élet. A szakmámról annyit mondanék, hogy örülök annak a véletlennek, ami hozzá vezetett. Méghozzá azért, mert az anyag, amivel dolgozunk, maga a tökéletesség: a *fény* – annak teljes hiánya a nemlét. Mi mindnyájan a fényt keresve az árnyékot fedezzük föl, ami maga az élet. Az árnyékok gazdag tónusában van elrejtve a forma. Ezt a szakmát komolyan szolgálni annyit jelent, hogy hivatássá emelni.

Öt éve annak, hogy hűtlenül elhagytam azt a lélegzetelállítóan gyönyörű Budapestet. Az igaz, hogy gyönyörű, de a szó szoros értelmében

már nem tudtam benne lélegezni, ez lett elválásunk valódi oka. Falun, Honton építettem házat, de a kertet én alkottam. Végre megtaláltam a második igazi hivatásomat, mint annak idején, gyermekkoromban, a második igazi hazámat Magyarországon. A kert és a csend annyira inspirál alkotásra, tevékenységre, hogy elfelejtek félni az öregségtől, a haláltól, a magánytól. Dolgozom, tanítok, képet „varázsolok” és unokázom. Hogy milyen századnak és milyen századfordulónak vagyok gyermeke? Hát olyanak, ahol

kaptunk hideget-meleget eleget. És hazugságból is jutott bőven. Megtanultunk hallgatni arról, amiről beszélni kellett volna. Szembesültünk azzal, hogy az ideálok jó esetben tákolmányok, rossz esetben gazemberek. Történelmet nem csináltunk, de benne éltünk. Megtanultunk sorok közt olvasni, magunkat kinevetni és tisztességes embernek maradni.



## Bakallár József

festőművész (Soroksár, 1940. március 27.)



Cserhátszentiváni szülők gyermeke. 1940-ben született Soroksáron. Azonos nevű édesapja malenkij robotja miatt édesanyjával, Kasza Erzsébettel négy évre visszaköltöztek szülei falujába, iskolába is itt kezdett járni, s már itt kitűnik rajz tehetségével.

A Képzőművészeti Főiskolán Fónyi Géza és Barcsay Jenő voltak a mesterei. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és a Képzőművészek Szövetségének.

1967-ben Derkovits-díjat kapott. Két biennálé nagydíját ítélték munkásságáért. Több murális alkotása díszíti középületeinket: mozaikok, pannók, üvegablakok, oltárképek. A monumentalitás, a miniatúra, illusztrációk minden műfajban kísérték életművét. A Magyar Nemzeti Galéria és vidéki múzeumaink több ízben vásároltak táblaképeiből.

A mester művei a világ minden tájára eljutottak (Chile, Amerika, Olaszország, Ausztria, Franciaország, Németország, Dánia, Svédország, Jugoszlávia, India). Közel négy évtizede rendszeresen bemutatkozik Japánban önálló kiállításokkal, s ott tartja oktatói mesterkurzusait is: Hokkaidóban és Hawaiiiban örökös Bakallár-kollekciót nyitottak.

Több hazai és külföldi kitüntetésben részesült. Japánban 1995-ben a Kultúra és Béke Díjat kapta. 1996-ban több évtizedes festői munkásságáért megkapta a Magyar Köztársaság elnöki aranyérmét. 2000-ben jubileumi aranygyűrűt kapott. 2002-ben vallásos alkotásainak magas színvonaláért a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje állami kitüntetést kapta.

2007-től Cserhátszentiván díszpolgára.



## Furkó Zoltán

író, szerkesztő (Biharkeresztes, 1940. március 28.)



Visszanézve, már több mint félutamból, először a melegítő, szép emlékek kerülnek felszínre. A sors az elmúlt évtizedekben eléem tárta mindazt, amire ifjan vágyhattam: folyamatosan publikáltam folyóiratokban, az Akadémiai és a Szépirodalmi Kiadó munkatársa voltam, ahol két kitűnő ember, Hazai György és Illés Endre baráti körében dolgoztam. Létrehoztam az Ajtósi Dürer Könyvkiadót, és néhány könyvem is megjelent. San Diegóban többször is találkoztam Márai Sándorral. Nagy élmény volt Washingtonban A. C. Klay, Sziklay Andor baráti vendéglátása, rálátása a világ legrejtettebb eseményeire, hiszen ő a magyar kultúra és Márai híve volt, pályáján pedig amerikai kormányszolgálatban töltötte életét, miközben szorgosan kutatta a világban a „magyar lábnymokat”. Két könyvében, amelyeket itthon megjelentettünk, szinte pőrén mutatja be a történelem belső mozgását, személyesen pedig olyan helyekre jutottam be vele, amelyeket közönséges halandó másként csak távolról közelít.

Mindemellett igazi szerelmem volt a rádió- és a televízióbeli munkám.

Ajándék volt az a sok év is, amit az egyetemeken tanítottam, hiszen a munka örömét leginkább a fiatalok

körében lehet érezni. Látni, amint a középiskolából odaérkező szinte gyerekifjak egy év alatt közös erőfeszítéssel kezdenek gondolkodó felnőttké válni. Gazdagodtam és felfrissültem a fiatalok újdonságot hozó varázsától, de látható volt életküzdelmük, olykor drámai sorsuk is. A tanár köztük élve megszenvedti tehetetlenségét is, mert nem tud segíteni a hibás társadalmi hatások leküzdésében, tanítványai méltatlan helyzetének megváltoztatásában. Ám az igazi beteljesedés: a gyerekek és unokák csodája és az egy életre választott és megtalált társ öröme. Most eljött a „hetvenkedés” ideje, amikor jobbára már csak a szépre, a jóra emlékezünk.

„Színház az egész világ”, de a „játéktér”, a történelmi helyzet igazán kedvező sosem volt. Generációm korán öszülő képviselői, különösen hetvenes társaim tudják, hogy a háború, a forradalom, társadalmi bizonytalanságok korában, nehéz küzdelemben maradtunk talpon és lehet, hogy éppen a (gondviselés védőernyője alatt) megért hetven év a legnagyobb teljesítményünk.

Sokszor gondolkodom arra, hogy milyen jó is lenne felemelni a telefont, és tárcsázni Fábri Zoltánt a Hidász utcában, Farkas Ferencet tőle nem messze, a Nagyajtai úton, Greguss Zoltánt itt, a szomszédomban, az Andrásy út sarkán, és összefutni Huszárik Zolival kedvenc könyvesboltunkban az Astoriánál, és újra beülni Kondor Bélával a Váci utcai presszóba, s felmenni Korniss Dezsőhöz az Erzsébet hídnél. Az angyalokat megfestő Kondor állandó szomorúsága derűre fordult, amikor Schéner Mihály művésztsára a

forgalmas Váci utcán a Muskátli nevű presszó utcai ablakába ült, tar fejére hetykén Lenin-sapkát tett, és az arra járó kelet-európai turisták döbbenet nézték a hasonlóságot, mintha a nagy tanítómester kelt volna életre. Mi pedig iszogattunk és neveltünk, *Hogy van, tovaris!*, mondogattuk röhögve. *Oh les beaux jours*: azok a régi szép idők..., mondhatnám ma már, de az az igazság a maga teljességében: valójában sem az „idők”, sem a körülmények nem voltak szépek!

Itthon a hatvanas évek hűvös társadalmi klímájában a magyar olvasó Krúdy Gyula történeteivel szabadult ki a szigorú valóság világából. Amikor Huszárik Zoltántól megkérdeztem, miért viszi filmre a *Szindbád*ot, azt felelte: „Ebből az idegen, hideg életből Krúdy zsenije irányt mutat az érzelmek és a napi kis élet fontosságának felismerésében, ezt a betonvilágot szükségszerűen követni fogja egy új érzelmesség.” A *Szindbád*ban, nagyszerű filmjében sikerült Latinovits Zoltán személyében megtalálnia a magyar Odüsszeuszot, aki ugyan nem királyi személyt alakít, de a nők előtt ő az élet királya, ami a legtöbb egy férfiéletben. A Magyar Rádióban Török Tamás rendező sokszor szólaltatta meg történeteit, nagyon sokan hallgatták *Krúdy-fantázia* című hangjátékait. Latinovits ezekben is kulcsszerepeket kapott.

Debrecenben jártam egyetemre, a hatvanas években, amikor a régi idők nagy professzorai még tanítottak, de a színház is igazi élmény volt. Ott játszott Márkus László, Latinovits, egy ideig Mensáros László, Bárány Frigyes, Szendrő József és Hoffman Géza, a Hofi néven feltörő sikeres humorista. Mi, egyetemisták szerettük a színházat, a Csokonai Színház pedig befogadott minket, a színészek

is szívesen üldögéltek velünk a Bika étteremben, és józú történetekkel traktáltak. Sok évfolyamtársam statisztaszerepet kapott, én a dramaturgia rejtelmével ismerkedtem, és lefordítottam Ionesco *Impromptu de L'Alma* című remek egyfelvonásosát. A rendezőnek, Lengyel Györgynek tetszett a darab, még nyilvános olvasópróbát is tartottak belőle, de mint a pártállam szellemétől idegen abszurd, sőt egy emigráns szerző munkája, bemutató nem lehetett belőle. Viszont mint fordító belelálhattam a színpadi cselekvés mélyrétegeibe, a rendező és a színész pedig ismerkedhetett egy modernebb, újszerű scenikai elképzeléssel. Szép volt és igaz volt, de az is, hogy a jeles színészek javarészt büntetésből voltak ott, mert Mensáros ötvenhatért vezekelt, Latinovits örökös renitensségéért, Hofi pedig még nem talált önmagára. Később mind szárnyra keltek, pesti színházakba kerültek, nagy filmszerepeket kaptak, és a rádióban rendszeresen találkoztunk.

A hatvanas években a rádió irodalmi osztályán szinte naponta vettünk fel rádiójátékokat. A legjobb színészek napi vendégeink voltak, szereték a mikrofon előtti munkát. Itt nincs maszk, nincs díszlet, csak az emberi hang: itt mutatkozik meg leginkább a színész nagysága. Mint szerkesztő közelről éltem át a szerepeket Básti Lajos, Páger Antal, Greguss Zoltán, Őze Lajos, Bessenyei Ferenc, Mádi Szabó, Madaras József, Kozák András, Koncz Gábor, Kállay Ferenc, Ruttkai Éva, Tolnai Klári, Sulyok Mária és mások körében. Kortársaim jól tudhatják, hogy az aranykor óáltaluk jött létre a magyar színi világban. Miközben a művészet varázslatos mezein jártunk, nagy drámák árnya is ránk vetült. Mensáros egy felvétel előtt elmesélte azt a szörnyű látványt, ahogy Domján Edit véres

testére talált, miután hosszabb ideig nem jelentkezett, és rátörték az ajtót. Latinovits emberi drámájának is csendes tanúja lehettem, előbb azonban elmondom, amit kevesen tudnak. Mi a rádióban nagyon szerettünk vele dolgozni, és akkor is foglalkoztatuk, amikor máshol letiltották. Halála előtt már csaknem kiszorult a színpadokról, ekkor az irodalmi osztály akkori vezetői felajánlottuk neki, hogy felvesszük rádiórendezőnek. Rövidnek szánt szanatóriumi kezelése után vártuk, hogy belép közénk. Sajnos a vonat elé vitte végzete. Életének több fordulata közlőrl láthattam. Ott voltam a Vígszínház *Rómeó és Júlia* előadásának bemutatóján, amikor szerelme Ruttkai Évával a forrponjtján volt. Izzott körülöttük a levegő, a színpad valódi dráma színtere volt. S aztán egy rádiójáték felvétele előtt szólt, hogy legyünk pontosak, mert a repülőtérrre megy, Éva jön haza, úgy emlékszem, Amerikából. Zoli most is koncentráltan dolgozott, de szinte lángolt, a várakozás, a találkozás közelsége szinte szétrobbantotta. Személyiségéről egy másik élményem: kint volt a moszkvai filmfesztiválon egy Fábri-film, az *Isten hozta, órnagy úr!* bemutatóján. Én mint rádiótudósító az előadások szünetében a Vörös téren sétálgattam, és émelve néztem, hogy egy menyasszonyi ruhába öltözött nő, férje karján, a násznéppel övezve, a Lenin-mauzóleum előtt áll és az esküvő fénypontjaként bemegy megtekinteni a bölcs vezér hulláját. Bizarr szokás. Ekkor a hullámozó tömegben valami beszippantotta, ellenállhatatlanul vonzotta tekintetemet, és a sok száz ember közül egyszerre kiemelkedett Zoltán szép és bánatos feje. Kisugárzása volt, ilyet addig még sosem tapasztaltam. Mintha más dimenzióban lenne, mint a tömeg.

Kapcsolatunk csendes, baráti volt, de nem olyan közeli, mint például Greguss Zoltánnal. Viszont egyszer mint szerkesztőt kiségtett a bajból. Harold Pinter *Szegény jó Frici* című jelenetét készültünk felvenni. A főhős, Frici már az aggkori elmeszesedés végén jár, feleségével fekszik az ágyban, és felriad:

– Te ki vagy? Mit keresel itt?

– Nem emlékszel, én vagyok Mary, a feleséged!

Frici felkel és a szekrényhez megy, és abból kiesik egy csontváz.

– Ez meg mi?

– Nem emlékszel, ő Joe, akit féltékenységből megfojtottál!

Valahogy így pergett a jelenet, Török Tamás a férfi szerepét Körmeny Jánosra, a feleségét Tolnay Klárra osztotta ki. Eljött a felvétel napja, Klári pontosan érkezett, ültünk a Pagodában vele, a rendezővel és az ügyelővel, és Körmeny nem jött. Egy idő múlva az ügyelő hívta a színész számát. A felesége vette fel a kagylót. Elmondta, hogy János nem kapott diszpót, és Szentendrén van, ahol nem tudjuk elérni – akkor még mobiltelefon nem létezett. A helyzet számunkra drámai volt, mert a műsor már adásra volt tűzve, benne a rádióújságban. Éreztem, hogy most nagy botrány van születőben, a szerkesztőnek fejét veszik. Ekkor megjelent Latinovits. Szervusztok, mordult ránk, kávért rendelt Rudi bácsitól, az örök pincértől és újságolvasásba mélyedt. Félve mondtam Tamásnak: – Nem próbálsz meg felkérni, hogy ugorjon be? – Nem, nem – mondta őszinte ijedtséggel –, többet sohasem állna velem szóba! Persze tudtuk, hogy nagy sértés ilyenkor másik művészt felkérni. Tétováztam, de nagy volt a tét. Mint egy alvajáró, odamentem Zolihoz, kezemben a szöveggel. „Tudod, bajban vagyok,

ne haragudj, tudnál segíteni?” Meg sem várta mentegetőzésemet, látta Tolnayt és Török Tamást sápadozni, azonnal felfogta, hogy beugrásról lehet szó. „Mutasd!” Átvette a szöveget és beleolvasott. „Mehetünk, hányas stúdió?” Bent felvétel előtt egyszer elolvasta a darabot, és úgy eljátszotta, hogy többször le kellett állni, mert Klári a nevetéstől nem tudta tovább mondani a szerepét. A rádiótörténet egyik legparádésabb alakítását adta elő, remélem, az archívumban még megtalálható a felvétel.

A stúdiókba Bessenyei Ferenc mindig berobbant, mint egy valódi dúvad, és tréfálkozott. Greguss Zoltán frenetikus szavaló volt, Ady, Villon és Gyóni Géza utánozhatatlan előadója. Ez utóbbi *Csak egy éjszakára* című háborús verse a leghitelesebben az ő előadásában szólalt meg. Televíziós szerkesztő időmben egy külön versműsort vettem fel vele *Párizsban járt az ősz...* címmel.

A színészek a közönség szemében irigyelt, csillogó életet élnek, de nincs szomorúbb látvány, mint az elhagyott színpad a sikeres előadás után. A színészklubokban az előadás után sokszor kiüresedve néznek maguk elé a világot jelentő deszka hősei, akik itt már többnyire keserű emberek. Paradis artificiel – mesterséges paradicsomba menekül, aki ilyenkor a pohár fenekére néz. Nem könnyű fáradtan visszahozni egy kis csillogást a színpad fényeiből!

Este és éjszakai felvétel után igen lehangelő volt a rádió nappal lüktető, eleven Pagodája is. Greguss Zoltán is nehezen viselte el a mikrofon előtti koncentrált és átélt alakítása után a rátörő magány csendjét. A robbanékony ember nemrég még drámai hősként tündökölt, és most az utca magányos embere, tele szereplési vágygal,

megélt bizarr történetekkel. Feszíti a belső tűz, feloldódni, kitérülni és leengedni akar. Belekarol a szerkesztőbe, aki Pesten tőle néhány háztömbnyire lakik és rákiált: – Druszám, gyere, bedobunk valamit itt a szomszédban, aztán hazasétálunk! – Feleletet sem várva, vasfogó karolásával vitte magával a fáradt szerkesztőt, aki boldogult úrfikoromban én voltam. Megindult a krúdys bolyongás, törzskávéházakból személykávéházba, füstös kocsmából elegáns presszóba, Zoltán pedig feléledt, harsogott, mesélt régi időkről, filmekről, szerelmekről, gyáva hőskörről és nagy lakomákról. Idegeneket vont be a társalgásba, lumpokat és szenvedőket itatott át energiájával, az élet apró eseményei parádés előadásában színessé váltak és fontossá. Istenáldotta öregedő barátom a hetvenes és nyolcvanas évek szürke és fojtó pesti éjszakáját köröttünk vibráló csodává varázsolta. Végül úgy három óra körül „csak egy kávéra” felcipelte P. utcai lakásunkra, ahol utánozhatatlan mennydörgő hangon Adyt és Villont szavalt, és Gyónit, *Csak egy éjszakára!* Kisfiam kíváncsian dugták be fejüket a másik szoba ajtajából, hallgatták életük legjobb rögtönzött versmondását. Feleségem dédelgette, gyorsan kisütött valamit az éjszakai háborgatónak, és mindnyájan boldogan fejeztük be a nap hátralévő néhány óráját. Ó, azok a boldog és szép napok! Nemcsak Zoltánnak, hanem sok más író, művész, színész barátunk köszönhetően, kiléptünk a történelemből. Isten áldja őket, többnyire már fenn, az égi mezőkön!

A filmrendező Fábri Zoltán őszinte, megtisztelő barátsága is az élet nagy ajándéka volt. Nekem, az irodalmárnak, művészettörténésznek ő a szakma tökéletességét megtestesítő alkotó volt, eszménykép, hiszen

nemcsak film- és színpadi rendező, de festő, díszlettervező és írástudó ember volt egy személyben. A múlt élet drámai pillanatait, szépségét és keserűségét több oldalról is képes volt ábrázolni, kifejezni, megragadni. Sok évtizedes kitartó és felhőtlen barátságunk már első találkozásunkkor definiálódott: – Úgy irigylem a gyönyörű magyar nevedet! – mondta zengő hangján. – Lehet, de mikor kisiskolás voltam, minden gyerek épp ezért szórakozott velem, mert akkoriban egy népmesét tanítottak az elemiben, amelyben a *furkó* üti a bikát – válaszoltam. Ő eredetileg Furkovits névre hallgatott, ezért is tüntetett ki figyelmével. Sokat beszélgettünk H. utcai lakásán, olykor átmentünk dumapartira a tőle kőhajításnyira lakó Farkas Ferenchez, a zeneszerzőhöz, aki sok magyar filmhez költött zenét, ő zenésítette meg *Az ember tragédiája* rádióváltozatát is. Kérésére vittem el San Diegóba Máraihoz az ő Casanova-színdarabjára írt operáját, amit később itt az Operában be is mutattak. Régi nagy idők tanúi, szellemóriások, társaságuk feledhetetlen élmény volt, szerencsémre mindkettőjünkkel film- és rádióinterjúkat is készítettem, és lapokba is írtam róluk.

1997-től több éven át az MTV sorozatdramaturgiáját vezettem, oda tartozott a *Szomszédok* és a *Kisváros* többmillió nézettségű műsora. Miközben ezek sikeresen futottak, megpróbáltunk kimunkálni egy olyan programot, amely előbbre vihetné a tv értékmentő munkáját is. Ennek keretében megszületett egy Erdélyben játszódó, az ottani színészek és helyi stúdiók munkáját is felhasználó filmsorozat terve, amelyhez az akkori alelnök, Horváth Lóránt közvetítőköcsit biztosított volna. Beke György erdélyi íróval írtunk egy tervezetet

*A Szatmári család* címmel. Új szín és látókörbővítés lett volna, és sajátos módon a kint forgatott adások a felmérések szerint még olcsóbbak is lettek volna. Körbeutaztam fél Erdélyt, mindenütt nagy lelkesedéssel kapcsolódtak volna a munkába. El akartunk indítani egy derús irodalmi tévéjátéksorozatot is, amelyhez forgatókönyvek készültek Bárány Tamás, Gyurkovics Tibor, Kertész Ákos, Szakonyi Károly kis, remekmű írásából és a magyar klasszikusoktól. Ebbe rendezőként Bacsó Péter csatlakozott, és megújuló törekvéseink szimpatizáns támogatója volt Makk Károly is. Jó visszagondolni azokra a lelkes eszmecserékre velük, amelyben akkor még a munka reményében órákat tervezgettünk. Bacsó például ismerte a rádiós *Candide* hangjátékunkat, és írt egy szellemes tervezetet *Magyar Candide* címmel, ebben *Candide* egy szegedi olajbáró lányának nevelője, és a történet az olajszókités abszurd világába dobja az örök optimistát. Makk Károllyal egy esetleges Márai-rendezésről tárgyaltunk, de vállalta volna a *Zsaroló zsaruk* társadalomkritikai sorozatának rendezését is. A szerkesztőség körül kialakult holdudvarban a legjobb írók és rendezők köre fényeskedett, azt reméltük, hogy a tv a formálódó politikai élet temploma lesz. 2000-ben azonban, amikor a regnáló polgári kormány tömeges elbocsátásokkal szétverte a teljes televíziós dramaturgia műhelyeit, már látszott, hogy ahol mi a megújulást munkáltuk, számukra az nem szentély, hanem vadászterület volt. Amikor a székházat is eladták, akkor még valóságosabbá vált a sandaság: azt mondták, hogy korszerűtlen az épület, majd kint (a prérin!) álompalota vár az alkotókra. Milyen alkotókra és milyen könnyűszerkezetes tákolmányok? Itt, a belvárosban

patinája, hangulata, szellemi vonzása volt a gyönyörű, nemrég felújított épületnek. Csak a csatornarendszer cseréje 350 millióba került, s ezt a pompás épületet verték dobra, majd visszabérelték milliárdokért. Az ott dolgozók hiába tiltakoztak, nem volt hatásos érdekvédelmi szervezetünk, a szakszervezet csak arra volt jó, hogy vezetőik mint védett személyek elkerüljék az elbocsátásokat.

1980-tól húsz évig az MTV irodalmi szerkesztője voltam, műsoraimban szerepelt Avar István, Mádi Szabó Gábor, Sinkovits Imre, Szigeti András, Greguss Zoltán, Agárdy Gábor, Bárány Frigyes, Szabó Sándor, Kozák András, Madaras József, Benedek Miklós, Tolnay Klári, Béres Ica, Pécsi Ildikó és még sokak. Írók a műsoraimban: Balázs József, Bertha Bulcsú, Beke György, Bárány Tamás, Cseres Tibor, Cs. Szabó László, Illés Endre, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Ligeti Lajos, Ördögh Szilveszter, Sótér István, Szentkuthy Miklós, Vészi Endre, Weöres Sándor és sok felvidéki, délvidéki és erdélyi magyar író. Akkoriban Katkó István sorozatában, a *Nyitott könyvben* szinte hetente került feldolgozásra egy-egy jó novella. Csendesen visszagondolunk az eltöltött időre, a meghalt barátokra, Zolnay Palira, Iván Palira, az örök izgága Mihályfy Sanyira, az *Indul a bakterház* és az *Ábel a rengetegben* rendezőjére, a tragikus életű Belohorszky Pálra, írókra, színészekre és gyártásvezetőkre, titkárnőkre, akik sokszor családi életüket

áldozták a munkájukra. Az interneten az *mtvnevsor.hu* ugyan megőrökíti munkánkat, az archívum őrzi, talán nem dobják ki azt is.

*Menj és ne nézz hátra!* Mögöttünk a Szépirodalmi Kiadó eltakarított romjai, az eltűnt régi Akadémiai, az MTV eladott székháza és filézett műsorfolyama, haldokló periodikák, megszűnő kiadók, a lepusztult régi rádió! A jövőendő hetvenesek, ma még húszasok és harmincasok előtt áll az újjáépítés kötelessége. Rendelkezésükre áll ebben az új, nagy hatású eszköz, az *internet* és az interaktív televíziózás. Jó olvasni a Napút köteteit, hiszen dokumentálja, hogy a hetvenes korosztályokban sok elhivatott és közös célra törő ember van.

*Hogy ez a három-négyezer ember a tudományosságnak, a művészetnek, az irodalomnak, a kereskedelemnek, a földművelésnek, iparnak, közlekedésnek milyen fokán áll, attól függ az, hogy a nemzet milyen helyet foglal el a nagy népek sorozatában* – mondta 1925-ben, a Magyar Rádió indulásakor Klebelsberg Kunó. Figyelmeztetett rá, hogy ennek az értékes magnak is kell műsorokat készíteni. Lehet, hogy ma már, az információk korában, ez több is „néhány ezernél”. Azon kellene munkálkodni, hogy legyen nekik fórum és lehetőség jó példát teremteni, és felemelni a magyarságot.

*Tudó Zoltán*



## Dallos Jenő

karikaturista (Vasas, 1940. április 13.)



Pénteki napon születtem, a Kos jegyében. A néphit szerint az ekkor született gyerekek vagy szerencsések lesznek, vagy bolondok. A szerencse mellett szegődött, amit igazol az, hogy karikaturista lettem. Ugyanakkor „udvari bolond” is vagyok. Módom van fricskát mutatni a visszaéléseknek, durvaságoknak, nemtelenségeknek, szomorúságnak és mindedig a halálnak is. A világ sok táján volt kiállításom. Mivel a karikatúra vizuálisan megjelenített történés, rajzaim önállóan, szöveg nélkül is elmondják (poénos!?) történeteimet. Ezért érvényesülnek a világ bármely nyelvterületén.

Nemzetközi karikatúrákiállításokon eddig 33 díjat nyertem. Ezek közül néhány: Montreal, 1970, III. díj; Novi Sad, 1972, I. díj, Marostica (Olaszország), 1974, Nagydíj; Tokió, 1981, Kiváló művész

díj; Gabrovo, 1985, Humor és Szatíra Ház díja.

Természetesen Magyarországon is sok kiállításon szerepeltem. Magyar díjaimból hármat emelek ki: I. Országos Karikatúrabienálé Nívódíja, 1983; a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége és Képzőművészeti Lektorátus Nagydíja az 1987-es biennálén, Magyar Sajtópáholy, 1999; Az év karikaturistája...

Részt vettem számos csoportos karikatúrákiállításon: Fiatal Művészek Klubja, 1970 (3 fő); Hammer Galéria Európai Center (Berlin), 1980; Erlangen, 1983 (4 fő); Helsinki Magyar Intézet, 1985 (3 fő); Linz, Magyar Intézet, 1985 (3 fő); Landau BMW Kultúrprogram, 1985 (4 fő); Burgenlandi Kulturális Központ, 1986 (4 fő); Magyar Napok, Monterrei Egyetem, 1986 (4 fő); Collegium Hungaricum und Burgenländisches Kulturzentrum, 1986 (4 fő); Willach, 1987 (4 fő); Ernst Múzeum, 1987 (3 fő).

Országos karikatúrákiállítások: Műcsarnok (1967, 1979, 1985), Szépművészeti Múzeum (1970), Ernst Múzeum (1975), Nemzeti Galéria (1990).

Több karikatúráim az alábbi gyűjtemények tulajdonába került: Kuba, Humormúzeum (1 rajz), Sammlung Caricature & Cartoon Basel Collection De Caricatures (6 rajz), Montreal, Humor PAVILON (2 rajz), Nyugat-Berlin Európai Center, Hammer Gyűjtemény (2 rajz), Marostica Kastély Múzeum (5 rajz), Beringen (Belgium) Kulturzentrum (1 rajz), Munkásmozgalmi Múzeum (3 rajz), Asti Bormúzeum (2 rajz), Magyar Hadtörténeti Múzeum (11 rajz), Ancona Museum of Physical Education and Sport (3 rajz).

Huszonhét éves koromban kerültem a Ludas Matyi című laphoz, ahol 23 évig dolgoztam belső munkatársként, egészen a lap megszűnéséig. Arról a Ludas Matyi című vicclapról van szó, amely fénykorában 640 000 példányban jelent meg. Ez az ország lakosságának a számához viszonyítva mindenkori világcsúcs.

A Ludast többek között olyan nagy nevek fémjelezték, mint Várnai György, Szűr-Szabó József, Hegedűs István (HÍHI), Vasvári Anna, Balázs Piri Balázs,

Sajdik Ferenc. Mindannyian különleges egyéniségek. Nagyon szerettem együtt dolgozni Brenner Györggyel és Lehoczki Istvánnal (LEHO) is.

Egyikünknek sem tanították a karikatúrarajzolást. A rajzkészség mellett szükséges a humorérzék és a problémaérzékenység. REMÉLEM, A RAJZAIM ÖNMAGUKAT ÉRVÉNYESÍTIK! Előfordul, hogy egy irányadó cím biztosabbá teszi az olvasó ahá-élményét. A gondolkodásmód és a stílus egyénivé teszi a rajzot. Ugyanakkor az állandó fejlődés, változás nem jelent bizonytalanságot, sőt!

A Ludason kívül számos más lapban is megjelentek a rajzaim. A teljesség igénye nélkül kiemelem a Kritika, Új Tükör, Népszabadság, Szabad Föld, Magyar Hírlap című lapokat. Hosszú ideig dolgoztam a Mai Nap, Privát Profit, Üzleti Hét című lapoknak. Örömet jelentett, hogy gyermeklapok is közölték rajzaimat.

Ebből is látszik, hogy kezdettől fogva széles skálán mozogtam témaválasztáskor. Kiemelten foglalkoztatott a környezetvédelem, ami akkoriban egyáltalán nem volt olyan állandó téma, mint amilyenné szerencsére a későbbiekben vált. Az egyik külföldi díjat éppen az e témát feldolgozó rajzommal nyertem.

A környezetvédelem fontosságára hívtam fel a figyelmet az 1980-ban megjelent 1. karikatúrabélyeggel, amit én terveztem. 1982-ben filatéliai falinaptáram jelent meg bélyegkarikatúráimmal. Ennek különlegessége, hogy a bélyegeket a nyomdából kikerült naptárba egyenként ragasztották be.

Tizenhét könyvem van, melyek zömmel a hetvenes és nyolcvanas években jelentek meg: *Adam und Eva* (Corvina–Eulenspiegel, 1977) németül és magyarul; *Tréfás ABC* (Móra, 1977); *Tréfás katonai lexikon* (Zrínyi, 1979), *Krix és Krax* (Móra, 1978); *Tréfás KRESZ* (Móra, 1979), *SOS* (Corvina, 1979); *Rajzos közéleti ABC* (Gondolat, 1983), *Vonalparádé* (Zrínyi, 1982); *Télapó az állatok között* (Móra, 1982).

Az MTV megbízásából két környezet témájú rajzfilmet készítettem: *S. O. S.* (1982) és *Smog* (Pannónia Filmstúdió, 1986).

1983–1988-ig a Kner Nyomda öt minikönyvemet készítette el.

Sokat jelentett számomra, hogy kezdő koromban a Móra Kiadónál Kormos István és T. Aszódi Éva biztatását élvezhettem. Később kellemes munkakapcsolat alakult ki közöttünk.

A 2008-as könyvfesztiválon nagy örömmel dedikáltam a *Csinnadratta* című kötetemet. Ez a könyv úgy készült, hogy már húsz éve megvoltak a cirkuszos rajzaim, amikor elvittem őket a Móra Kiadóhoz. A szerkesztők – jelesül Dóka Péter, a kötet felelős szerkesztője – a kész rajzokhoz válogattak hozzájuk illő verseket. Ezért írták többen azt, hogy ez egy „fordított könyv”. A remek válogatás eredményeként Apollinaire, Babits Mihály, Csukás István, Kosztolányi Dezső, Lackfi János, Pilinszky János, Romhányi János, Weöres Sándor művei kerültek a könyvbe.

Meggyőződésem, hogy a cirkusz világa nemcsak a gyermek fantáziáját foglalkoztatja. Mi, felnőttek pedig a múlt század végétől és a XXI. században egyre inkább cirkuszi szereplők vagyunk. Ezért gondolom én a jelen korról – Shakespeare után szabadon –, hogy cirkusz az egész világ, cirkuszi szereplő benne minden férfi és nő. Mindez az 1960-as években pályára „lépő”, reményeim és munkabírásom alapján még hosszú ideig nem „lelépő” bohóc karikaturista parafrázisa.

*Dallo in*

## Vathy Zsuzsa

író, újságíró (Pápa, 1940. április 15.)

**Igenek, nemek.** Íróvá válásom azzal kezdődött, hogy felvettek a Veszprémi Vegyipari Egyetemre. Most nem térek ki arra, a szerencsés véletlenek milyen sorozata kellett ahhoz, hogy ez megtörténhessen. Felvettek, és tizenkilenc-húsz évesen, elmerülve a szabad gyökök, benzolgyűrűk, ket-tős kötések, a fizika, a diszkrét geometria bájában – matematikaprofesszorunk, a nemzetközi híró Fejes Tóth László kedvenc kutatási területe volt –, egyszer csak rájöttem, nem értem, mit beszélnek a tanárim és diáktársaim, de ők sem értik, amit én mondok vagy mondani szeretnék.



Komoly meghasonlást okozott ez a felismerés, és anélkül, hogy felfogtam volna, mit teszek, elindultam egy másik irányba. Itt nem a természettudományok, a logika, az ok-okozat törvényei voltak érvényesek, hanem a képzeletéi. Észrevettem, azzal, ha leírom, amit érzek, gondolok, sejtek, egy másik világ nyílik meg számomra. Egy új dimenzió.

Így lettem író. Negyedik éve dolgoztam a Százhalombattai Kőolajfinomítóban, amikor első novellám megjelent. Témája az akkori NDK-ban eltöltött négy hónap élményei, történései voltak – Erfahrungsaustausch, ahogy a szakmában nevezték –, mert természetesen nemcsak az olajfinomítást tanulmányoztam, hanem bejártam Goethe, Schiller, Heine, Hölderlin, és Bach, Wagner hazáját is. Wartburgba és Merseburgba is elmentem, ahol

magyar királynéok legendáit őrzik.

Huszonhét éves voltam, és olyan boldognak, szabadnak éreztem magam, amilyenek még soha. Minden új volt és érdekes, olyan dolgokat láttam, amilyeneket korábban sehol, az utazni, világot látni öröme először csapott meg. Hogy nem mehetek Nyugat-Berlinbe? Mi-

nek mennék? Amikor még Drezdát, Lipcsét se láttam.

Két évvel később hasonlóan volt részem – én még az utazástól megfosztott generációhoz tartoztam, akik kiéhezve kutatták, hova, hogyan mehetnének el, hogy a világról és önmagukról többet tudhassanak –, akkor Károlyi Mihályné dél-franciaországi alapítványán kaptam helyet, Illyés Gyula ajánlásával. Itt egy másik világgal, a nyugat-európai magyar emigráció egy részével ismerkedhettem meg, és a szabad világgal, ami olykor-olykor együtt jár a pénztelenséggel is, s ez megfosztja az utazót sok minden látásától.

Azért így is láttam néhány dolgot. Egy kint élő magyar egyszer kivitt a vence-i temetőbe, megállt egy sírnál, rámutatott. „Egy lengyel íróé” – mondta. Gombrowiczé volt, könyveit vagy húsz évvel később olvashattam. De jártam a házban is, ahol József Attila lakott, nővére által finanszírozott franciaországi útján.

A két külföldi út legfontosabb tanulsága számomra – a boldog csavargás mellett – az volt, hogy

sérülékenységem, érzelmi kötődéseim alkalmatlanná tettek volna bármilyen emigráns életre, s ha íróként mégis azt választom, rossz választás lett volna. Az emigráns magyar írók, költők ezután még nagyobbra nőttek a szememben.

Külföldi tanulmányútjaim ezzel véget értek. Bár 1985 után többször kértem, kértünk családommal, mindenekelőtt német ösztöndíjat, egyszer sem kaptunk. 2003-ban, amikor Berlinbe kellett mennem, hogy *Angyalhíd* című könyvem megfelelő részéhez anyagot gyűjtsek, férjem, Lázár Ervin állta a háromhetes német út „ösztöndíját”, gyerekeim pedig német diákismerőseiken keresztül olcsó szállást szereztek. Jó volt így.

A materialista-tudományos világ nézet, amelyben felnőttem és sok velem egykorú fiatal felnőtt, nemcsak azért volt elégtelen számomra, mert az életutam más irányt vett, hanem azért is, mert Istenhez való viszonyom ötven éven át – túlságosan hosszú ideig – a háborgás, töprengés, tagadás pályáját járta. Végeredményét tekintve azt is mondhatnám, hogy bizonyos „evolúciós utat” járt be.

A XIX. és XX. század materialista felfedezései és elkötelezettsége után ma már csaknem biztosra vehetjük, hogy a szellem és az anyag nem szétválasztható.

Nem tudjuk Isten létét bizonyítani, de nem tudjuk a nemlétét sem. Legfőbb Lény tehát van, kell lennie, de a képzeletünkre van bízva, milyennek gondoljuk el. Csak annyi bizonyos, hogy nem emberi lény.

Aki a szeretet értelmét, erejét nagyra becsüli, azt is mondhatja, hogy az istenhit akár az Isten iránti szeretetből is születhet. Azért hisszük, hogy létezik, mert akarunk hinni valakiben, aki ismer és szeret bennünket. Akarunk egy olyan lényt tudni, akire rá van bízva a világ és az ember.

Mit szeretnék még (majdnem) hetven év után? Amíg a kíváncsiság az emberek iránt el nem múlik belőlem, szeretnék írni. Mint eddig, novellákat, kisregényeket. És szeretnék egy vékony, kicsi könyvet is még, amiről csak annyit tudok, hogy nem rólam, nem az én életemről szól.

Hogy az utóbbi évtizedek változásai, a tömegdemokrácia, a tömegkultúra, a közlekedés döbbenetes fejlődése, az információk tömege, a hírközlés, az egymásra nem figyelés, a jólét mint életcél hogy változtatja meg a világot? Figyelem, nyomon kísérem, de nem vonom le a tanulságokat, nem teszek rá kísérletet, hogy felvázoljam a jövőt. Legyen ez a gyerekeink dolga.

Vathy Zsuzsa

## Vágvölgyi Ilona

jelmeztervező (Felsőgöd, 1940. április 17.)



Azt mondják, hogy akinek nincs múltja, jövője sincs. Hetven év tapasztalatai bizonyítják számomra, hogy ez a mondás nem csupán személyre, de országra és népre is érvényes. Így tehát, ha önéletrajzot akarok írni, vissza kell nyúlnom legalább a XIX. századig, amikor a nagyszüleim születtek. Átaltuk a Monarchia négy népe találkozott és lépett szövetségre a családomban: a cseh, az osztrák, a szlovák és a magyar. Mind-

egyik magával hozta hagyományait, amelyek békésen megfértek egymással. Ebből táplálkoztak a szüleim és a leszármazottak is. Nem hazudtak el semmit a múltból, és gondosan kiszűrték mindennapi életünkéből az éppen aktuális jelen hazugságait is, szilárd erkölcsi alapot nyújtva ezzel fejlődésünkhöz, amire igen nagy szükség volt a XX. század agresszív eszmei és világnézeti zűrzavarában.

Sorsom, illetve hivatástudatom kialakulását gyermekkoromtól kezdve részben az őseimtől örökölt gének, részben olyan tanárok, illetve mesterek segítették – tanulmányaim során –, akik mind emberi, mind művészi szempontból mély benyomást gyakoroltak rám. Ilyen volt: Szőnyi István festőművész, Barcsay Jenő, Krocsák Emil és Hincz Gyula a Képzőművészeti Főiskolán. Utóbbi egyúttal az Iparművészeti Főiskola igazgatói teendőit is ellátta, ahol akkoriban szcenikai szakképzés is volt. Sokirányú tájékozottságomat és érdeklődésemet felfedezvén ő volt az, aki felvetette, hogy nincs-e kedvem a színházművészet felé orientálódni. Így történt, hogy két év után átmentem a Képzőművészeti Főiskoláról az Iparművészetre, és ott 1964-ben jelmeztervezői diplomát szereztem. Ottani tanáraink közül nagy szeretettel emlékezem Schäffer Judit jelmeztervezőre, akivel a tanár-tanítvány kapcsolat végül élethossziglan tartó barátsággá alakult.

Végzett tervezőként igen hamar részesültem izgalmas, nagy feladatokban (pl.: gyulai várjátékok), de titkos vágyam az opera volt, ami a Szegedi Nemzeti Színházban vált valóra, amikor Horváth Zoltán zenei főrendező meghívására Vántus István *Aranykoporsó* című operájának ősbemutatójához tervezhettem jelmezeket. Ez volt a nyitánya sok évig tartó szegedi munkásságomnak, többek közt olyan rendezőkkel, mint Galgóczy Judit vagy Kovalik Balázs. Végül 2000 nyarán a Magyar Állami Operaház Kerényi Miklós Gábor rendezésében a *Kentaur* díszletével és az általam tervezett jelmezekben utazott meghívásos turnéra Japánba a *Pillangókisasszonnyal*. (Tudomásom szerint a mai napig ez az egyetlen *Pillangókisasszony*, amely külföldről „betehette a lábát” Japánba.)

Pályám során dolgoztam Győrben, a Déryné Színházban, Miskolcon, Pécsen, Ljubljánában, Révkomáromban, tévéfilmekben, nyári játékokban, és Zalaegerszegen Ruszt József oldalán részt vehettem egy új színház születésében.

Minden feladatomban szeretettel és lelkiismeretesen tettem eleget.

1978–90 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán tanítottam (Szinte Gábor ott indított akkoriban újra szcenikai képzést).

Részt vettem a hazai és prágai szakmai kiállításokon. Egyéni kiállításaim közül az utolsó 2000-ben volt Verőcén a Gorka Múzeumban. Akkor jelent meg *Színházi történetek* című könyvem is, amely megtalálható a Széchényi Könyvtárban, és tartalmazza alkotói tevékenységem csaknem teljes lajstromát.

Kitüntetésekert kapogattam, de nem kényeztettek el. Igazgatóim és munkatársaim megbecsülése fontosabb volt a számomra, és ebben bőven volt részem. Kellemes meglepetésként ért, amikor 2007-ben, már nyugdíjasként, a MAOE alkotói nagydíjjal tüntetett ki, a fiatalabb kollégák és a „gyerekeim” javaslatára.

Ezenkívül van még egy kitüntetésem, amit igen nagyra becsülök: a diploma előtti évben Z. Gách György főtanszakvezető „Kossuth-díjjal” ajándékozott meg, egy 1947-es ezüst ötforintos formájában, amelyen még a régi címer látható. Ilyen Kossuth-díja senkinek sincs rajtam kívül.

Vérvoti Ilona

## Marosi Ernő

művészettörténész (Miskolc, 1940. április 18.)

Nehezen tudnék válaszolni arra, pontosan miért lettem középkorkutató művészettörténész. Bizonyos, hogy a régebbi történelmi korok emlékei kezdettől fogva vonzottak, s egyetemi tanulmányaim idején – 1958–1963 között – így választottak azok, akiknek a legújabb művészet alkotásairól még kevésbé határozott volt az ítéletük és meggyőződésük. Tény, hogy két középkoros szemináriumon is referáltam egy-egy olyan témáról (Dercsényi Dezsőnél a XII. század végi Esztergom, Entz Gézánál Kassa emlékeiről), amelyek aztán évtizedekig foglalkoztattak. Műemlékkutató szerettem volna lenni, de 1963-



ban nem volt betöltetlen állás az akkori Országos Műemlék-felügyelőségben, s így az ELTE művészettörténeti tanszékén kezdtem gyakornokként tanári pályát, amelynek mostanában érek a végére.

A késő gótikus építészet és épületdíszítő szobrászat kutatásával kezdtem: választott tárgyam a kassai Szent Erzsébet-plébániatemplom középkori építészettörténete volt, egy olyan

emléké, amelyet – együtt a legtöbb írott forrással – Szlovákiában lehetett tanulmányozni, de csak a XIX. század végi restaurálás által meghatározott formájában, míg az eredetihez a Budapesten őrzött fénykép- és terv-

dokumentumokon át vezetett az út. Hamar kiderült, hogy az „eredeti” a XIX. század hagyatéka fedi, s ezért szakdolgozatomban (*A gótikus stílus-korszak szemlélete a magyar művészettörténeti irodalomban*) előbb a téma kutatástörténeti hagyományát dolgoztam fel, majd doktori disszertációként 1967-re írtam meg (és három folyóirat-közleményben 1969–1971 között jelentettem meg) a templom középkori építéstörténetét. Szakmai pályafutásomat tehát a késő gótika specialistájaként kezdtem; többször volt alkalmam visszatérni Kassa témájához is.

Szerencsém volt: aránylag hamar utazhattam ösztöndíjjal Franciaországba, Itáliába, majd 1968–69-ben professzorom, az akkor Herder-díjjal kitüntetett Vayer Lajos ajánlására egy évre a bécsi egyetemre. Szerencsés voltam egyetemi feladataimmal is: egyetemes és magyar művészeti (tehát a művészettörténet teljes anyagát tárgyaló) előadásokat tarthattam történelem és népművelés szakosok számára, és kutatástörténetet, középkori művészettörténetet, forrásolvasási gyakorlatokat a művészettörténészeknek. Első könyvem, 1969-ben, *A középkori művészet világa* címmel nagyrészt saját fordításomban közölt és kommentált szövegválogatás volt, s hamar megbízást kaptam a Corvina Kiadótól *A román kor művészete* című (1972) könyv megírására. Ezt már Bécsben írhattam meg, az ottani tanszék gyűjteményeit használva – különben nagy bajban lettem volna vele. Ugyanekkor vettem elő egy másik témát is és készítettem elő 1976-ra kandidátusi disszertációmát *A gótika kezdetei Magyarországon – Esztergom a 12–13. század művészetében* címmel (megjelent németül 1984-ben). Úgy alakult, hogy végigjártam

a számléltra mindegyik fokát, s azt is szerencsémnek mondhatom, hogy egy-egy feladatot teljesítve soha nem szabadultam meg tőle, hanem – szerencsére sokasodó – témáim gyakori elővételére, újragondolására kényszerültem.

Miután későközépkor-specialistaként már korábban megbízást kaptam *A magyarországi művészet története* második kötetének előkészítésére, 1974-ben osztályvezetőként és igazgatóhelyettesként átkerültem a Magyar Tudományos Akadémia akkori művészettörténeti kutatócsoportjához, ahonnan most készülök nyugalomba vonulni. Itt az akkori egyetemi viszonyokhoz képest kiváló lehetőségek voltak hazai és külföldi anyaggyűjtésre, s mindenekelőtt a közös munkára – gyakorlatilag minden hazai kollégával. Fényképezési kampányokat kezdeményeztünk, s az anyagot feltárási kiállításokat is: az Árpád-kori kőfaragványokból 1978-ban, Nagy Lajos koráról 1982-ben és Zsigmond korának művészetéről 1987-ben. Még – mintegy búcsúzóul – elkészítettem kandidátusi munkám összefoglalóját a magyarországi művészettörténet első, Árpád-kori kötete számára (azóta sem jelent meg), majd a rám bízott, *Magyarországi művészet 1300–1470 körül* című kötet szerkesztését végeztem, mintegy negyvenfőnyi munkacsoporttal, sok szerzői részt is vállalva. Ez a kétkötetes munka 1987-ben meg is jelent. Akkor hatalmas tettnek látszott, ma (szerencsére) jócskán kiegészítésre és (természetesen) erős átdolgozásra szorulna. Hogy mennyire, azt jól le tudom mérni a magam szövegeinek sorsán. 1974-ben az akkor előkerült budai szoborlelettel Zolnay László mellett kezdtem foglalkozni. Bizony éppúgy régen túlhaladott szöveggént olvasom erről megjelent

első közleményeimet, ahogyan többször módosítanom kellett a kassai templomra vonatkozó elgondolásaimat is.

Mindenesetre az összefoglaló munka feladata adott témát a tudományok doktora cím megszerzéséért írott munkámnak, amelyben mintegy kísérletet tettem arra, hogy a késő középkori magyarországi művészettel kapcsolatos tapasztalataimat szembe- és az egyetemes művészettörténetéről szerzett ismereteimmel. Az 1989-ben megvédett disszertáció eredetileg „az esztétikai értékrend és a valóság” viszonyának kérdéseit – tulajdonképpen azt a problémát, hogy a középkori műalkotások miként tanúszkodnak korukról – vetette fel, utóbb (1995-ben, egy szerencsés 1991-es washingtoni és egy 1993-as berlini tanulmányút eredményeivel kibővítve) *Kép és hasonmás* főcímmel jelent meg. Négy esettanulmányból áll: a Képes Krónika értelmezésével foglalkozóbból, majd a Szent László nemzeti szentként való tiszteletét tárgyaló áttekintésből, a kolozsvári Márton és György prágai Szent György-szobrának kérdéseit, illetve a Zsigmond-kori művészet képértelmezését elemző tanulmányokból.

1991-ben (tíz évre) az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének igazgatója lettem, ugyanebben az évben az ELTE másodállású professzora is. 1993-ban levelező (majd 2001-ben rendes) taggá választott a Magyar Tudományos Akadémia, amelynek

2002–2008 között alelnöke is voltam. Ebben az időben hallatlanul sokat tanultam-tapasztaltam, de elsődleges kutatásra egyre kevesebb módomból volt. Lekötöttek az újra elővett régi témák: tankönyvek, segédanyagok írása, kisebb közlemények. Szerencsére mind itthon, mind külföldön megszorodtak a nagyszabású kiállítások (2000-ben az *Európa közepe 1000 körül* című nemzetközi vállalkozás, 2001-ben Fontevraud-ban nemzetközi Anjou-kiállítás, 2006-ban Budapesten és Luxemburgban a nagy Zsigmond-kiállítás). Ez mind alkalom volt régi témák újragondolására, az összefüggések kitégítésére, olykor eredeti szakterületem határainak áthágásával a jelenkorra néző ablak nyitására is, vagy megfontolásokra a művészettörténet-írás értelméről, hasznáról. Szívesen csináltam, hiszen (ellenkező tapasztalataim ellenére) még mindig hiszem, hogy mindez nélkülözhetetlen az értelmes emberi élethez.

Most, aktív oktatói pályám és közéleti feladataim végére érve egy igazi vágyam van: maradjon még időm ismét rendes kutatóként működni, s erre-arra talán még rájönni. De vajon lehet-e az ember még egyszer tizen-nyolc vagy huszonhárom éves? És ki tudja, mennyi idő adatik még?





## Kocsis István

író (Ombod, Románia, 1940. május 7.)



Megküzd-e egymással az én személyemben az író, a drámaíró és a történelmi esszék, tanulmányok, történelemkönyvek írója? – kérdezik olvasóim, s én szívesen válaszolnék erre a kérdésre, annál is inkább, mert az utóbbi időben többször előfordult, hogy a történetíró és a drámaíró önmagamat két-téválasztották... Hogy ez többé ne fordulhasson elő, kinyilvánítom, hogy ifjabb koromban, legalább két és fél évtizedeken át, szinte kizárólag szépirodalmat (drámákat, novellákat, forgatókönyveket és regényt) írtam, és bár van már két évtizede, hogy inkább a történelemtudománnyal foglalkozom, a dráma- és regényíráshoz is igyekszem hű maradni.

Igazolom fentieket könyveim felsorolásával: *Egyenletek* (novellák és egy dráma, 1967), *Örömteremtés* (novellák és drámák, 1969), *A korona aranyból van* (drámák, 1972), *Tárlat az utcán* (jelenetek és drámák, 1974), *A nagy játékos* (drámák, 1976), *A fehér kesztyű* (novellák és jelenetek, 1978), *Drámák* (1978), *Megszámláltatott fák* (drámák, 1981), *A megkoszorúzott* (drámák, 1982), *Széchenyi István* (monodramák, 1984), *A tizenkettedik lánc* (regény, 1986), *Történészek a kereszten avagy Az áldozatok bosszúja* (regény a román történelemhamisításról, 1991), *Történészek a kereszten* (történelmi tanulmány utópisztikus vitával megtűzdelve, 1994), *A meztelen igazságért* (a magyar-román viszony megromlásának története, 1994; második, javított kiadása: 1996), *A Szent Korona tana* (tanulmány a Szent Korona tanának múltjáról, jelenéről és jövőjéről, 1995; második, javított kiadása: 1996), *A megkoronázott* (drámák, 1996), *A Szent Korona misztériuma* (1997), *Árva Bethlen Kata* (drámák, 1998), *A szakrális fejedelem* (1999), *Magyarország Szent Koronája* (2000; második, átdolgozott kiadása: 2001; harmadik, átdolgozott és bővített kiadása: 2005; negyedik, átdolgozott és bővített kiadása: 2008), *„Magyarországnak fényes tüköre”* (drámák, 2001), *Széchenyi. A magyarságtudat regénye* (2002, második, átdolgozott kiadása: 2003); *Az áldozat* (drámák, 2006), *Fényhíd* (monodráma-trilógia Széchenyi Istvánról, 2007), *A tálto paripa* (az ősi magyar hitvilág, hitélet, vallás kérdéskörei, különös tekintettel a tálto paripa és a tündérvilág titkára, 2008; második, átdolgozott kiadása: 2008), *A Szent Korona üzenete* (2008).

Kitetszik bizony e felsorolásból, hogy történelemkönyvek írása közben (1991 és 2008 között) legalább két tucat drámát írtam.

E drámák között ott van néhány régi színművem új változata és az újak: *A megkoronázott* (I. Lipót és a Szent Korona), *Déryné*, *A kitüntetés* (Bolyai Farkas és Bolyai János), *A királynő aranyból van* (Stuart Mária), *„Magyarországnak fényes tüköre”* (Hunyadi Mátyás), *A Tér* (monodráma Bolyai Jánosról), *Az*

áldozat (Árpád-házi Szent Margit), *Fényhíd* (monodráma három estére, három színésszel Széchenyi István életéről) stb.

Régi színműveim új változataira is felhívtam a figyelmet. Ha ezt megtettem, akkor, úgy érzem, válaszolnom kell arra is, igaz-e a vád, hogy sok drámámat többször is újraírtam. Válaszom: igaz. Ha régi drámáim újra megjelennek, akkor bizony én igyekszem tökéletesíteni őket. És ez a szokásom nem új. Már a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején is nagy kedvvel gyakoroltam az „újraírást”. Mi ennek az oka? Az igazságot, úgy látszik, nem könnyű megközeleíteni. Ha úgy érzem, hogy egy drámai helyzet igazságához közelebb kerültem, akkor ismét kedvem kerekedik foglalkozni vele.

A Széchenyi Istvánról szóló drámatrilógiát húsz évig írtam, s több változata meg is jelent. Egy nagyon régi darabom hősnőjéről, Stuart Máriáról is írtam egy új drámát. De egészen újat. Még Stuart Mária ellenfelei sem ugyanazok a két darabban. Pedig nem akartam, hogy így legyen. Azért volt szükségem az új „színjátzó személyekre”, hogy Stuart Máriának méltó ellenfelei legyenek. (A régiek a címe: *A korona aranyból van*, az újé: *A királynő aranyból van*.) Bolyai Jánosról is írtam egy új monodrámát, *A Tér* címűt. Az üdvtant író Bolyai drámáját próbálom megvilágosítani az új darabban. A Vincent Van Goghról szóló drámáim (az egyik monodráma, a másik többszemélyes) sok változata közül azokkal vagyok elégedett, amelyeket már 2008-ban írtam.

A darabjaim színpadi megmérettetéséről most nem lenne illendő beszélnem... Azt viszont el kell mondanom, hogy legalább egy esztendőn át igen jelentős drámaírónak hittem magam. Az 1999. esztendőben, amikor a *„Magyarországnak fényes tüköre”* című, Mátyás királyról szóló drámámat írtam. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (dr. Hámori József volt akkor a miniszter) felkérésére írtam, mégpedig Szent István államjogi és egyházügyi reformjának ezredik évfordulója alkalmából... A minisztérium tisztségviselői közvetítettek akkor köztem és a budapesti színigazgatók között. Úgy gondolták, előbb csak a dráma színpadszát küldik szét a direktoroknak... És a színpadszist a direktorok el is olvasták – és hangot is adtak megdöbbenésüknek. „Ez a színmű Mátyás király valódi drámáját mutatja be, ahelyett hogy kicsúfolná, nevetségessé tenné a királyt és környezetét! Mit akarnak?! A valódi magyar történelmet becsempészni a magyar színpadra?! Az angol vagy a német vagy a francia történelemmel egyenrangúnak képzeljük ezután a magyart?! Nagy államférfiakkal, valódi drámai helyzetekkel?! Büszkéek legyünk történelmünkre, miután már megtanultuk szégyellni?! Magyar királydráma-sorozatot akarnak elindítani?! Az operaház számára nem íratják meg a magyar »ringet«?! A vége az lesz, hogy a magyar történelem mellett még a magyar mitológiát is a színpadra csempésszik!” No, volt olyan direktor is, aki nem elégedett meg a deheroizálás divatja ily – akármennyire harcos – védelmezésével, hanem őszintén megmondta, hogy ő nem akarja ünnepelni a magyar államalapítás ezredik évfordulóját... Egy másik kijelentette, hogy azért nem érdekli a dráma, mert ő bizony tudja, hogy a drámaíró Kocsis István azonos azzal a történezzsel, aki négy könyvet írt a Szent Koronáról... A döbbenetes az, hogy ez a direktor nem tudta, hogy miért is gyűlöli a Szent Koronát és mindazokat, akik tisztelettel írnak a Szent Korona közjogi tanáról. Divatból vagy a liberálisoktól való félelmében gyűlölte ez a színigazgató a Szent Koronát? Azt sem tudta szegény, hogy a magyar tör-

tételemben mindig a Szent Korona tana volt az alkotmányosság legfőbb biztosítója... Persze Mátyás királyt is ugyanazért gyűlölte, amiért a Szent Koronát... Mint mindent, ami újjáteremthetné az egészséges magyarságtudatot...

Nem folytatom, inkább a színgazgatóknak szóló méltó válaszon töröm a fejem...

De előbb még azt is bevallom, hogy valamikor én is azt hittem, hogy a drámaíró nyugodtan élhet az ún. drámaírói szabadsággal, azaz nem szükséges tiszteletben tartania a történelmi hűséget. Most már tudom, hogy a drámaírói szabadságot azok számára találták ki, akik nem ismerik a történelmet. Aki viszont ismerkedni kezd a történelemtudomány forrásaival (tehát nemcsak történelemtudományból ismeri a történelmet), az rádöbben, hogy a drámaíró képtelen olyan éles, olyan rendkívüli drámai helyzeteket kitalálni, mint amilyenek a forrásokban lappanganak. Akárhány példát felhozhatunk erre Attila uralkodásának valóságos történetéből, Szent Istvánéből, Szent Lászlóéből, Zsigmond királyéből, Báthory Istvánéből... Vagy éppen Bethlen Miklós életéből. Csak egy baj van... Az új ezredforduló embere számára kezdenek felfoghatatlanná válni a források is... Nem meri elhinni, ami a forrásokban van? Az átkos magyar kisebbségi érzés akadályozza meg abban, hogy helyesen értelmezze a forrásokat, vagy mi, nem könnyű megállapítani...

Mindabból, amit a drámaírói szabadságról írtam, gondolom, levonható az a következtetés is, hogy ha az én személyemben valóban megküzd egymással a történész és a drámaíró, akkor e küzdelemből csak a történetíró kerülhet ki győztesen...

Vallomásomat még nem fejezhetem be, hisz adós maradtam a színgazgatóknak szóló méltó válasszal... Mit mondhatnék válaszképpen?

Talán nincs olyan színházi évad, amelyikben nincs színházi bemutatóm (és jó rendezők viszik színre darabjaimat, kiváló színészekkel!), mégis egyre jobban fáj nekem is, hogy színházi életünk meghatározó személyiségei hadat üzentek a magyar drámaírásnak... 2000-ben néhány direktor még megindokolta, miért nem tűz műsorra magyar drámát, ma már egyikük sem indokolja meg.

Súlyosak pedig a következményei annak, hogy a magyar – és elsősorban a budapesti – színházi élet nem veszi igénybe méltóképpen a magyar drámaírás segítségét, mert így nem képes válaszolni méltóképpen korunk nagy kihívásaira.

Színházi életünk meghatározó személyiségeinek milyen drámaírói választ adhatnék?

Kérdéseket tehetnék fel:

Miért haldoklik a mai magyar színházi élet? Miért nincsenek a mai Magyarországon valódi, az Aranykor hagyományaihoz méltó nemzeti színházak? A mai magyar színház nemcsak a Jászai Mari korabeli, aranykori színházhoz viszonyítva jelentéktelen, de még a XX. század elviselhetetlennek érzett hetvenes éve színházához képest is. Miért?

Talán azért – töprenghetünk a válaszon –, mert nem vállalják, amit a XX. század hetvenes éveinek színháza is vállalt sokkal, de sokkal nehezebb körülmények között; a régebbi korok magyar hagyományai, misztériumai csodaköveiből a mai magyar színházi élet hangadói nem építenek bevehetetlen várat; a régi éltető hagyományokat, a szent hagyományokat nem becsülik meg, hanem

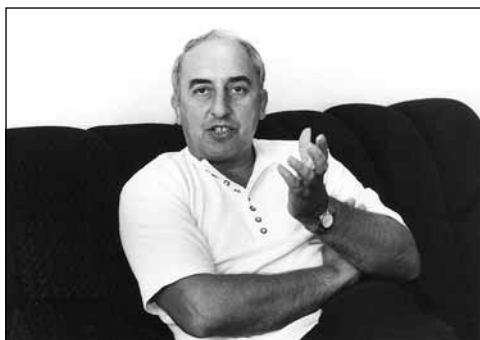
inkább kicsúfolják, s így különös, szánalmas drámát készítenek elő. E drámában az egyik tragikus hős, a megsemmisítő csapásokat elszenvedő hős nem más, mint maga a magyar színjátszás.

Ó, nem folytatom ily komor hangnemben... Jöjjenek inkább a méltatlan válaszok! Például ez: drámaírók, vegyük át a hatalmat a színházakban! Ha másképpen nem megy, álljunk be színigazgatóknak...



## Fábian László

író, műfordító, újságíró (Zsennye, 1940. május 9.)



Eltelt hét évtized. Nos, dehogy csak fölöttem, a környező és a tágabb világ körül szintén. Önmagában sem nem bűn, sem nem erény; aspektus kérdése, szerencse-e. Mivel a létezéshez általában pozitívan (talán nem föltétlenül reálistan) közelítek, az életemhez inkább az örömek felől viszonyulok; a depresszió, a letargia – úgy tetszik – közvetlenül nem fenyeget. Semmi esetre sem jelenti – természetesen – azt, hogy olykor (Istenem, gyakrabban a kelleténél!) ne dühöngjek – akár káromkodva, ordítózva. Mintegy két és fél évszázada egy ukrán költő-filozófus, Szkovoroda megfogalmazta, hogy a boldogság titka az egyénhez leginkább passzoló, derűt jelentő munkában rejlik. Nem ismertem még a bölcselőt (egyébként járt Magyarországon), amikor már valami hasonlóféle körvonalazódott bennem – gyanítom, leginkább anyai

nagymamám hatására. Tőle tanultam világszemléletet, erkölcsöt, a természet szeretetét, tiszteletét, humort (volt az néha gúny), rendíthetetlen hitet a munkámban. Ugyanakkor végtelenül távol áll tőlem, mindössze harsány röhejemre számíthat az optimisták kincstári boldogsága, hiszen tisztában vagyok (jól lehet nem fáj mindennap a tudatomnak, mint a spanyol gondolkodónak) a lét, benne saját létem fenyegetettségével, az elháríthatatlan elmúlással. Szeretném remélni: mindezt alaposabban kifejtettem bölcselati trilógiámban (*A fájdalom embere, A gond embere, Az öröm embere*), noha – föltehetőleg – nem szakfilozófiai tételekben.

Kosztolányi egy helyütt mélységes megvetéssel beszél azokról a szerzőkről, akik nem a halált érzik az irodalom legfontosabb, mondhatni központi témájának. Egyetértek Kosztolányival, magamra szintén érvényesnek tartom normáját; valójában pedig azt gondolom: komoly író egyszerűen nem gondolkodhat másképpen, miként nem is gondolkodik. Az én nagyjaim (privát panteonom legformátumosabb árnyai: Dante, Cervantes, Rabelais, Dosztojevszkij, Nietzsche, Gorkij, Heidegger) ehhez igazodnak. Vagy mai líránk óriása: Juhász Ferenc. Nem afféle viaskodás

ez az angyallal, inkább a megértés küzdelme. Az eklektikusnak tetsző névsor alighanem éppen a közelítések különbözőségére utal; a közelítésekben nyílik ki az alkotó egyéniség lehetősége.

Én egy kis faluban születtem, máig lakom a szülőházamat, holott a lélekszám a hetven esztendő alatt alaposan megcsappant. És – persze – változott, jelentősen átformálódott a mentalitás, bizonytalanokká váltak a hajdani normák, megrokkant az önfenntartó életérő. Sosem rendelkeztem azzal a romantikus faluképpel, amelyre ideológiai épültek – teszem azt – a harmincas években, de a bolsevizmus faluellenes merényleteit képes voltam (vagyok is) fölmérni, és tudatos aljasságként, jogsértésként, nemzetrombolásként (tisztaban vagyok a szó súlyával, pusztán a kifejezést használom, a hozzá tapadó eszméket nem) elítélni. Ebben a környezetben úgyszólván naponta átélem a szélesebb értelemben vett létfenyegetettséget, de indulataimat, ahogyan soha, most sem kívánom pártkeretek közé szorítani; magam óhajtok felelni magamért, még ha közösség érdekében szólalok is föl (vélelmezném: publicisztikámban). Eltökéltem kerülöm a brancsokat, a klientúrákat; valamiféle szellemi mezőőr szerepét vállalom mindennemű környezetszennyezéssel szemben.

Hitem szerint és hittel.

Bennem valójában élesen elkülönül a közíró és a szépíró. A közíró közvetlen reflexiókat igyekszik aktuális logikai mederbe terelni; magyarán aktuális dohogásait vélt/valós érvekkel kiönteni. A szépíró viszont másként tevékenykedik; olyasmire hagyatkozik, ami – úgy gyanítja – mindig benne volt és van, jobb szó híján: metafizikai élménye, az követeli ki a megtestesülést, plasticitást. Szabó Dezső szavait idézem ide (megtehettem volna az imént már,

hiszen egy *elsodort falu* adja második otthonomat): „*Én csak mintegy diktandó után írok.*” Igen, pontosan így. Képtelen voltam valaha is megérteni az üres lap keservét, ahogy azt időről időre ún. alkotói nyilatkozatok föllengzősen sugalmazták; máig nem értem, minek ír az ilyen. Én folyvást írok; akkor is, ha sem papír, sem képernyő nincs előttem. Utaztomban, vásárláskor, társaságban (még tarokkozás közben is!), borozáskor, gombászáskor, konyhában, szeretkezéskor. Ilyen a fejem. Amit lejegyzek, az nem pusztán kész gondolatsor, de föltétlenül muzsikál. Sejtelmeim szerint ekként alkothatnak a zeneszerzők. A hiteles képzőművészek, az álmodozó építészek. Aligha véletlen, hogy mindig az ő társaságukban éreztem magam otthon. A nálam majdnem négy évtizeddel korosabb Lossonczy Tamást tekintem nemcsak atyai barátomnak, igazi szellemi partneremnek, no és – ami az életkort illeti – példámnak. Sőt, és egyszer ezt végre ki kell mondanom, a Kévés Galériát meg a Cicelle Aranyháromszög Társaságot gondolkodtató otthonomnak. Ahol nem furmányos írók (nevetséges individualisták) dominálnak.

Látható, remélem, kitetszik, nem készítek számvetést. Nem képzelem, hogy ez az én dolgom volna. Mint mindenben, bizonyára ebben szintúgy elfogult lennék. Hogy hogyan állok most Szkovorodával? Hát, azt csinálom, amihez kedvem van, egy keveset még tanítok, jobbra azonban írok. Regényt, esszét; ezek első számú szerelmeim. A mámor. Ez az én alkotó hedonizmusom. A publicisztika lelohaszt, kijózanít. Azonban felelősségnek kell lennie a világon...

*fehér újly*

## Kelemen András

pszichiáter (Budapest, 1940. május 17.)



Lehet, hogy még a modernitásról is lekéstem, de végképp nem vagyok posztmodern ember. Sosem érintett meg például a manapság annyira elharpódzó világfájdalom: az önazonosság válsága. A lélek orvosaként megtanultam beleélni magam a másik ember világába (ezt most szintén elidegenedetten empátiának kell nevezni), de azt viszont megtapasztaltam, hogy ha a lelki zavar alapja a személyiség kialakulatlansága, és az emberi lény nem érzi talpa alatt a talajt, csupán a külső hatások sodorják oda-vissza, akkor a legnehezebb rajta segíteni.

Életem első felét fokozódóan elszürkülő világban éltem meg: az önkényuralom kizárólagosságának éveiben. Ki nem adott verseimmel védekeztem a reménytelenség ellen. Minden lehetséges eszközt megragadtam, hogy értelmet adjak életemnek ott, ahová születtem.

Foglalkoztam sok mindennel, amit elhanyagoltnak és lenézettnek tapasztaltam: a magyar társadalommal, a magyarok korai történetével, s ez elvezetett a nyelvek tanulmányozásához, a fizikai embertanhoz és a néprajzhoz. Az embertan az akkor tilalmazott örökléstan tanulmányozásához; a néprajz pedig a határon túli magyarokhoz. Csendes elégtétel nekem, hogy a moldvai magyarok, a csángók néprajzi atlaszához számos adatot gyűjtöttem falvaikban – a lehetetlenné váló körülmények között. Jól emlékszem arra, amikor az egyik faluban már hajkurászott a milicistának nevezett rendőr, s a kertek alján szöktem meg adatközlőim segítségével. Ekkor vált társammá későbbi feleségem, aki jött velem és segített mindenben. Orvos lettem, mert úgy ítélt meg, hogy ezzel lehetek leginkább hasznára annak a közösségnek, amelyhez tartozom. Szakmám azonban ezen belül az emberi elme, az emberi lélek lett. Ennek sem volt rangja az anyagelv uralma idején. Az embernek mint egésznek a szemlélete vezetett, ezért támogattam a természetgyógyászat helyzetének rendezését, és ezt ismeri el egyik ilyen magazinkunk, amikor megtisztel azzal, hogy tagja lehetek a szerkesztőbizottságnak. Szabad időmben török irodalmi alkotásokat fordítottam, egy s más meg is jelent az Európa Könyvkiadónál – és szorgalmasan írogattam az asztalfiának. Több nemzetpolitikai írásom név nélkül vagy álnéven megjelent a nyugati magyar sajtóban. Különösen Kecskési Tollas Tiborhoz, a müncheni Nemzetőr szerkesztő-

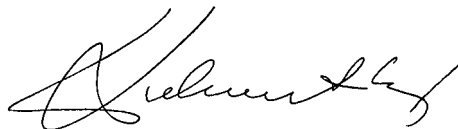


szervező költőjéhez kötött egyre több bajtársi szál. Ő ajánlott be engem Lezsák Sándornak is.

Elmeorvosként megismertem a magyar társadalmat alulnézetből, s ez tett eltökéltté a rendszerváltozás előkészítő munkáiban. Foglalkozott velem a román „szekú”, s a magyar „társszervek” is többször górcső alá vettek, de végül sikerült megszerveznem a Székesfehérvárra és környékére kiterjedő ellenzéki mozgalmat. Nem akartam elhagyni a terepet, így csak második helyre kerültem az – akkori – MDF megyei listáján, mégis bejutottam az Ország Házába. Talán azért volt ez sorsszerű, mert korábban volt egy fogadalmam, hogy addig látogatónaként sem lépem át a küszöbét, amíg megszállottak vagyunk. Azután elkapott a gépszíj, és azóta, immár ismételten a Fejér megyei 7. választókerületben indulva, egyéni képviselő vagyok folyamatosan. Antall József miniszterelnök először a népjólét területére (egészségügy + szociális ügyek) kért fel államtitkárnak, majd a Külügyminisztériumba. Az egészségügy területén az alapellátás kialakításában (háziorsvosi rendszer), a tisztiorvoslás felépítésében, a kórházak új vezetési rendszerének kialakításában végeztem irányító munkát. A külügyi területen viszont immár politikai szinten kapcsolatba kerültem a posztszovjet térséggel és a tágabban vett keleti világgal. Ázsia nyugati félszigetét sem hanyagoltam el: dolgoztam Magyarországnak Európába történő újrabéépülésén (EBESZ, Alpok-Adria, WEU, Európa Tanács, Európai Parlament, sőt részt vettem az „alkotmányozó” konvent munkájában is).

A globalizálódó MDF elsőként távolított el tagjai közül, azóta jobbára a civil szervezetekben végzek szervezőmunkát, és természetesen főleg a választókerületemben.

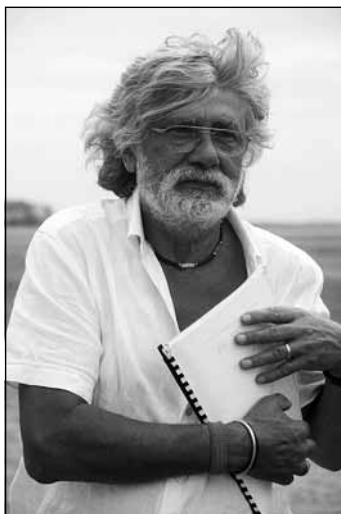
Lehetnék elkeseredett, mert ahogy a reményteli kezdet után Magyarország kisiklott, ugyanúgy az európai politikában is egyre erősebben érződött a világözön torzító hatása. Az egységesülést előrevivő nemes eszmék a pénzhatalom nyomása alatt távlatot vesztek, s egyre inkább a rövid távú érdekek határozzák meg az eseményeket. Az igazság az, hogy az élet előrehaladtával egyre jobban meg tudom becsülni a mindennapi örömeket, s ezzel oldódik keserűségem. Az nyugtalanít csupán, hogy milyen világot teremtettünk itt unokáinknak. Ők már nem képzeletbeliek, hanem eleven emberkékké köröttem, és ha a szemükbe nézek, aggódom miattuk. Nem a szegénységtől, nem a megpróbáltatásoktól féltetem őket, hanem a minket körülvevő nihiltól. Csak abban bízhatok, hogy ennek ellenében ők is tudni fogják, hogy kik és hova tartoznak. Ezért nem adom fel a harcot.



## Vitézy László

filmrendező, operatőr (Budapest, 1940. május 17.)

HEJI! HA MINDENT ELMONDATHATNÉK... Egyszer csak azt veszed észre, hogy emlékszel olyan dolgokra, amikre más már nem. Mert régebben élsz... Ez nekem új. Az is új felfedezés, hogy az emlékezés fontossága megnőtt, s a feledést kezdem árulásnak tekinteni. (Mintha a választások is azért lennének négy-öt évente, mert három év alatt úgyis mindenki mindent elfelejt.)



A felejtés önkéntes önvédelem, az emlékezés tudatos öngazolás. A felejtés olyan, mint a forradalom – gond nélkül elsöpör minden értéket, a jövőre koncentrálni, és nem zavarja ebben a múlt. Bizonytalan dolog! Az emlékezés konzervatív, mert tapasztalat – a múlt cserepekre tört élménye, s amíg élsz, olvashatsz e cserépüzenetekben. Biztonságot ad.

Egy művész életének értelme, hogy mit tud másoknak átadni azokból a felismerésekből, amelyeket ma, így 69 évesen, az emlékezés szötteseként a saját szemfedőjének is elfogad majd.

Többnyire nem saját magamra emlékszem, inkább arra, amit láttam, hallottam, éreztem. Átéltém félelmeiket, érthetetlen, könnyű győzelmeket (ki vagyok én, és mi az élet értelme? büszkeséget, szépséget, erőt!... Érthetetlen vereségeket, megaláztatásokat, hallgatásokat.

Fontos: az ellened és általad elkövetett bűnökre is emlékezni kell! Hogy lehetne megbocsátani, ha nem emlékeznél, és hogy lehetne vezekelni, ha

nem emlékeznél?! VALAKI MINDIG EMLÉKEZIK!

Na mire is...? Mese vagy valóság? Filmrendező vagyok, így egyértelműen fontos mindkettő.

Édesapámat 1948 legvégén államosították. Már úgy tűnt számomra, hogy megmaradhat Margit körüli könyv- és papírüzlete. De megjelent három elvtárs, és ahogy szokták: kulcsok, könyvelés, pénz a kasszából és a zsebből is...

írja alá! A nép nevében... társadalmi tulajdon... távozhat!

– De három gyerekem van... legalább alkalmazott lehessek...

– Hagyja el az üzletet!

Vette apám a kabátját. (Kalapja is volt.) Indult kifelé. Utána szóltak:

– Jöjjön vissza!

Azt hitte, megkönnyörültek. Vissza fordult. (Kis, reménykedő mosoly a szája szélén.) Holott csak észrevették a töltőtollat a kabátja szivarzsebében. Parker. Mikor a közelükbe ért (látom magam előtt), gyors mozdulattal kivették. – Ez is az üzlethez tartozik! Távozzon!

EZT AZTÁN MINDEN KARÁCSONYKOR ELMESÉLTE.

Negyvenegy év múlva kórházban feküdt nagybetegen. Már nem tudott beszélni. Én az ellenzéki kerekasztalról (1989) rohantam hozzá, simogatni a kezét. Nagyon akart valamit mondani. Nem értettem... sokáig nem. Aztán valami kis hangfoszlány... Töltőtoll. VISSZA KELL SZEREZNI! Nem tudott



beszélni a rózsadombi villáról, ahonnan kirúgták a családot, birtokokról, házakról, amelyeket nagyapáim építettek, a hegedűjéről, melyet nyakánál fogva törtek ketté az oroszok... VISZA KELL SZEREZNI!

Én, a legidősebb fiú azért akartam, sodródtam, alkalmazkodtam, mert vissza akartam szerezni a megbecsülést a családnak, amely a megaláztatásban elveszett. Lassan, két és fél év katonaságon, öt év segédmunkán átkúszva (téglahordó, műanyag-fröccsöntő, filmgyári világosító), Várkonyi Zoltán, Vánca Lajos, Kollányi Ágoston, Somló Tamás baráti segítségével révén harmadszorra felvettek „egyéb” kategorizációval Herskó János főiskolai osztályába. (Az „egyéb” osztályidegent jelent, és kizár a felsőfokú tanulmányokból.) Major Tamás azt tanácsolta rákosligeti barátom rokonaként, hogy be kell lépni a pártba (híres operatőr lett később). Beléptünk mindketten. Anyám zokogott, egész éjjel tanakodott a család... Inkább disszidáljunk. Három gyerekkel? Beléptem... aztán kiléptem.

Első filmem: *Tagfelvétel*, 1972. Aztán Balázs Béla Stúdió, szövetség Dárdával, Fehér Györggyel, Zolnay Pállal, Tarr Bélával, Szalai Györggyel, Mihályffyval, Wilt Pállal. Társulás Stúdió, Budapesti iskola – amikor a hatalom pénzén csináltuk a filmeket, ellenük; együtt gondolkozva, segítve, kritizálva egymást. Mindig... a mai napig, négy játékfilm, több száz dokumentumfilm és tévéműsor után is meghatároz mindent az emlékezés apám töltőtollára és elgyengült reménykedésére. Nem voltam ott, nem láttam... de mindent meghatároz az a megalázott, csalódott, tétova mosoly a szája szegletében, mikor hallja a végső szót: távozzon!

Minden április 4-én és május 1-jén az a három elvtárs is valószínűleg

meséli a gyerekeinek a mai napig, hogyan döntötték meg a burzsoáziát, hogyan lettek a semmiből gyárigazgatók, és hogyan törölték el végképp...

Melegebb őszi időben gyakran hoznak új hajtásokat a megtévesztett növények, aztán az első nagyobb hidegben hirtelen, értetlenül megfagynak. De nem járnak rosszabbul, mint minden más, egész nyáron át szolgált levél. Ugyanúgy... csak csalódottan. Túlzottan hittek az örök zöldellésben. Az emlékezetükkel volt a baj!

Szívemből szól a költő Sinka István:

### Ábrányka alszik

Ábrányka álmos,  
pihen a réten:  
ringatja magát  
lapulevélen.

Forgószél őrzi,  
tündér az anyja:  
Kökény a neve,  
magára hagyja!

Magára hagyja,  
nem vetkőzteti,  
nem is ringatja,  
s nem öltözteti.

Ábrányka alszik,  
ágya a szélben.  
Ezer év múlva  
ébred. Előbb nem.

Mikor majd abba-  
hagyja az álmot,  
nem lelé többé  
Magyarországot?

*Hikely Béla!*

## Novotny Zoltán

újságíró (Budapest, 1940. május 19.)



Pesten születtem, 24 éves korom óta Budán lakom. Budapest az egyik szerelmem. Koptattam a Lónyay utcai református iskola, a Knezich utcai iskola, az Apáczai Csere János Gimnázium és az ELTE bölcsészkar padjait. Papírforma szerint magyar-történelem szakos középiskolai tanár vagyok.

Labdarúgó-mérkőzésre édesapám vitt először, amikor még járni tanultam. A sport szeretetét testnevelő tanárainknak köszönhetem, meg annak, hogy nem voltam ügyetlen. Évtizedekig kosárlabdáztam (egy évet az NB I-ben is), ma már csak teniszezem, úszom és fitneszklubba járok. A sport a másik szerelmem.

Első és egyetlen munkahelyem a Magyar Rádió, ahol voltam bemondó (három évig), sportriporter (mindörökké), sportszerkesztőség-vezető (14 évig), a Petőfi adó főszerkesztője (hat évig). Közvetíthettem Földi Imre nagyszerű súlyemelő versenyeit, krónikása lehettem a Ferencváros labdarúgócsapata diadalmenetének a Kupagyőztesek Európa Kupájában, világgá kiálthattam a századik magyar olimpiai arany történetét, Hegedűs Csaba elsőségét, és eufóriában közvetíthettem a magyar labdarúgó-válogatott – sajnos utolsó – nagy győzelmét, a brazilok elleni 3:0-t. Mexikótól Pekingig sorozatban tizenegy nyári olimpián vettem részt. Közel húsz sportág mintegy kétszáz világ- és Európa-bajnokságáról tudósíthattam. A rádió a második legnagyobb szenvedélyem.

A sporton kívül más vizekre is eveztem. Huszonhét évig „külsőztem” a Magyar Televízióban (*Híradó, Ablak*, különféle gyermekműsorok), jelentek meg írásaim különböző lapokban, megfordultam a szinkronfilmgyárban stb. Az *örjögő bika* című filmben helyi műsorközlőként és rádióriporterként többet beszéltem, mint a Robert de Nírot szinkronizáló színész. A rádióban több nem sport vonatkozású műsort készítettem (vetélkedők, *Szív küldi, Éjjél után, Holnap hétfő, Aranyemberek, Zenészpórté, Petőfi Sándor minden verse a Petőfi rádióban, Terep-járó*, a négyigenes választás és az első szabad választás közvetítése a Parlamentből, *Kincskereső*). Kinek-kinek mást és mást jelent a kincs, lehet az egy nyaklánc, egy könyv, egy vers, egy dallam, és még hosszan sorolhatnám. Persze jól tudjuk, hogy az igazi kincseket nem feltétlenül a megfogható tárgyak jelentik, sokkal inkább a magunkban hordozott, továbbvitt érzések, gondolatok. „Kincsé lesz bármi, ami nélkülözhetetlen és fogyóban van.”

Tulajdonképpen szerencsés ember vagyok. Szerencsém volt a háború alatt, hogy apám nem hagyott számárköhögésesen a szomszédos gyermekórházban, mert távozásunk után öt perccel pincéig bombázták az épületet, s a harminckét áldozat között ott volt az engem kezelő orvos is. Szerencsém volt iskoláimmal is, mert a korábban felsorolt intézményekben remek tanárok neveltek. Szerencsém volt, hogy édesanyám az ötvenes évek elején „Hét krajcár”-os derűvel életben

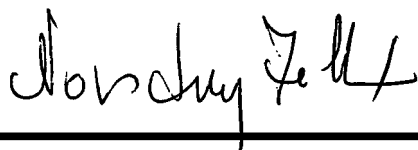
tartotta a családot. Az 1956. októberi vakbélműtétem is jól jött, mert lábadozásom miatt szobafogságra ítéltetem. Az egyetemre egyből felvettek a középiskolában tanári sugallatra végzett Kossuth-kutatásaimnak köszönhetően.

Szerencsém volt, hogy próbaközvetítések után jóformán az utcáról a Magyar Rádió munkatársa lehettem. A rádió azóta is első és egyetlen munkahelyem. Szerencsém volt a feleségemmel is. Ő is az első és az egyetlen, s ha zsörtölődik is a rendszertelen munkabeosztásom miatt, rengeteget segít is ennek elviselhetővé tételében. Évfolyamtársak voltunk az egyetemen. Fortuna kegyeinek köszönhetően Szepesi Györgytől, Gulyás Gyulától leshettem el a szakma fortélyait, Roska Miklós atyai intelmeit fogadhattam meg.

Szerencsés ember vagyok, mert beutazhattam az országot Óriszentpétertől Hollóházáig, Salgótarjántól Mohácsig. Mert eljutottam öt világrész vagy nyolcvan országába Bolíviától Dél-Koreáig, Izlandtól Zairéig. Tizenegy nyári olimpiáról közvetíthettem, tizenkilencszeres „aranyérmes” vagyok. 1968-ban kiszurkoltam Németh Angéla gerelyhajító-győzelmét (neki és nekem is ez volt az első), 2008-ban a férfi vízilabdázók ötgólos sikerét az amerikaiak ellen (a magyar sportnak és nekem is ez volt a legutóbbi). Barcelonában makacsul hittem a birkózó Repka Attila elsőségében, mert aki kétszer Európa-bajnokságot tud nyerni, annak az olimpián is a legjobbnak kell lennie, vallottam, így aztán érthetően saját győzelmemnek is éreztem Repka sikerét. A történelem furcsa fintora, hogy a pekingi három magyar aranyérem megszületését, a kenus Vajda Attila, a kajakos Kovács Katalin–Janics Natasa páros és a férfívízilabda-csapat diadalát is tolmácsolhattam. (Az előbbi kettőben Kalapos Mihály segített, az utóbbiban Hajdu B. István volt egyenértékű partner.)

Voltam: a Magyar Sportújságírók Szövetségének elnöke (17 évig), a TIT budapesti sportbizottságának elnöke, a Magyar Diáksportszövetség elnöke. Vagyok (2009-ben): a Magyar Olimpiai Bizottság tagja (1985 óta), a Nemzetközi Sportújságíró-szövetség súlyemelő bizottságának tagja (1980 óta), presbiter a Deák téren, Lions klub-tag Újpesten, a Protestáns Újságírók Szövetségének elnöke (2004 óta), a Magyarországi Evangélikus Egyház sajtóbizottságának elnöke. Édesanyám az emberek szeretetére nevelt, és arra, hogy valamilyen közösségért nekem is tennem kell. „Hiszek az emberekben, és abban, hogy becsületesen kell élni, nem szabad kitérni a kötelességek elől, erőnkhez mérten vállalni kell mindazt, amit az élet ránk parancsol.”

A kitüntetések engem is elértek, bár tudom, hogy azokat nem kiérdemlik, hanem adják. Mégis a legbüszkébb arra vagyok, hogy 2008 januárjában megkaptam a Pro Renovanda Cultura Hungariae Kodály Zoltán közművelődési díjat. Munkámban ugyanis egész életemben arra törekedtem, hogy a sportközvetítéseken, közéleti riportokon, egyéb műsorok vezetésén túl valami többletismeretet is adjak. A Calypso rádióban például Márait, amikor az még nem volt divat, a *Terep-járóban* település- és kultúrtörténetet, minden megnyilvánulásban a magyar nyelv szépségét, helyességét és fontosságát. Felért egy győztes góllal vagy éppen Gyurta Dániel századmásodperces mellúszógyőzelmének közvetítésével.



## Radnóti László

újságíró (Szeged, 1940. május 19.)



Csupán leltárfelvételi kísérlet ez egy olyan – immár biblikus korúvá érett – hominidától, akinek hét évtizedébe belefért egy világégés, egy baloldali terrorkorszak, egy forradalom tisztítótüze, egy szerencsétlenül ostoba és aljas restauráció, a véglegesnek tervezett szocialista-kommunista világrend összeomlása és egy honi csőd, amely az álmaink inflációját hozta. Fél évezrednyi történelmünk során először maradhattunk végre egyedül, a nyakunkon ülő idegen elnyomók nélkül, és nem tudtunk mit kezdeni ezzel a szabadsággal. Egy függőleges starttal utolérhettük volna Európát, ehelyett egymás torkának ugrottunk, a jókedv és bőség helyett balsorssal bűnhődünk. Ebben a kollektív tévelygésben alig maradtunk tízmillióan. Nem gyógyuló sebeinket nyaldossuk apáink hagyatékeként Trianon óta. Elvitathatatlanul tehetséges nép vagyunk, de lassan feléljük ezt a hírtökét. Kár értünk. Kár lenne, ha beteljesedne a herderi jóslat, miszerint úgy eltűnünk innen, a Duna medencéjéből, hogy hírmondónk sem marad.

Az egyes ember életútjából summázódik egy ország történiája. A 4005192247-es személyi számú magyar állampolgár most Önök elé

tárja, miként vett részt hazája hetvenévi legújabb kori történelmében. Egy porszem kerül a górcső alá, vagy talán egy apró kőköcska, amilyenek tömegéből a mozaikok készülnek. Rakja össze ki-ki a maga fantáziájával, színezzé tetszés szerint!

A leltárkészítők többnyire nem romantikus lelkek. Száraz tényekkel dolgoznak. Ahol lehet, mellőzöm a jelzőket, tömönatokkal, sőt címszavakkal segítem a képalkotást, de nem lesz teljes az inventár, vagy ha így jobban megfelel: a vallomásvázlat.

(Felvéve 2009 végén.)

Szegedet bombázzák. Csillogó amerikai gépek repülnek, mint dongók, dél felé. Szabadka, Bácska, Újvidék – légiriadó! Menekülés Ausztria felé, mert vésszesen közelednek az oroszok.

Erőszak. Zokogó feleségek és anyák. Bujkálás. Petróleumlámpa, petróleumfűző. Ragacsos fekete kenyér. Fosztogató katonák. Davaj, davaj!

Egy alacsony, kopasz ember megöleti az elvtársát. „Láncos kutya” csakhol a déli határon. Lesöpört padlások. Öngyilkos parasztok. Téeszésítés.

Éjjeli csengőfrász. Kiért jönnek? Osztályharc éjjel fél kettőkor. Kitelepítés. Ebes pusztá. Kék parolis fél-istenek. Vallatás körömszaggyatással. Titokban hallgatott London és Szabad Európa. Lódenkabátos évek. Sátorban átvészelt telek a Hortobágyon. Jeltem sírok ítélet nélküli foglyok hamvai fölött. Két év egy juhakolban.

Egy bajuszos ember felszabadítja a magyar gulagot (később őt is az elvtársa öleti meg).

Erőltetett iparosítás. (Ózd, Diósgyőr, Sztálinváros, amit a nép Hruscsovaljaujhelynek becéz.)

'56... Vér, veríték és könnyek – ahogy Churchill is ígérte népének még a háború elején. December 8.: a salgótarjáni sortűzben a tömegben húsz centin múlik az életem. Államformánk lesz a hazugság. (L. később: Ószöd.) Érvágás egy nemzet testén. Kitántorgott Amerikába...

Hetven dollárral a zsebedben utazhatsz – háromévenként (ha kapsz útlevelet).

A megszállók és vezetőink „örök” időkre szóló szövetséget kötnek – ez tart vagy 25 évig.

Janicsárképző a Volgánál.

Hazatérek a SZU-ból, ahová nem önként mentem. Érettségi Halason. Osztályidegen vagyok. Három felvételi az orvosi egyetemre. Max. pontszámmal elutasítva. Éber a KISZ. Első osztályú sportolóként mégis egyetemi polgár leszek – JATE, majd Berlin. Rettető hatalom ott is és itt is.

Mi vagyunk a láger legvidámabb barakkja. Itt fő a gulyáskommunizmus – kis lánгон.

Diplomásként „kutyamosó” az NDK nagykövetségén.

Tankokkal megyünk „baráti” látogatásra északi szomszédunkhoz. Recesség-ropog a rendszer építménye.

Életre szóló véletlen: megnyert pályázat nyomán riporteri állás a Magyar Rádió osztrák szekciójában. A rádió ekkor az „elbocsátott légió” (ÁVH) tisztjeinek búvóhelye. Két év múlva bedarálnak.

Országjárás az Illés együttes konferansziéjaként.

Fiam születik: Márk.

München: az első olimpiám.

Építkezünk. Megtanulok darut kezelni, villanyt szerelni, monolitbetont önteni.

(Mindeközben persze volt Korea, Vietnam, kubai krízis, Sztálin halála, Kennedy-gyilkosság, Martin-Luther

King... Falépítés Berlinben, Dubcek emberarcúszocializmus-kísérlete stb., de mindez a külhoni hírekben szerepelt csupán, és mi legfőljebb csak tiltakoztunk vagy támogató táviratot küldtünk – nem tudom, hova.) Televíziós és rádiós riportutak a világban.

Megszületik Gergő, aztán nagy sokára Eszter. Vidékre költözünk.

Főszerkesztő leszek a rádióban meg a Duna Televízióban. Stílustalan kiakolbólitás a Magyar Rádióból – 42 év után... Kilenc nyári olimpiáról közvetítettem. Sportérdemérmek, Felekidíj, 38 nívódíj, életműdíj. A Rádió Örökös Tagja-felkeresztés elutasítása.

Könyvem jelenik meg. Egyetemen és nyelviskolában tanítok.

„...nem pöröltem, félreálltam, le-töröltem.” (Arany János: *Epilógus*)

S ha egyszer valaki megkérdezné tőlem, milyen korban éltem? Elmondanám, hogy nem a bombák, bébik, bulldózerek századában, még csak nem is az atomkorban, és nem is az informatikai robbanás idején, hanem a gyors évtizedek – a gyorsuló idő (?) – korában. Lásd: gyorsvonat, gyorsétterem, gyorstisztító, gyorsított eljárás, gyors szex, gyors halál... Ezért is repült el fecskeszárnyon mind a hét évtized, amiből semmit se bánok.

Előljáróink mindig azzal hitegettek bennünket, hogy csak most nem éppen rózsás a helyzetünk, de hamarosan megváltozik, jobbra fordul minden. Folyvást a holnapnak és sohasem a mának kellett (lehetett) élnünk, de már a közeli Ígéret Földje is mind távolabbra került. Így lett az én hazám HOLNAPUTÁNORSZÁG.

*Resnais László*

## Pécsi Ildikó

színművész (Tiszapolgár – ma: Polgár, 1940. május 21.)



A hetven sor talán megmarad – de hová lett a hetven év?!

Az ember születéséről szóló családi mese mélyen megmarad az ember emlékezetében, pláne ha olyan kalandosra sikerül, mint az enyém.

1940. május 21-et írtak, amikor drága szüleim elindultak velem Tiszapolgárról (természetesen én még Édesanya pocijában) Debrecenbe, hogy a klinikán megszülethessek. De én valószínűleg másképpen gondoltam, mert a jármű ajtajának becsukódása után nagyot sikoltottam – persze Édesanya hangján –, és vissza a házhoz, bába, orvos, megszületés!

Péchy Ildikó névre kereszteltek, később, a főiskolán lettem Pécsi, a könnyebb érthetőség miatt. De ez még odébb van!

Imádtam Polgáron és a tőle tíz kilométerre lévő Görbeházán élni, ahol a nagyszüleim laktak, Bundival, az első kutyámmal, aki egy hófehér kuvasz volt, eleinte stabilizátorként működött, azaz bundájába kapaszkodva jártunk együtt árkon-bokron, baromfiudvaron át. Később is mindenhová elkísért, a Papókákhoz is (paprikák, a konyhakertben), akikhez verset mondani, zimmezum-nótát énekelni jártam. Hároméves voltam, amikor húsvét-ra kapott szép, fodros organza ruhámban, nagy masnival a fejemen megálltam előttük, és a család nagy álmélkodására a következő bejelentést tettem: Papókák, e! (Illegve-billegve bemutattam nekik a ruhámat.) Színésznő leszek...

Fellépéseim el is kezdődtek a helyi kis szatócsboltban, ahová mindig elkísértem Édesanyát, s míg ő vásárolt, én meséltem a pultra ültetve.

Átdolgozásomban pl. a farkas azért nem ette meg Piroska nagymamáját, mert az csokikát adott neki! Így aztán a mese végén én is megkaptam a csokikámat.

Édesapám dohányjövédéki tiszt volt, dohányfermentálókat telepített. Akkoriban az volt a nagy ötlet, hogy Magyarország dohánytermelő nagyhatalommmá válik majd, s ezért fermentálókat telepítettek, mi pedig belaktuk az egész országot, de a hazatérés-ünnep és a szünidő mindig Görbeházán talált.

Hároméves múltam, amikor Battonyára helyezték Édesapámat, az ottani dohánybevéltő hivatal egyik vezetője lett. Imádtam ott lakni. Hatalmas, gyönyörű kovácsoltvas kerítéssel, csónakázótóval és egy külön házikóval a kertben, ahol mi laktunk. És kaptam egy hófehér pulikutyát, boldogságom határtalan volt. Sajnos rövid ideig tartott, mert közeledett a front, s nekünk is menekülnünk kellett. Zokogva adtam le a teherautóról Hófehérkét, de megértettem, hogy jobb lesz neki Icus néninél Battonyán, nem fog éhezni, fázni.

Ellentétben velem, mert a háború végére mind a két lábam megfagyott. Nagyanyám persze Görbeházán meggyógyított! Sokat gyalogoltunk

hóban-fagyban, mentünk sok ismeretlennel Nyugatra. Szombathely környékén beteltek bennünket egy iskolába. Hatalmas, négyzet alakú udvara volt, és rengeteg ember, nők, férfiak, gyerekek álltak a falhoz állítva, mi is beálltunk a sorba. Édesanyám úgy mesélte, az orosz katonák felemelték a fegyvert, és neki az jutott eszébe, hogy most meghalunk, és felemelt a földről az ölébe, én se maradjak életben, mi lenne velem... Én kitéptem magam Édesanya kezéből, és a közepén álló szép szál fegyvertelen katonához rohantam, átöltem a csizmaszárát, amely állítólag magasabb volt, mint én, nem sírtam, mosolyogva felnéztem rá. Senki nem mozdult. Lehajolt, magához emelt, nézett, én mosolyogtam, lassan leeresztett, és mindenkit elengedtek...

Azt hiszem, innen indult a színész-rendezői karrierem. Végül is elértük Sopront. Vonatra kellett volna szállni, hogy átmenjünk a határon. Szüleim egymásra néztek, s azt mondták: maradunk. És visszamentünk Battonyára. Sok mesélnivalóm lenne még. De majd a 140 sorosban (sic!) innen folytatom?!

Mik a kedvencek? Talán az *Aranyember...* a filmen keresztül szeretett belém Szűcs Lajos magyar bajnok, olimpiai ezüst- és aranyérmes világválogatott, 43 éve vagyunk együtt. Nagy fiunk Szűcs Csaba, unokánk Szűcs Csaba, menyem Pártos Csilla, három vizslalány imádgat folyamatosan bennünket, és nem bántják a kertben élő madarakat. (Az elődeik sem bántották!) Erre nagyon büszkék vagyunk. Sok filmben, tévéjátékban, tévéműsorban szerepeltem. Több ezer önálló estét, tájéloadást töltöttem „az én drága közönségemmel”. Főiskolás koromban két fővárosi színházban játszottam főszerepet: a Nemzeti Színházban a *Szálemi boszorkányok* (Abigail), Petőfi Színház, az első musical-színház, Brecht–Kurt-Weil: *Koldusopera* (Kocsma Jenny) és Jókai: *Gazdag szegények*. Ez a kezdet, s a folytatás is gyönyörű. Gorsium – tíz év, a görög-római drámairodalom húsz legszebb darabját rendezhettem meg! Majdnem minden vidéki színházban megfordultam. S a kollégák, akiktől játszva tanultam meg a szakmát, s a többiek, akiknek én adhattam át, amit tanultam. Boldog vagyok, hogy művésztársaim megsegítésére 1994–98 között szocialista képviselőként elértem a szakmai nyugdíj létrehozását, az idős művészek életjáradékát és az érdemes kiváló művészi kitüntetés visszaállítását. Itt is köszönöm mindenkinek, aki segített benne!

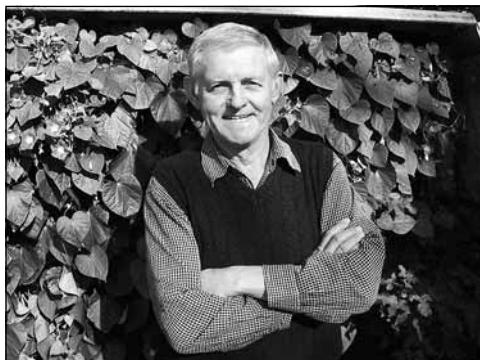
Legutóbb november 28-án szerkesztő-rendező-előadóként (halmozom az élvezeteket, na meg a felelősséget!) léptem fel a Barokk Színház színpadán a gödöllői királyi kastélyban a Blaha Lujzáról szóló, *Isten kegyeltje* című előadásban.

Magam is Isten kegyeltjének érzem magam, hiszen azzal foglalkozhattam, amiért, úgy gondolom, a világra jöttem!

Pecsi Lajos

## Hovanyecz László

újságíró (Gyöngyös, 1940. május 23.)



Amikor 1961-ben, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusán Nyikita Szergejevics Hruscsov bejelentette, hogy hús ezstendőn belül meghatszorozzák az ország mezőgazdasági termelését, s minden lényeges területen megelőzik az Egyesült Államokat, továbbá egészen mellékesen még a kommunizmust is felépítik, sültrealistaként álltam a dolgokhoz. Paraszti világban nevelkedvén, másodéves egyetemistaként is tudtam, hogy hús év alatt képtelenség a mezőgazdasági termelés meghatszorozása, ezért a többi ígéretet sem vettem komolyan. De mi tagadás, elábrándoztam, s arra gondoltam, hogy úgy negyvenéves koromra lesz valamilyen autóm.

Mégsem voltam eléggé sültrealista, mert negyvenhárom lettem, amikor hozzájutottam életem első Trabantjához. Igaz, akkorra már volt négy gyermekem, túl voltam több házépítésen s jó néhány vidéki és fővárosi egyetemi álláson. No meg azon a kezdeti elképzelésen, hogy profi történész leszek.

1980-ban, negyvenéves koromban (még időben, nem?) rájöttem, hogy nem nekem való a tudóspálya. Akkortól hivatásszerűen lettem folyóiratszerkesztő, először a Társadalmi

Szemlénél, azután – 1983 októberétől – a Kulin Feri utáni Mozgó Világnál is. 1985-ben cserbenhagytam a Társadalmi Szemlét, mert érdemeimre való tekintettel a Népszabadság egyik főszerkesztő-helyettesének neveztek ki. Ámde a rendszerváltás „forgatagában” ízlésbeli okokból kiléptem ebből a pozícióból. 1989-ben megint a Társadalmi Szemlénél töltöttem az időt, míg nem 1990 januárjától a Népszabadsághoz tértem vissza főmunkatársként.

Aki a következő éveket hírlapíróként élte át, tudja, aranyidő volt az a sajtó számára. Jószerével mindent meg lehetett írni, amit az ember akart. Akkoriban öröm volt a munka, hogy mennyire, azt mutatja, hogy 1991-ben született meg az ötödik lányom. Ehhez jött, hogy 1995 és 1998 között külsősként szerkeszthettem a Magyar Televízió *A Hét* című műsorát, közben a nagy család követelőzése kikényszerítette belőlem, hogy a sokadik után építsek egy újabb, nagyobb házat Pécelen. (Budapesten az egyetemi évek kivételével soha nem laktam.) Tévés működésem olyan sikeresnek bizonyult, hogy 1996 decemberében három napon át alelnöke is voltam az intézménynek. E három nap alatt mindent sikerült látnom ahhoz, hogy meglépjek onnan. S hogy milyen ravasz módon tettem, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy noha heteken át szenzációnak számított a „szökésem”, egyetlen nyilatkozatot sem sikerült kicsikarniuk tőlem az újságoknak, egyetlen fotót sem sikerült rólam produkálni a számos cikk mellé, amelyben spekulatív módon indokaimat firtatták.



Nagy-nagy szerencsémre maradtam tehát a Népszabadságnál, ahonnan 2005-ben mentem nyugdíjba. Időben gondoskodtam más elfoglaltságról (noha, ha kérnek, ma is írok kedvenc lapomba). 2004 óta vagyok az Európai Tükör lapszerkesztője, 2008-ban pedig megörököltem az elhunyt, de halhatatlan Ördögh Szilvesztertől az általa alapított Tekintet

című folyóiratot. 2006-tól az MTI Tulajdonosi Tanácsadói Testületének is tagja vagyok. Mindemellett könyveket írok, szerkesztek, s mindegyre csodálkozom, milyen iszonyatos gyorsasággal száguld az idő.



## Tóth József

festőművész (Budapest, 1940. május 25.)



1939. szeptember 1-jén a feltüzelt németek kalandvágyból lerohanták az ártatlan Lengyelországot, Molotov elvtárs csöndes asszisztálása mellett.

Imádozt Szüleim, Tóth József vendéglős és Banai Mariska háztartásbeli megfelelőnek találták az időt egy csinos kis fiúgyermek legyártására. Az akciót siker koronázta. 1940. május 25-én hangos óbégatások közepette jelenttem: Halló! Itt vagyok! A háborús évek alatt szépen cseperedtem, már háromévesen fújtam a korszak nagy slágerét, hogy aszongya: „Egy kis kíváncsi kacsa, egy este nem ment haza.” Jó apám is majdnem így járt 1944 telén. Ha az orosz parancsnokságon nincs egy jó szándékú magyar, aki emlékezett remek marhapörköltjére, akkor szegény valószínűleg a jó meleg Szibériában köt ki, egy kellemes társasuta-

záson. Aztán egyszer csak vége lett a csetepaténak. 1950-ben Rákosi elvtárs, népünk szeretett vezére szemet vetett Apám „Zöld Lugas” vendéglőjére, és csupán emberbaráti szeretetből megszabadította az üzletvezetés gondjától, bajától. Majd lehetőséget keresett a velem való találkozásra, és felkereste a Sopron úti általános iskolát, ahol ideiglenesen, zengő baritonom miatt, az úttörőcsapat elnökévé avanszáltam, hiszen a tényleges és hivatalos úttörőpajtásnak a maradék hangja is elment, amikor megtudta, hogy kinek a nyakába kell kötnie az úttörők selyem nyakkendőjét. Én megvettem.

Még fel sem nőtem megfelelő méretűre, amikor már a József Attila Gimnáziumban találtam magamat, kommunista és volt paptanárok vegyes társaságában. Boldog, felejthetetlen évek, az eufórikus '56 októberével. Tizenyolc évesen természetesen nem láttam a jövőmet, hiszen semmi jóval nem biztattak az „egyéb” származásom miatt. Nem illetem bele a munkásosztály harcos csapatába. Néhány sikertelen egyetemi felvétellel párhuzamosan gyárról gyárra kamatoztattam segédmunkási adottságaimat. Aktívan építettem a

szocializmust. A Gamma gyárban november 7-ére, a nagy októberi forradalom méltó megünneplésére segítségével akkora Lenin-fejet sikerült pingálni, hogy utcahosszal megelőztük a dekorációs versenyben a szomszédos Standard gyárat, a külföldi reakció bölcsőjét. Ezek után komoly biztatást kaptam Weil elvtárstól, a cég mindenható személyzetisétől (idézem): „Tóth elvtárs! Nagyon meg vagyunk magával elégedve! Ha így folytatja, itt még betanított munkás is lehet.” Micsoda perspektíva egy kizsákmányoló család gyermekének!

Közben megcsapott a fényképezés füstje, na meg a protekció is dolgozott, így rövidesen az MTI-fotónál landoltam fényképész ipari tanulóként. Sikeres szakmunkásvizsga után hirtelen a reklámfotó bölcsőjénél találtam magamat, nagy fényképészeti múlttal, konzervatív képi világgal rendelkező és didaktikus megoldásokat kedvelő nagyszerű kollégák társaságában. Egy sanszom volt, hiszen gyakorlatilag semmit sem tudtam a szakmából: a karikaturista múltamból átmentett asszociációs és humorérzék kamatoztatása. Később kiderült, hogy ez nagy előnyökhöz juttatott, a magyar külkereskedelmi vállalatok propagandistái felfigyeltek a friss hangra, és elhalmoztak jobbnál jobb megbízásokkal. Közben valamelyest megtanultam fényképezni, de nem eléggé. Ars poeticám hamar megszületett: „Fényképezés közben a legjobban a fényképezőgép zavar.” Ez ma fokozottan érvényes. 2000-ig több száz kereskedelmi plakát, prospektus és naptár bizonyítja elkövetett bűneimet, melyek nemzeti gyűjteményeinkben várják feltámadásukat. 2000-ben a könyvkészítés Ámorának nyíla eltalált. Ebből a szerelemből születtek alábbi műveim:

*Magyar Fényképészek Arcképcsarnoka*  
*Füles mester képeskönyve*  
*Füles mester mosolyalbuma*  
*Középkori magyar templomos könyv*  
*Zsinagógák Magyarországon*  
*Füles mester panoptikuma*  
*A hegedű mosolya*  
*Petőfi fényképezőgéppel*  
*Múltunk hídjai*  
*100 vers 100 kép*

A szerelem tart. Köszönöm, jól vagyok!

Tóth László

## Bojtár Endre

irodalomtörténész, műfordító (Budapest, 1940. május 26.)

Visszatekintésemben nem térek ki életem fontosabb, legjobb részére, az ún. magánéleltre. Abból mindössze annyit említek, hogy miután apámat, Bernstein Bélát 1944-ben valószínűleg a nyilasok meggyilkolták, félárván s meglehetősen szűkös körülmények között nőttem fel Budapest VI. kerületében. Felnőttéletem azonban szerencsésen alakult: évfolyamtársamból lett feleségemmel 51 éve élünk együtt, s két fiunkra (1963, Endre és 1968, Péter) ugyanolyan büszke vagyok, mint két unokánkra (1989, Márton és 1991, Zsófia).

Az elemi iskola első három osztályát a fasori templom mellett lévő, Julianna holland királynőről elnevezett református iskolában végeztem el. Itt a tanítás előtti istentiszteleteknek és a napi hittanóráknak köszönhetően alapos bibliaismeretre tettem szert, s első zenei élményeim is a zsoltárokhoz kötődnek. (A zene akut szeretetét azután gyakori hangverseny- és operalátogatásaim idézték elő és erősítették, amit megkönnyített, hogy a Zeneakadémiával szemben, az Operaháztól öt percre laktunk.) A Kölcsey Gimnáziumban érettségiztem 1958-ban, orosz tagozatos osztályban. '56 után csalódottságomat tanulásba fojtottam, s miután heveny felindulásból elhatároztam, hogy szlavista nyelvész akarok lenni, kezdtem lengyelül, csehül és bolgárul is tanulni. (Németül hétéves koromtól tanulgattam, s valamit akkor már pontyogtem.) Az



ELTE orosz–cseh szakán végeztem 1963-ban. Mivel az első három évben tartottam magam ahhoz, hogy nyelvész leszek, megtanultam legalább olvasni a többi szláv nyelven is. Negyedévtől azonban, mikor már látszott, hogy – státus hiányában – nem maradhatok ott a tanszéken, nem a kedvem ellenére, átnyergeltem irodalomra, mégpedig – először

tanárom, Dobossy László ösztönzésére – a kelet-európai irodalmak összehasonlítására. Mint komparatista kerültem 1963-ban az MTA Irodalomtudományi Intézetébe, s innen megyek – ha megérem – 2010 közepén nyugdíjba is. Voltam gyakornok, segédmunkatárs, munkatárs, főmunkatárs, s 1986-tól az általam alapított közép- és kelet-európai osztály vezetője. Ezen kívül mindössze két mellékállásom volt: 1977–80-ban a szegedi JATE-n tanítottam világirodalmat, s az 1990-es évtized közepén másfél évig a kultúratudományi program igazgatója voltam a Közép-Európai Egyetemen, a CEU-n (Soros György barátja lévén ennek alapításában is volt némi részem).

Az intézetben nagyon jó társaságba keveredtem. Nemcsak hogy sokat tanultam az olyan idősebb kollégáktól, mint Gerézdi Rabán, Hankiss Elemér, Vajda György Mihály, Vásárhelyi Miklós, Szili József, de barátságukat is sikerült kiérdemelnem. Nem beszélve a nálam fiatalabbakról: Szegedy-Massák Mihállyal, Veres Andrással, Hor-

váth Ivánnal, Szörényi Lászlóval baráti társaságot alapítottunk Szövegmagyarázó Műhely néven, s új gimnáziumi irodalomkönyveket írtunk, amelyekből néhol ma is tanítanak. De másokat is kell említenem: Bonyhai Gábort, Ács Pált, vagy egykori szegedi tanítványaimat, Berkes Tamást és Balogh Magdit. (S a legjobb „nem tudományos” barátot, Nádas Pétert.) Ha már a barátság nál tartunk: részben szegedi és intézeti ismeretségekből nőtt ki a hét szerkesztő baráti vállalkozásaként alapított, s először 1989 áprilisában megjelent, 2000 című „irodalmi és társadalmi havilap”, amelynek heti szerkesztőségi ülései azóta is az egyik legfőbb szellemi izgalmat jelentik számomra.

Ha mérlegre akarom tenni tevékenységemet, a mennyiség minden bizonnyal mellett szól: szorgalmas voltam. Ezt honorálta az irodalomtudományok kandidátusa, majd az MTA doktora fokozat, a József Attila-díj s számos más kitüntetés. A több száz tanulmány, cikk mellett (amelyek közül az első 1962-ben jelent meg) írtam tizenkét könyvet (az első 1977-ben látott napvilágot, s közülük ötöt különböző idegen nyelveken is kiadtak), rengeteget fordítottam (regényeket, elbeszéléseket ugyanúgy, mint társadalomtudományi munkákat vagy drámákat, hangjátékokat), illetve készítettem költők keze alá nyersfordításokat az általam ismert nyelvekből (az összes szláv, a két balti: lett és litván, angol, német, francia), valamint több tucat könyvet szerkesztettem, válogattam, jegyzeteltem, bábáskodtam kiadásuk körül (oda-visza, tehát itt ugyanúgy említhető a lengyel és litván költészet antológiája, mint a magyar elbeszélők, illetve XX. századi költőink litván nyelvű megjelenítése). Az 1960-as évektől a

rendszerváltásig minden magyar kiadónak és a Magyar Rádióknak százával írva a lektori jelentéseket, Bulgakovtól Hrabalig én lehettem számos térségbeli író első hazai olvasója és ajánlója. A rendszerváltás után három sorozatot is szerkesztettem-válogattam: a Balassi Kiadónál megjelent Res Publica Nostra című sorozatban a térség irodalomtudományi munkái kaptak helyet (eddig hat kötet), az Osiris Kiadónál megjelent Europica Varietasban a térség történelmének nagy összefoglalásai (hét kötet), s az Arany-Közép-Európa sorozatban a térség a XX. század második felében írott kiemelkedő szépprózai alkotásai (tizenöt kötet).

Munkámban igyekeztem járatan utakon járni. Ez a törekvés vezetett, amikor pályám kezdetén, az 1960-as években a világon elsőként monográfiát szenteltem a kelet-európai avantgárd irodalomnak, illetve irodalomteoretikusként a cseh és lengyel strukturalizmusnak; akkor is, amikor elsőként írtam hosszabb tanulmányt (az *Egy kelet-európeér az irodalomelméletben* című kötetben) olyan írókról, mint Tandori Dezső, Konrád György vagy Esterházy Péter; akkor is, mikor történészként, megint csak a világon elsőként, megírtam a három balti állam szovjet bekebelezésének a történetét (*Európa meg-  
rablása*, 1989); s végül akkor is, mikor a hatvanas évek közepétől lassanként sikerült lefektetnem egy, a magyar tudományban, kultúrában addig soha nem létezett terület, a baltisztika (a lett és litván kultúrával való foglalatosság) alapjait, amelynek betetőzése a *Bevezetés a baltisztikába* (1997) című monográfia, legutóbbi termése pedig a hét évig – az ilyen arányú munkához szükséges és szokásos munkacsoport vagy tudományos intézet híján – egye-

dül készített, csaknem ezeroldalas *Litván-magyar szótár* (2007) volt.

S hogy mit ér ez a nagy köteg teleírt papír? Nincsenek illúzióim: nem sokat. A kis kultúrák közvetítője mindig kételkedni kénytelen munkája értelmében. Csak abból meríthet erőt,

hogy tudja: másként nem tehet, ha egyszer belátta, hogy csak egymás jobb megismerése szabadíthat meg bennünket a gyűlölködés rabságából.

Bajta Endre

## Bakay Kornél

régész (Kalocsa, 1940. május 27.)



Amikor megfogantam a Duna–Tisza közti Akasztó községben, kitört a második világháború. Egyéves koromban visszatérhettünk a bácskai Magyaraknizsára, apai felmenőim ősi földjére. Ötévesen teljesen kifosztott, nincstelen menekültek lettünk a 172 ezer km<sup>2</sup>-ről újra 93 ezer km<sup>2</sup>-re kurtított csonka országban, ahol a kommunista diktatúra édesatyámat földönfutóvá tette, édesanyámat a polgári jólétből a nyomorszintre lökte. Családi életünk felbomlott. Tízévesen anyai felmenőim kisvárosába, Kőszegre kerültem iskolába. Itt éltem át a forradalmat. Bátortalan, gyöngye gyerekként nem sokat csináltam, ellentétben a Szegeden tanuló bátyámmal, aki nemzetőr lett, majd ezért kitiltották az ország összes felsőfokú iskolájából. Később az életét is feláldozta.

Érettségi után úgy búcsúztam Kőszegtől, mint aki nyolc év után végleg elmegy. Nagy terveim voltak, s ehhez erős akaratot örököltem. Tízéves koromtól régész akartam lenni, soha semmi más. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen László Gyula tanítványa lehettem. Kitűnő bizonyítványú diák voltam szinte mindvégig, ezért a Kádár-diktatúra ellenére szép karrierre lehetett volna esélyem. Úgy látszott, László professzor mellett maradhatok. Nem sikerült. Szeretett tanárom az MTA elnöki ösztöndíját harcolta ki számomra. Az MTA Régészeti Intézetében dolgozhattam évtizednyi ideig, s bár sok ásatást és terepmunkát vállaltam, nem törődtem megfelelően a nemzetközi kapcsolatokkal s a hivatalos előmenetellel. Harmincegy évesen megjelent az első angol nyelvű monográfiám a szkítákról, a tudományos minősítést azonban nem kaptam meg. Válaszul elhagytam az intézetet, s mint Somogy megye múzeumigazgatója minden erőmet a somogyvári, Szent László király által alapított monostor és az ún. Koppány-vár teljes feltárására összpontosítottam. Azt hittem, a nyelvvizsgák birtokában, a nagyszabású régészeti feltárások révén méltó helyet foglalhatok el a magyar történettudományban. De nemcsak hogy nem ismertek el, politikai indoklással kitétek az állásomból, annak ellenére, hogy az állampárti mundért is magamra vettem. Eltiltottak az ásatásoktól és megbélyegeztek. Harminchét

évesen száműzött lettem. El kellett volna hagynom az országot, de nem tudtam megtenni. Kőszeg visszafogadott. Évtizedeken át próbálkoztam a perifériáról visszakerülni a fősodorba. Nem sikerült, nem engedték. Hiába tettem le az asztalra a szakkönyvek tucatját, hiába vállaltam vendégrégegyezményként a somogyvári ásatások továbbvitelét.

1988–89-ben megtisztulva és újjászületve lettünk ábrándjaink rabjai. A korábbi tartózkodó óvatossággal (s nemritkán megalkuvással) felhagyva végre úgy kezdtem élni, ahogy mindig is kellett volna. Felbátorodva vállaltam a nemzeti radikális politikai pártokat, pontosabban az akkor annak látszókat, előbb az MDF-et, majd a MIÉP-et. Szakmailag visszatértem a magyar őstörténethez.

Súlyos, de tárgyilagos kritikával illetem a finnugor származás és rokonság elméletét, nem is sejtve, hogy ezzel végleg kitagadottá válok. Szinte minden hivatalos kapu bezárult előttem. Mind az oktatásban, mind a nemzetközi kapcsolatokban. 1996-ban felkértek a Miskolci Bölcsész Egyesület Nagy Lajos Király Magánegyetem történelem tanszékének vezetésére. Súlyos véteknél minősült az ottani tevékenységem is, hiszen szembement a hivatalos és dogmatikus irányzattal. Ilyet a szakma hivatalosai sohasem bocsátanak meg. Anyai városomnak, Kőszegnek igyekeztem a hasznára lenni: feltártam várait, középkori védműveit, sőt újkori emlékeit is, mindenekelőtt a Szent Korona utolsó óvóhelyét és az ún. Szálasi-bunkert. Eredményeinket egy kiállításon mutattuk be 2003-ban, folytatva azt a sorozatot, amelynek keretében látványos Erdély-kiállítást és Székely napokat, Szent Korona-kiállítást, egyháztörténeti és város-történeti tárlatokat rendeztünk. Mivel 2002-ben is a MIÉP országos listájának az elején szerepeltem, a kőszegi katonakiállítást ürügyként használva, a MAZSI-HISZ nyomására, 2004-ben rövid úton kényszernyugdíjaztak.

Szakmai pályafutásomat sokan befejezettnek remélték, hiszen időközben az egészségem is megroppant. Szinte mindenki elfordult tőlem, de nem adtam fel. A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága kinyújtotta felém a kezét, s lehetővé tette, hogy a többször hatalmi szóval megszakított somogyvári feltárásokat folytathassam, sőt a régóta tervezett nagy összegző monográfiát is elkészíthessem. Ez számomra elégtétel számomra.

Huszonnyolc önálló könyv, több tucat tanulmány és feltárt magyar emlékek sora marad utánam, mindenekelőtt a somogyvári nemzeti történelmi emlékhely. És az oktatásban eltöltött évtizedek hatása.

Útszélre szorítottak, besároztak, elhagytak, sokan megtagadtak. De nem mindenki. S a ma kisebbség holnapra többség is lehet.

Életművem 2008-ban a Magyar Örökség részének nyilvánították. Kell-e ennél több?



## Kákonyi Csilla

festőművész (Radnót, Románia, 1940. május 28.)

Kellemesen meglepett a felkérésük. Jólesik a figyelmességük, köszönöm!

Az alábbiakban megkísérlem „visszalapozni” a személyes történelmem fontosabb lapjait, inkább csak jelzéseképpen annak a „medernek”, amelyben életem folyama idáig érkezett, sok szempontból meghatározva egész habitusomat és munkám szellemi-etikai hátterét is.

Az eddigi legszörnyűbb háború kitörésének idején születtem. Egész családuink Marosvásárhelyen élt, s hogy mégis Radnóton születtem, annak a háborús körülmények az okai. Radnóton, Vásárhelytől harminc kilométerre, a Maros kiszélesedő partján fekvő, akkor még kedves-csendes falucskában laktak a nagyszüleim. Édesapám behívót kapott a hadseregbe, elvitték a frontra, várandós édesanyám pedig „hazament” a szüleikhez, így történt, hogy ott láttam meg a napvilágot. Érdekességként említem meg, hogy születésem után pár hónappal, a második bécsi döntés hatálya folytán Vásárhely és Radnót közé országhatár került. Különleges engedéllyel hozhattam haza édesanyám a szomszédos faluból. A köves, poros országúton, rázós parasztszekéren, magyar és román határőrök sorfala között vonultam be szeretett városomba, diadalmenetnek egyáltalán nem nevezhető módon.

Kisgyermekkorom első néhány éve a fel-felülvöltő szirénázás, repülőgépek



rajok zúgása, bombák robbanása, pincében kialakított óvóhelyen töltött mindennapok jegyében telt. A „felszabadulás” után, a rengeteg pusztítás következményeként általános szegénység, élelemhiány következett. Édesapám orosz hadifogságba került, megjárta a szovjet légerek poklát, második osztályos iskolás voltam,

amikor hazaengedték, másfél évvel kisebb húgom pedig első. Azt a boldogságot nem lehet leírni, amikor a vasútállomáson az egész családdal együtt vártuk – és megérkezett! Édesapám ötvösművész volt, Budapesten végezte az Iparművészeti Főiskolát, s szépen induló pályáját teljesen derékba törte a háború, a hadifogság, majd a „szocialista” világ érdektelensége, hozzá nem értése, a vidéki anyag- és megrendelési hiány stb. Rajztanárként, filharmóniatagként (hegedülni is tudott) tartotta el családját és élte le életét. A művészet iránti hajlamot és szeretetet tőle örököltük: én a képzőművészet, húgom pedig (aki zongoratanárnő) a zene terén.

Az elemi iskolát követően felvételi vizsgával bekerültem a helyi Művészeti Középiskolába. Az itt eltöltött évek életem legszebb és legmesszebb ható időszakát jelentették. Kiemelten fontos körülmény, hogy szakóráink annak idején a Kultúrpalota legfelső emeletén levő termekben történtek. A város központi terén magasodó városháza és Kultúrpalota épületegyüttese gyönyörű remeke a szecessziós

művészetnek. Maga a Kultúrpalota pedig egy „szent hely”, a művészek „szent helye”, ahova nem lehet megilletődöttség nélkül belépni. Már az impozáns előtér pompája, ünnepi csendje megállítja a sietőt. A freskók, márványborítások, zöld bársonyhoz hasonlatos falfelületek, élénk színű virágmintázatok, az emeletekre vezető fehér márványlépcsők sora, a tükörterem fénylő színekkel tündöklő berakásos üvegablakai a székely népballadák jeleneteivel... – mindezek annyi szépséget, méltóságot árasztanak, hogy a látogató úgy érzi, nem is e világi, hanem csodás mesevilágbeli helyszínen jár. Itt kapott helyet a képtár (Művészeti Múzeum), a filharmónia, a Városi Könyvtár, a kiállítási galéria termei, s régebben – még a hajdani Magyar Autonóm Tartomány idején – az Állami Székely Színház is. Nos, ebben a remek környezetben tanultam én kilenc osztálytársammal együtt a művészet ábécéjét, kiváló művésztanárok irányításával

Akkori osztálytársaim közül többen jeles-neves művészekké váltak, akikre büszke vagyok, akiket szeretek, és örülök, hogy kortársak lehetünk.

Azért időztem ennyit a középiskolánál, mert hatása számomra máig erősebb az akadémiai évekenél is. Nem a környezet kínálta szecessziót szerettem meg, hanem a szépség emberi tartalmának jelentőségét, rendkívüli fontosságát éreztem meg akkor, s ez máig elkísér.

A kolozsvári Művészeti Akadémia tágította látókörömet, nagyszerű filozófia- és esztétikatanáira, valamint a kitűnően ellátott könyvtára révén, de nem utolsósorban a város pezsgő kulturális élete által is.

Az akadémia elvégzése után férjhez mentem Bálint Zsigmond mérnökhöz, aki egyben fotóművész is. Társak va-



A FÉNY MADARA

gyunk jóban-rosszban. Fiunk, László, miután ő is családot alapított, megajándékozott bennünket három szép unokával, akik nagyon értenek ahhoz, hogyan lehet minket elbűvölni.

Ha visszagondolok felnőtt életem éveire, az ún. „érett” életkorra, amikor az emberélet éppen „csúcson van”, boldog embernek látom magamat. Annak ellenére, hogy sötét és egyre vadabb, kíméletlenebb diktatúra uralkodott az országban, hogy elzártágban éltünk, s hogy emellett minket, kisebbségieket végig elkísért a velünk szembeni ellenézés nyomasztó, sokszor fenyegető háttérmozajlása – de családomban, magánéletemben szeretet vett körül. Ez és a munkám tartalmassá tette mindennapjaimat. Akkor találtam meg az alkotómunkában a saját utamat, melyen azóta is járok, kíváncsi kereséssel, felfedezésekkel, rátalálásokkal, vívódásokkal-gyötrődésekkel és örömmel.

Nyüzösögni, tolakodni soha nem tudtam, nem is akartam. Csak dolgoztam, „jelen voltam” a kiállításokon.



Ezenkívül huszonkét egyéni kiállításon „mutatkoztam be” az évek folyamán bel- és külföldön. Az 1990-es években munkásságomról megjelent egy monográfia, 2004-ben – meglepetésemre és persze öröömre is – Bukarestben a Kulturális Érdemrend tisztikeresztjének elismerését kaptam.

A kilencvenes évek változásai meghozták számomra a szabad utazás lehetőségét. Ha későn is, de eljutottam az európai nagy múzeumokba. Az ott látottak megerősítettek, bizonyosságot adtak arról, amiben mindig is hittem: hogy a művészet inkarnáció, a gondolat megtestesülése a mű anyagában. Arról, hogy az anyag megmunkálása, érzéki szépsége elengedhetetlen, hiszen az így létrehozott képző-

művészeti érzetek közvetítik, teszik látvánnyá mások számára is a gondolatot. Az alkotómunka intim, belső dolog, a „szakmai” ismereteken túl rengeteg benne az intuíció, az érzelmi töltés. Egy szín varázsát, sugárzását létrehozni, élettelen fizikai állapotából élővé változtatni a vásznon – ez a lélek belső erejéből, temperamentumából valósulhat meg elsősorban.

Ezekkel a meggyőződésekkel dolgozom és dolgoztam eddig is – a magam módján, belső törvényszerűségeim szerint. Lehetőleg úgy, hogy megosszam ezt másokkal is.

Kákoszki Milla



CSÍKSZENTMIHÁLYI RÓBERT  
EMERITUS

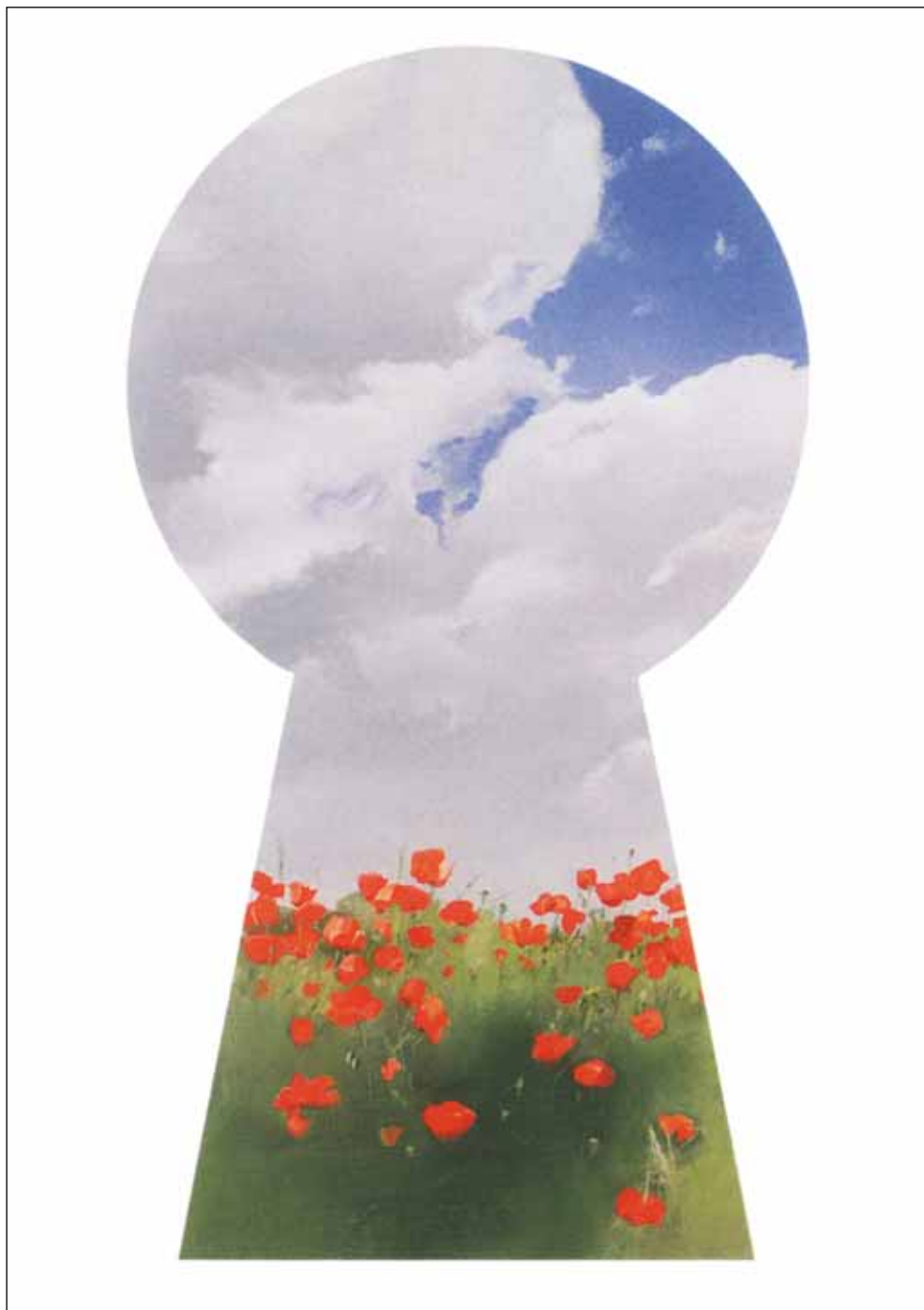
---



BAKALLÁR JÓZSEF | FÉSZEKCSEND



SZILÁRDI BÉLA | SZÍNES



KOCSIS IMRE

KULCSLYUK-TÁJKÉP (PIPACSONK)



IFJ. KOFFÁN KÁROLY | KONDOR BÉLA



KERTÉSZ SÁNDOR | A NAGY UTAZÁS



SZENTGYÖRGYI JÓZSEF  
KÖTÉLTÁNC



KÁKONYI CSILLA | EMBERI SZÍNJÁTÉK



SÜTŐ ÉVA | SZOMBATHELY



CSETE ILDIKÓ | ÚJ ÉG ÉS ÚJ FÖLD



JUNG ZSENI | SZÁMÚZETÉS





TÓTH JÓZSEF PLAKÁTJA



INKEY ALICE  
ILLÉS GYÖRGY OPERATŐR



Tamin Gyula felvétele

SZATHMÁRY GYÖNGYI  
BÉKÉSI GYÖRGY NOBEL-DÍJAS



VÉGH ANDRÁS  
LEVÉL A XX. SZÁZADBÓL



TÓTHNÉ GAÁL ZSUZSA  
A FÖLD SZÍNEI



SZEKERES KÁROLY  
AZ ÖSSZETARTOZÁS EMLÉKMŰVE



CYRÁNSKI MÁRIA | HAJNAL



LŐRINCZ GYÖZŐ

SZÍNEZETT PORCELÁN KISPLASZTIKA



VÁGVÖLGYI ILONA

PILLANGÓ - NÁSZRUHA



TÓTH SÁNDOR | TÉRTEXTIL-RÉSZLET



DALLOS JENŐ  
BOHÓCOK

## Csom István

sakkozó, edző (Sátoraljaújhely, 1940. június 2.)



Kisgyermekkorom első meghatározó élménye a sakkal való megismerkedés volt. Édesapám, aki erős amatőr játékos hírében állt, sátoraljaújhelyi szerény otthonunkban gyakorta mérkőzött partnereivel. Kiságyamból ki-kiszökve álmélkodva figyeltem a felnőttek éjszakába nyúló vetélkedéseit. Aztán édesapám révén én is megtanultam a játékszabályokat, és kezdtem érteni, miként lehet foglyul ejteni, azaz mattolni az ellenfél királyát.

1949-ben családnk felköltözött Budapestre. Az általánost az I. kerületben, az Attila utcai iskolában fejeztem be, majd a Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségiztem. Eleven, mozgékony testalkatomnál fogva minden sportra fogékony voltam. Első számú kedvencem, a foci és a sakk egyidejűleg jól kiegészít-

tették egymást – a Puskás Öcsi vezette világverő labdarúgócsapat ekkor élte fénykorát. Tanulmányaim miatt azonban választani kellett, és a foci háttérbe szorult.

A téri sakkozás akkortájt sokak kedvelt időtöltése volt. Lakásunkhoz közel, a Városmajorban is pezsgő sakkélet alakult ki. Természetesen rögvést én is besoroltam a küzdő felek közé. Az árnyas fák alatt, a padokon játszva tanultam meg, hogy a küzdőképesség és a feszültségek elviselése elengedhetetlen feltétele a sikernek.

Időközben engem is – ahogy mondani szokták – felfedeztek. Egy lelkes sakkbarátunk, Pelei Lajos a VTSK (a BSE elődje) éljátékosának, Koródy Keresztélynek a figyelmébe ajánlott. És így az NB I-es csapat klubnapjainak rendszeres látogatója, majd hamarosan igazolt játékosá lettem. Alapvető minőségi változást jelentett a sakkot magas szinten űző közeggel való érintkezés. A Koródy Keresztély és Réthy Pál mesterektől kapott ismeretek egész sakkozói szemléletem alapjául szolgáltak. Az eredmények sem maradtak el. 1956-ban a Petőfi Gimnázium színeiben csapattagként, majd 1958-ban egyénileg középiskolás bajnok lettem.

Mozgásigényem, a sporthoz való vonzódásom változatlan maradt. Érettségi után a Testnevelési Főiskolára felvételiztem, sikertelenül. A következő évben újra próbálkoztam, de helyhiányra hivatkozva ismét elutasítottak. Mondhatnám, szerencsémre, mert ha felvesznek, sakkozói pályámnak bizonyára befellegzett volna.

Édesanyám súlyosbodó betegsége, majd 1961-ben bekövetkezett halála alapos változást hozott életkörülményeimben. Édesapám újra megnősült, és életem párjára rátalálva, jegyesemmel, Olerínyi Gabriellával házasságra léptem én is.

Ekkor már a Fővárosi Tanács alkalmazásában hivatalnokoskodtam. Érdekes módon e zúrós időszakban a sakkozásom eredményes volt, versenyről versenyre magasabb minősítést szerezve stabil NB I-es játékosá erősödtem. Mentorem, Réthy Pali bácsi biztatása („Pista, te leszel a következő magyar bajnok”) azért még sokára valósult meg.

Mivel a sakk csak a legjobbaknak jelentett biztos egzisztenciát, 1962-ben fájó szívvel búcsút vettem nevelő egyesületemtől. Elfogadtam a Külker SC megkeresését, beiratkoztam a Közgazdasági Egyetem esti tagozatára, és a NIKEX Nehézipari Külkereskedelmi Vállalat dolgozója lettem. A változtatás sakkbeli előremenetelemet nem hátráltatta, sőt. 1963-ban a Tipográfia–Nyugati Vasutas vegyes mesterverseny első helyezettjeként kiérdemeltem a mesteri címet, kiharcoltam a magyar bajnokság döntőjében való részvétel jogát, és tagja lettem a főiskolai vb-n szereplő magyar válogatottnak.

Ezen eredmények után csábító ajánlatot kaptam a Budapesti Spartacus SC bajnoki címre aspiráló sakkszakszaktályától. Sorsdöntő választás elé kerültem. Egy biztos polgári foglalkozás és hobbiszinten való sakkozgatás, vagy kizárólagosan a sakkozás, a versenyzés legyen kenyérkereső foglalkozásom? Nem kellett sokat gondolkodnom, a sakkvarázs már foglyul ejtett. Bíztam a tehetségemben. Vonzott a sport tisztasága, az, hogy a teljesítmény mérhető, és az érvényesülés tisztességes versengés eredménye.

1963. szeptember 1-jén leigazoltam a Budapesti Spartacus SC-hez, és a Híradástechnika KTSZ alkalmazottja lettem. Sakkozói karrierem innentől kezdve nyomon követhető. 28 évig álltam egyesületem szolgálatában, versenyzői sikereimet a Spartacus színeiben értem el.

Kiemelkedő eredményeim:

#### **Csapat:**

191-szeres válogatott, kilencszeres olimpikon, olimpiai bajnok (1978 Buenos Aires), 3 olimpiai ezüstérem (1970 Siegen, 1972 Szkopje, 1980 Málta). Vb 2. hely (1985 Luzern), 3 Eb-ezüst (1970 Kapfenberg, 1977 Moszkva, 1980 Skara) és 2 Eb-bronz (1973 Bath, 1983 Plovdiv).

A Bp. Spartacus tagjaként, majd éltáblásaként kilencszeres magyar bajnok (1964–86 között), BEK-győztes (1980–82 ciklus).

#### **Egyéni:**

Magyar bajnok 1972, magyar bajnokság 1–3. hely 1973, 2. hely 1976.

Vb-zónaverseny 1. hely (Pula 1975)

21 nemzetközi versenyen egyedüli vagy holtverseny első hely.

A rendszerváltoztatás a szövetkezeti mozgalom alapjait is megrengette. 1991-ben a működésképtelen sakkszakszaktálytól távozni kényszerültem. Debreceni, kecskeméti, hajdúszoboszlói kitérők után 1997-től a paksi Atomerőmű SE-nél találtam otthonra, ahol jelenleg is játékos edzőként tevékenykedem. A dinamikusan fejlődő sakkcsapat – a legutóbbi csapatbajnokság bronzérmese – az utánpótlás-nevelés területén is kiemelkedő eredményeket ért el. Ifjúsági csapatunk az idén októberben ünnepelte 11. bajnoki címét. Edzői munkásságom révén én is hozzájárultam a sikereihez.

Visszatekintve az elmúlt hetven évre, köszönöm a jó sorsomnak, hogy erre az útra vezérelt. Nemcsak hazám képviselőjének felemelő érzésére, a sikerekre, utazásaimra gondolok, hanem a sakk jellemformáló és letisztult gondolkodásra készítő hatására is. Ma már tudom, hogy a sakk tanítóm volt, életem hűségese útítársa.



## Kozma Imre

lelkész (Győrzámoly, 1940. június 4.)

### **Jövők a jól-lét** (A jól-lét kudarcából a jól-lét örömébe)

Manapság a legtöbbször hallott szavak: válság, krízis. Nyomukban a kétségbeesés kísértete jár. Megkérdeztük-e magunktól, honnan jutottunk idáig? Foglalkozunk-e azzal, hogyan tovább? A honnan – a jólét illúziójaként írható le. A hová – a jól-lét valós igényével határozható meg.

A jólét: kedvező, gondtalan anyagi helyzetet jelent.

A jól-lét: életminőséget jelez, testi, szellemi, lelki, közösségi jó közérzetet.

A krízis a technikai civilizáció kudarcra, amely a dologi javakra hagyatkozik, és mesterséges javakkal csábít.

A megoldás a kultúra világába utal bennünket, ahol ajándékképpen egymásra találhatunk, és emberi életre juthatunk.

### *Válságok közepette élünk*

Európai uniós csatlakozásunk előtt egy uniós szakember tartott tájékoztatót. Előadásának címe: Jövők a jólét! Akkor nagy kísértések közepette éltünk. Megbabonázott bennünket a jólét ígérete. Csábító volt számunkra a nyugati jóléti államokhoz csatlakozás gondolata. Számomra már akkor kijózanító volt az a tény, hogy az előadó a jólét elérhetőségére vonatkozó kérdésekre nem tudott választ adni.

A materialista életeszmény, amely a javak birtoklásában vélte biztonságát megteremteni, a válság hatására összeomlott. A folyamatos fejlődésbe vetett



hit is tévedésnek bizonyult. A gazdaság állandó növekedésének erőtétése zsákutcába vitt. Ezek után hiú ábránd a kiutat errefelé keresni.

A liberális jelszavakkal ellentétben a piac sem jó szabályozó. Általában csak akkor „lép”, amikor veszélyeztetve látja a hasznot.

Egész életfelfogásunk felülvizsgálandó. Szakítani kell azzal a

tévhitel, hogy a fejlődés a javak halmozott előállítására és az önmérséklet nélküli fogyasztásra. Az okok mélyén erkölcsi baj rejtőzködik, mert eközben nem akarjuk felismerni, hogy a természet erőinek és a másik embernek a kizsákmányolása fenyegető veszély az egész emberiségére.

### *Reménykedhetünk, mert van kiút*

A válság új utat nyithat a keresztyén gondolkodás számára. Komolyan kell venni és kiemelni azokat az értékeket, amelyeket Jézus nem a gazdasági javakban mutatott meg nekünk.

Riadozunk a szegénységtől, mint valami elviselhetetlen rossztól, miközben Jézus szegénységben élt s követendő életformaként mutatta be, a felesleget pedig veszélyforrásnak tekintette. Ezt akkor kezdjük érteni, ha belátjuk, hogy a szegény igazsága nem helyettesíthető a nyomorban élő igazságtalanságával.

Szegény az, aki adottságai mozgósításával, emberi erőfeszítései eredményeképpen az emberhez méltó élet feltételeit megteremteni képes.



A nyomor kilátástalan, céltalan állapot. Az ilyen ember egyik napról a másikra él, már mindent elveszített, a kultúráját is, már semmit nem lehet tőle várni, sem elvárni (de, nem szabad magára hagyni).

A jelen helyzetben a jólét ígérete tévút, de a jól-lét szolgálata, amely a mindenki számára nélkülözhetetlen testi, szellemi, lelki, közösségi jó közérzet elnyerésére irányul, kötelező.

A jézusi gondolkodás szerint – Ő azért jött, hogy az embereknek nem jobb, hanem több, teljesebb élete legyen –, a legfőbb jó nem az önmegvalósítás, hanem az emberek szolgálata.

Az Evangélium tanítását ismerve, nem kis együgyűség kell ahhoz, hogy valaki a megoldást a technikai fejlődéstől, pénzügyi rendelkezésektől vagy politikai rendszerváltozásoktól várja.

Emberek életminősége, jól-léte ott javul, ahol az emberek, megkülönböztetetten orvosok, tanárok, papok, politikusok, tekintettel a négy sarkalatos kérdéskörre, Jézus szívjóságát gyakorolják.

Kozma Anna

## Nagy Anna

színművész (Budapest, 1940. június 6.)



„Tehetségesnek lenni nem elég, az engedelmetek is kell hozzá, ugye, barátaim?”  
(Jászai Mari)

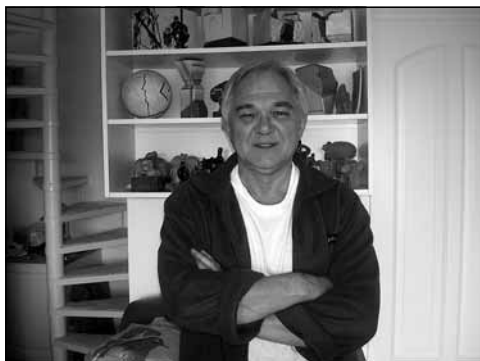


Bertolt Brecht: *Kaukázusi krétakőr*  
Gruse szerepében, Szabó Ibolyával  
és Gerbár Tiborral (Debrecen, 1963)

Nagy Anna

## Lőrincz Győző

keramikus (Budapest, 1940. június 23.)



Budapesten születtem, itt élek és hosszabb ideig sehol sem éltem mást. A terézvárosi Benczúr utcában volt egy kisebb klinika, ahol világra jöttem, amit anyám elbeszéléséből tudok. A keresztelőm és az anyakönyvezésem is a hatodik kerületben történt, amiről édesanyámnak szintén volt egy története. A keresztlevelemben ugyanis az van beírva, hogy a nevem Lőrincz Viktor. Anyám azt mesélte, hogy az elöljáróság, ahogy akkor hívták a hivatalt, azt magyarázták neki, hogy az idegenes hangzású Viktor névnek van egy jó magyar megfelelője, és úgy rémlik, mintha még az is elhangzott volna, hogy ez a név oroszos. Talán ettől kissé megszeppenhetek a szüleim, mindenesetre engem Győző néven anyakönyveztek. Ez persze akkor engem nem érintett mélyen.

Apai részről székelyföldi kézművesek az őseim, Lőrincz Dénes nagyapám például bőrszmesterséget folytatott, úgy is mondhatnám, varga volt. Anyám családját úgy hívtuk: a Szabó család, elsősorban azért, mert anyai nagyapám Szabó István névre hallgatott. Anyámék heten voltak testvérek, nagypapa két feleségét temette el, és én már a harmadik asszonyt ismertem,

a sukorói nagymamát. Aki istenien tudott főzni és sütni, és én az ő házi süteményeit nagyon szerettem, amikor náluk voltam, lelkesen segédkeztem is az apró dolgokban, amiket el tudtam végezni, pedig édesapám, Lőrincz Béla kiváló cukrászmester volt. Szabó nagymamától tanultam meg vasalni, zoknit stoppolni és fiú létemre hímezni is.

Apám 1946-ban jött haza az amerikai hadifogságból, mert az ő és a mi szerencsénk mint idősebb korosztályt a háború vége felé hívták be katonának, és a hadosztályával már a nyugati határ felé indultak el. Ausztriában megszöktek, és Németországban bölcs előrelátással az amerikaiaknak adták meg magukat, ahonnan szerencsésen hazajutott a családjához.

Budapest ostromát a Nyugati pályaudvar közeli lakásunkban éltük át, főleg az óvóhelyen, mert ezt a környéket is erősen bombázták, a mai napig is a fülemben van a légiriadó alkalmából megszólaló szirénák félelmetes hangja. Kisgyerekként nem volt bennünk annyi félelem, mint a körülöttünk lévő felnőttekben, mert nem tudtuk még felfogni, mekkora a veszély. Egyszer nagyon kikaptunk anyukámtól, mert egy légiriadó alkalmával fellopóztunk a Bajnok utcai ház udvarára, ahová egy német Messerschmitt és egy szovjet Stuka vadászgép légi harcának töltényhüvelyei is bepotyogtak, ugyanis a csata riasztóan alacsony repülésben történt. Az angol Liberátorok bombázó rajainak hangja is mindig megreszketette a levegőt, amit a gyomrunkban is szinte éreztünk. A Szondi utcában jártunk egyszer, amikor megszólaltak a szirénák. Szabó nagyapáékhoz,

akik a Szív utcában laktak, indultunk egy kis élelemért, de a légi veszély miatt beszaladtunk egy ház kapualjába. Nemsokára hatalmas robbanás, csattanások hallatszottak, éreztük a légnyomást, és egy idő múlva, amikor elmúlt a légitámadás és a felnőttek kimerészkedtek az utcára, még mindig gomolygott a füst és a por. Néhány házzal odébb rombolt a bomba, és amikor másokkal együtt mi is odamentünk, láttuk a pusztulást. Egy háromemeletes ház félig összedőlve, szinte kettéhasítva úgy, hogy láthatóvá váltak a belső falak és födémcsomók, még egy rózsaszínre és sárgára festett szobafalra is emlékszem, ahol egy második emeleti falmaradványon egy zongora lógott. Az egész olyan volt, mint egy szurrealista kép.

A háború után következő években mi is tapasztaltuk a keserves változásokat. A koalíciós évek után megtörtént a polgári demokratikus értékek utolsó megmaradt nyomainak a felszámolása. Elkezdődött Magyarország szovjet érdekek szerinti átformálása. Mint volt ellenséges nemzetet, minden téren a szovjet kommunista ideológiát sulykolták az emberek, a fiatalok és az idősebbek meggyőzésére, hogy az új rend jobb, igazságosabb, fejlettebb és szebb jövőt ígér a dolgozó népnek. A gerincek, a jellemeik megtörése, megtiprása nemcsak az ideológiával, hanem a szovjet mintára kiépült hatalmi erőszakszervezetek közreműködésével történt. A „csengőfrászos” időszak lényegében Sztálin haláláig tartott.

Egyszer egy nyáron Balatonszepezden, az unokatestvéreméknél éjszaka egy óra körül a gyerekszobában zajokra riadtunk. Két vagy három civil ruhás, az egyik bőrkabátban, kutatta át a házat, mint később kiderült, a nagybátyám barátját keresték, akit később az ÁVO börtönébe vittek. Politikai

összeesküvéssel vádolták, először halálra ítélték, később életfogytiglant kaptott, ötvenhatban szabadult ki. A feleségétől hallottuk, hogy iszonyúan megkínózták, amit sohasem hevert ki (az elmondott kínzásokat nem részletezem). A mai napig bennem van a kép, amire akkor éjszaka fölébredtem. Az egyik civil ruhás az ágyam mellett állt, a bal kezében elemlámpával világított körbe a szobába, a jobb keze a fejemhez közel, revolvert tartott. Akkor a nagybátyámat vitték el kihallgatásra, másnap délután került haza. Szegény nagyon megverték, az arca tele vér-aláfutással, a szája kétszeresére feldagadva. Csak arról faggatták, hol van a barátja, amiről akkor neki sem volt tudomása. Amikor minket, gyerekeket meglátott, még mindig könnyben úszó szemmel csak annyit mondott, tudjátok, leestem a lépcsőn.

Apám cukrászdáját 1951-ben államosították. Ahol oly sokat dolgozott a hazatérése után, és aminek a fejlesztésére nagyon sokat ráfordított, onnan egy nap alatt kiparancsolták. A cukrászda családi vállalkozás volt, apám, anyám és a nagynéném dolgoztak az üzletben, egy segéddel és egy kézilánnyal.

Tisztességesen dolgozni a szüleimtől tanultam meg. Az ő példájuk és magatartásuk volt számomra az iránymutató. Az államosítás után apám a hatodik kerületi vendéglátó-ipari vállalatnál dolgozott mint cukrász, nyugdíjazásáig, anyám a Csepel Művek egyik büféjébe járt dolgozni nyugdíjba meneteléig. Mindketten hajnalban keltek.

Talentumokat mindkettejüktől örökölttem. Apámnak jó zenei érzéke volt, szépen énekelt és autodidaktaként harmonikázott, gitározott, volt egy olasz mandolinja. Gyerekkorunkban a családi ünnepeken és összejöveteleken jókat énekeltünk, apám zenei kíséretével. Apám a mesterségét is magas szinten

gyakorolta, emlékszem, egyszer egy cukrászversenyen díjat nyert egy munkájával, amire igen büszke volt az egész família. Kiválóan mintázott, persze csak marcipánból. Anyám nagyon szép volt, ő is szép hanggal rendelkezett, de Szabó nagypapa hallani sem akart róla, hogy énekelni tanuljon, mert szegények voltak. Az ő jóvoltukból viszont a bátyám és én néhány évig tanultunk zongorázni és angolul.

A gyerekkorom olvasásélményei meghatározóak voltak számomra. Apám szerette a könyveket, és igen tisztes könyvtára volt. Magyar és európai klasszikusok, Tolnai világlexikona sorozat, a nagyon szeretett Jules Verne-, vagy ahogy akkor írták, Verne Gyula-könyvek, Cooper és May Károly történetei és sok más kitűnő olvasmány a klasszikus meséktől Rejtő Jenőig. Sokat és örömmel olvastam, és a könyvek mindig karbantartották a lelkem. Örülök annak, hogy abban a fogékony és érzékeny koromban nem volt televíziózás és bulvársajtó, hanem olvastunk, sportoltunk, kirándulni jártunk és sokat játszottunk. A kreatív játékaikkal, mint például a csapágyas roller készítése, repülőmodellelés, hajómodellelés, sokféle anyaggal való bánásmódot és a szerszámok használatát is megtanultuk.

Az általános iskolában, ahová jártam, több kiváló tanárom volt, akikre hálás szívvel emlékszem vissza. Lángnéni nagyszerűen megtanította az írás-olvasást, a felsőbb osztályokban pedig tanárom és osztályfőnököm volt Szabó Magda, akit imádtunk, Szobotka Tibor, Sikota Győző és Jáki tanár úr, a matematika és fizika szakos. Sok értéket kaptam tőlük. Szegények, ők akkor tulajdonképpen büntetőtáborban voltak nálunk, mert nem voltak a rendszer feltétlen és odaadó hívei. Nekünk viszont, kis vadócoknak, egy igényesebb,

magasabb szintű szellemiséget prezentáltak a tanítási óráik alkalmával. Pedig igazán eleven kis csibészek voltunk, így visszagondolva jó párszor megkeseríthettük őket a szertelenségünkkel.

Kiváló tanárim sora folytatódott a Művészeti Gimnáziumban, ahová rajztanárom, Rovátkai tanár úr javaslatára mentem el felvételizni, addig ugyanis az Építőipari Technikumba, építésznek készültem. Meglepetésemre fölvettek, és ott kinyílt előttem egy új világ, megismerkedhettem a képzőművészet csodáival, és feltárult egy alkotópálya lehetőség. A külső élet minden nyomorúságát feledtették a művészeti tanulmányaim. A gimnáziumi évek alatt kaptam azt a művészeti ismeretanyagot és gyakorlati jártasságot, amivel felkészülhettem a főiskolára. Az Iparművészeti Főiskolára Borsos Miklós vett föl, aki akkor a díszítőszobrász tanszék vezetője volt. Sajnos 1961-ben politikai okok miatt eltávolították, néhány más kitűnő művésztanárral együtt. A tanszék megszűntével mint szobrásznövendéknek lehetőségem nyílt átmenni a Képzőművészeti Főiskolára, hogy ott folytassam a tanulmányaimat. Csoporttársam, Szöllősy Enikő átment, én maradtam az Iparművészeti Főiskolán, és ott diplomáztam a kerámia tanszakon 1964-ben. Mesterem a nagyszerű művész, a kiváló Csekovszky Árpád volt.

Kétévi általános iskolai rajztanítás után, 1968-tól 2007-ig tanítottam a volt középiskolámban, a mai Budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola kerámia szakán. A „kisképzőben” voltam művésztanár, szakosztályvezető, művészeti igazgatóhelyettes, igazgató, közben két évig meghívott tanárként tanítottam az Iparművészeti Főiskolán.

Tizenöt éve művészetoktatási szakértőként részt veszek a tantervi fejlesztőmunkában, írok, lektorálok,

pedagógiai programokat véleményeztek és vizsgáztatok. Részt vettem a Művészeti Szakközépiskolák Szövetsége megalapításában, amelynek néhány évig alelnöke voltam.

Mióta diplomáztam, önálló alkotóművészeti tevékenységet folytatok. Számos egyéni kiállításom volt, és részt vettem több mint száz csoportos kiállításon itthon és külföldön.

Alkotópályámon sok segítséget adott, hogy ösztöndíjasként részt vehettem a siklói kerámiaszimpozicionokon és a Kecskeméti Nemzetközi Kerámiastúdió munkájában.



## Barta János

történész (Budapest, 1940. június 27.)



Kortársaim között bizonyára lesznek szép számmal olyanok, akik beszámolójukban az elmúlt hetven év változatosságához, mozgalmasságához, fordulataihoz illő változatos, mozgalmas, fordulatos életpályáról tudnak beszámolni. Én nem tartozom ezek közé. Az elmúlt évszázad nagy viharait családi tragédia nélkül tudtam (tudtuk) átvészelni, de nem tartoztam (tartoztunk) a sors különös kegyeltjei közé sem. Munkahelyem is egyetlenegy volt (a korábban Kossuth Lajosról elnevezett, mára nevét vesztő Debreceni Egyetem). A visszatekintésben így sem a panasznak, sem az önelégültségnek nem juthat hely. Szüleimmel és öcsémmel túléltek a sokak számára tragédiával járó második világháborút,

pedig a Zsigmond király útján, közvetlen közelünkben legalább három bérházat ért megsemmisítő bombatalálat. Szüleink megtanítottak arra, hogy hogyan kell észrevétlen maradni abban a korban, amikor egy rosszkor elmondott viccért éveket lehetett kapni. Az előrelátó kettős nevelés hatására megszokhattam, hogy mit szabad mondani otthon vagy a szűkebb ismerősi körben (ebben a mércét az udvariasság és az erkölcsi normák jelentették), s mit kell mondani az iskolában (ahol más követelmények voltak). Így aztán nem találtam kivetnivalót abban, hogy az elemi iskola harmadik osztályában a hároméves tervről, a negyedikben a Rajk-perről írtunk dolgozatot, és abba is beletörődtem, hogy a fényes kilátások ellenére alig jut kenyér az asztalra. Az iskolában egyébként nem remekeltem, de rengeteget olvastam, egyre inkább a történelmi tárgyú munkák felé fordulva.

Édesapámat (Barta János, 1901–1988), a Pázmány Péter (majd Eötvös Loránd) Tudományegyetem oktatóját 1951-ben a debreceni egyetemre nevezték ki a magyar irodalom professzorának. (A tőle való megkülönböztetésül használok tudományos közleményeimben az ifj. jelzöt.) Egy évvel utóbb – sok más, a „lejárást” vállaló kolléga családjával ellentétben – Debrecenbe költöztünk. Itt fejeztem be az általános iskolát, végeztem el a gimnáziumot, és faltam tovább

a könyveket. A múlt iránti érdeklődésemet nem tudta lelohasztani a tankönyvek egyhangú osztályharcos felfogása sem. A történelmet választottam egyik egyetemi szakomnak is, másiknak pedig – hála annak, hogy 1956-ban Debrecenben újra megindulhattak a „nyugati nyelvi” szakok – az angolt. Akkor – a külföldjárás mélypontján – ebben kínálkozott az egyetlen lehetőség arra, hogy valamely idegen nyelvet tűrhetően megtanuljam. Valódi angol embert így is csak negyedéves koromban hallottam először, de az angol szakon mégis felejthetetlen élményt nyújtottak Ország László professzor órái. A történelem szakon pedig az első tanévben (1958–59) még oktatott az a Szabó István professzor, akit ugyan kizártak a tudományos akadémiáról, a vulgáris szemlélet bírálatától azonban nem tudták eltiltani. Magam a diploma megszerzése után, 1963-ban válhattam az egyetem oktatójává. Szerepet játszott ebben angol szakom, egy tipikusan angol (középkori) témájú szakdolgozat, valamint egy eredményes tudományos diákköri dolgozat, amelyek megerősítették első (és sokáig mellettem álló) tanszékvezetőm, Tokody Gyula (docens, majd professzor) meggyőződését, hogy Magyarországon is lehet egyetemes történelmet művelni, s ennek megelevenítésében maga is bábáskodhat.

Egyetemi oktatói pályafutásom 46 éve alatt valóban majdnem kizárólag egyetemes történelmet adtam elő, kutatómunkámban azonban egyre közelebb kerültem a magyar történelemhez. Az angliai kutatások lehetetlenségét belátva Tokody professzor előbb egy tervezett, Közép- és Kelet-Európát kutató műhelyben talált számomra feladatot (a kora újkori Poroszországot juttatva nekem), majd mégis beletörődött abba, hogy olyan témát kutassak, amelynek van magyar történelmi vonatkozása. Ebben pedig a gazdaság- és társadalomtörténet került előtérbe, lehetőséget nyújtva a kelet-közép-európai összehasonlításra. Szabó István professzor előadásainak két féléves hallgatása aligha jogosítana fel arra, hogy tanítványának nevezzem magamat, így meg kell elégednem a tanítványok tanítványa (mintegy Szabó István-unoka) hivatalosnak aligha tekinthető szókapcsolattal. De erre is büszke vagyok. A tudományban mesteremnek egyébként Szabó István egyik legutolsó tanítványát, Orosz Istvánt (2004 óta akadémikus) tekintem, aki nélkül bizony a szakmában nem sokra jutottam volna. Az egyetemen voltam tanszékvezető, intézetigazgató, dékánhelyettes, megbízott dékán, viseltem kisebb szakszervezeti és diákköri tisztségeket, nem voltam viszont párttag, s pártonkívüliséget 1990 után is igyekeztem megőrizni. Ezért is lehettem 1990–1998 között két cikluson át a Hajdú-Bihar megyei választási bizottság elnöke.

Az egyetemi előrelépést, a professzori kinevezést tudományos munkával lehet kiérdemelni. A hallgatók közül azonban ennek értékét csak kevesen tudják felmérni. Mint tanárember saját eredményességemet inkább oktatói munkám elfogadásából próbálom megítélni. Abból, hogy hányan jönnek hozzám szakdolgozni, doktorálni, hallgatói vagy doktori ügyekben segítséget kérni. Ahhoz, hogy eredményesnek érezzem magam – egyetemi tevékenységemen túl – sokban hozzájárultak ismeretterjesztő könyveim is. Ezeket bizonyára többen olvassák, mint tudományos célzatú társadalom- és gazdaságtörténelmi munkáimat. Csak remélhetem, hogy néhány fiatalban éppúgy fel tudják ébreszteni a történelem iránti érdeklődést, mint az általam olvasott könyvek tették velem ötven-hatvan évvel ezelőtt.

Bente Jenő

## Inkey Alice

fotóművész (Budapest, 1940. június 28.)

Egy szép nyári délután alsógödi kertünkben kedves olvasmányomba merülve, édesapám közeledtére figyeltem fel.

– Na, Cilike, eldöntötted már, hogy hol fogsz továbbtanulni?

Napok óta bosszantottak ezzel a kérdéssel.

Tinennégy évesen mit érdekel, hogy mit fogok dolgozni? Remélem, semmit. Mit kell úgy sietni!!!

– Na, mi szeretnél lenni? Divatfotós, portréfotós, riporter? Lehetnél bűnügyi fotós is – mondta, amikor meglátta a kezemben a ponyvairodalom egyik régi gyöngyszemét.

Apámban (Inkey Tibor fotóművész) fel sem merült, hogy más szakma is van a világon, amivel a lánya foglalkozhatna.

A bűnügyi fotós mint lehetőség szöveget ütött a fejembe. Ezt apám azonnal észrevette, mert így folytatta:

– Jó, akkor mégy portréfotósnak a Práter utcába!

Ezennel el is döntötte, körülbelül húsz perc alatt, további életem folyását.

Fotóstanuló lettem a Fényszövnél.

A Fényképész Szövetkezetben, Tamásy Sándor fotóművész mellett tanultam a portréfotózást, a tanműhelyünket (labor-retus) Perger József vezette. Mai napig nagy szeretetet érezek irántuk.

Angelo mester művészettörténeti előadásokat tartott.

Tanárunk volt az iskolában Sevcsik Jenő bácsi is, akinek a könyveiből tanult az egész szakma.



Észrevétlenül kezdtem megszeretni a fotózást. Néhány év múlva apám szólott, hogy megüresedett egy hely a fotóosztályon a filmgyárban, lehetnék én is standfotós, mint ő.

1960-ban beléptem a Magyar Filmgyártó Vállalathoz, és úgy megszerettem az ottani munkát, hogy harminc évig ott is maradtam. A Fényszövnben tettem az első lépéseket, de a szakmát a filmgyárban tanultam meg.

Első filmem a *Mici néni két élete* volt, Mamcserov Frigyes rendezte, Hegyi Barna fényképezte. S a színészek! Kiss Manyi, Mezey Mária, Somogyi Nusi, Fónay Márta, Páger Antal.

Aztán Illés Gyuri bácsival forgattam egymás után kilenc játékfilmet. Így elmondhatom, hogy én is a tanítványa voltam.

Dolgozhattam Makk Károllyal, Ránódy Lászlóval, Bacsó Péterrel és Fábri Zoltánnal. Több filmjük reklámanyagát fényképeztem. Azután további filmrendezőkkel. Így az évek során 54 játékfilm és körülbelül ugyanennyi tv-film fotóit készíthettem el. Nagy tudású, megszállott filmesekkel dolgozhattam együtt. S a hatvanas évek színészeivel, akik mára már legendás nevek.

Csak néhányat hadd említsek: Ruttkay Éva, Latinovits Zoltán, Mezey Mária, Dajka Margit, Darvas Iván, Sinkovits Imre, Pécsi Sándor. S a fiatalok: Torday Teri, Pécsi Ildikó, Halász Judit, Venczel Vera, Bujtor István, Udvaros Dorottya, Básti Juli.

Mára sok minden megváltozott.

Már nem ismerem a most végzett színésznövendékeket, csak azt a néhányat, akiket a televízió mutat. Azt sem tudom, milyen filmeket forgatnak. Egy gyönyörű szakma szűnt meg egyik napról a másikra.

Nemcsak nekem, hanem sok korombéli fotográfusnak is. Akik már



Fábry Zoltán filmrendező  
(Inkey Alice fotója)

nem akarják megismerni (esetleg anyagi okokból sem tehetik) a digitális fotózás lehetőségeit. Aki ötven éven át elismert fotográfus volt, kezdje előlről a pályát? Vegyen számítógépet, menjen tanfolyamra, vásároljon laptopot, és tanulja meg újra a szakmát?

Nem mindenki képes rá. Én sem.

Kiállításokra dolgozom hagyományos technikával, filmre – negatívra.

Előfordul, hogy egy-egy színész megkeres, hogy csináljak olyan „alízós” fotót! Róla vagy a lányáról.

Nagy szerencsém van, hogy a fotózás mellett van még egy hobbim, ami az utóbbi években felerősödött: az írás.

Első könyvem, az *Alsógödi Amarcord*, önéletírás az ötvenes évekről.

Most filmgyári emlékeimet próbálom összeszedni, rendezőkről, színészekről, kollégákról. Sok-sok fotóval.

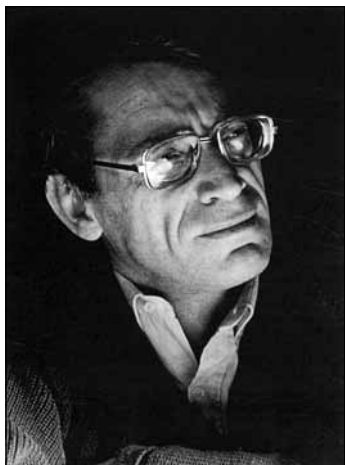
Ui.: „A színész nem ember, hanem színész” – mondták viccesen a szakmában. Én nagyon szerettem őket, és boldog voltam, ha fotózhattam pillanataikat. Akár filmben, akár „civilben”.

Inkey Alice



## Benedikty Tamás

író (Szeged, 1940. július 4.)



Viszolygok az önéletrajzírástól. Mennyi fejtörést okozott ez az embereknek a kommunista diktatúrában, kinek származása, kinek politikai meghurcoltatása okán! Persze mindenki hasalt, lakkozott, igyekezett a nemkívánatos „szeplőket” púderezni, valamivel ellensúlyozni, csak hogy átcsúszhasson valahogy a káderezés otromba szűrőin...

Mind ez idáig szkeptikusan olvasom az önéletrajzokat, hallgatom, nézem az életrajzpályákról szóló interjúkat, igen gyakran hiányzik belőlük az egyenesség, a leplezetlen őszinteség, a szembe-sülés a személyes hibákkal, torzulásokkal, bűnökkel. A hajdani szovjet gyarmati övezetben az akkori és a mostani politikai, társadalmi, gazdasági folyamatok megfertőzték a lelkeket: feltételes reflexzé vált az önvédelmi hazudozás, a szerénységnek álcázott dicsekvés. Csakis a siker számít. A sztárság, a képernyős szereplés, a pénz. Tátom a szám: mennyi sikeres, megelégedett ember! Az elit... Miközben az ország ebek harmadcjára került.

Álláskereséskor, pályaválasztáskor elvárják, hogy az írásban benyújtott önéletrajz tényszerű legyen és tárgyilagos, vagyis kerülje a személyeskedő, intim, netán érzelmeket, indulatokat is tükröző, vallomásszerű kitérőket. A régi cselelőkönyv jut az eszembe, a megbízható inas előző uraitól kapott garancialevelei, referenciája. De azért ez mégiscsak elviselhetőbb megoldás, mint amikor a rabszolgapiacra a meztelenre vetkőztetett portéka fogát, miegyebét vizsgálgatták, vagy amikor az ÁVH verte ki az illetőből a hatalom által sugalmazott előéletet: „Születésem után megöltem apámat, anyámat, hogy részt vehessek az árvák vacsoráján...” stb.

Oldottabb légkörű életinterjúkban sem illik panaszkodni, gyógyulatlan vagy behegedt sebeket vakargatni. Nem is a részletekkel, hanem magával az önéletrajzi műformával van a probléma: röviden és velősen szólva *álságos*, csak nagyon ritkán jut el a szabad akarattal elhatározott, gyónásszerű vallomásig, ahogy például II. Rákóczi Ferenc vagy Csáth Géza tette. A szokványos *linearitás* sem segít abban, hogy valaki más (akárki, az olvasó!) kihámozza az önéletrajzból a *sorsot*, holott ez volna a legfontosabb. Mert sorsnak kevés, ha valaki leltárt készít a plecsnijeiről, és azt megfejeji néhány üres mondattal.

Az író önéletrajza szét van szórva műveiben. Lehet erről külön is locsogni, nem olyan nagy bűn ez, de eredetibb ötletnek tartanám, ha valaki előállna válogatott önéletrajzaival, minden kommentár nélkül, az idő fonálára fűzve, egymás mellé rakva az ötvenes évektől kezdve, egyet-egyét minden évtizedből. Ez volna ám az igazi, az abszurd, fekete humor, egyszerre lehetne sírni, átkozódni és nevetni rajta, de sajnos Örkény István már nincs köztünk, no meg hetven sorba aligha férne bele.

Meg sem kísérelm közel hetvenévnvi ténfergésemm összefoglalását: vajon ablaktábla mögé szorult darázs cikázásaiból, zümmögésből miféle életpálya rajzolódik ki? Merő keszekuszaság, a puszta létfenntartásért folytatott időfecsérlő küzdelem, sok lázongás, még több önsorsrontás, és néhány könyv – ez az én nacionálém.

Régebben, nagy ritkán, ha valaki rákérdezett, hogy mivel telt az életem, csak annyit nyökögtem, hogy minden voltam már, csak kokinkínai anyacsászárnó nem. És lám, most én is a plecsnigyűjtő kolléga hibáját követem el az alábbi listámmal: kisgyerek a háborúban, akit bombázásból bombázásba menekítettek szülei; korán félárva; középiskolás diák; a szabadság mámorától felhevült tüntető az ávosok sortüzében; kirakatrendező tanonc; hajcsavarógyártó bedolgozó; egyetemi hallgató; a kádárista politikai rendőrség „vendége” mint egy állítólagos összeesküvés szervezője; fegyenc a Csillagban és a Gyűjtőben, majd állandóan megfigyelt „célszemély”, akit segédmunkából segédmunkába küldözgettek, hogy legyen végre igazi „küldetésem”; és persze költő, aki a legnagyobb titokban, finom golyóstollal írogatta verseit cigarettapapírra, hogy valahová jól eldughassa; szerelmes és kiábrándult, megcsalt és megcsaló, aki hamar rájött, hogy nem az ember választja a sorsot, hanem a sors választja ki emberét. Külön sztori, miért nem vettem föl egéretetőnek a SOTE egyik intézetébe (ideológiai fertőzést okozhattam volna a kísérleti állatoknak), s miért gondolták azt, hogy annak idején azért utaztam autóstoppal Sopotig, hogy találkozhatnék CIA-összekötőmmel, aki nem volt más, mint Zbigniew Cybulski, a szocialista szféra első világsztárja, Andrzej Wajda filmjeinek főszereplője. Vagy például hogyan vélekedhetnék arról, hogy 1968. augusztus 21-én, Csehszlovákia lerohanásakor azért rúgtak ki a vízműtelepről (ahol gépolajozóként dolgoztam), mert feltételezték rólam (mint volt „politikai bűnözőrőll”), hogy megmérgezem a kutakat...

Hiába tiltakoztam volna, gyilkos, elmebeteg banda uralta az országot. El is kellett menekülnöm szülővárosomból, mert már újra szimatolgattak utánam. Távirati stílusban: ügyvédbojtár lettem Nyíregyházán, majd 1976-tól újságíró Budapesten az Új Tükör című kulturális hetilapnál Fekete Sándor segítségével (hála emlékének!); a rendszer-átmaszkírozás idején a Történelmi Igazságtétel Bizottsága sajtótitkára voltam, aztán forgatókönyvíró, több dokumentumfilm szerkesztő-riportere, végül szellemi szabadúszó, vagyis inkább szabadon vevő szegénylegény.

Első regényem (*Szamurajok*, Budapest, Szépirodalmi) tíz évig hevert a fiókban, s csak 1989 könyvhetére jelenhetett meg; a véletlen játéka, hogy akkor hangzott el Határ Győző recenziója a Szabad Európán, amikor meghalt Kádár. Más könyveket is elkövettem, a legfontosabb talán '56-os nagyregényem, a *Szuvenír*, mely két kiadást is megért, de ne keresse senki a könyváruházakban, mert ott nem ezért rajonganak.

A nevem is cikázott egyet, Horváth Tamásként anyakönyveztek, így is jegyeztem írásaimat sokáig, de jó másfél-két évtizede Ionesco orrszarvúi közül is egyre többen mutatkoznak be hasonlóképpen. Ezért 1999-ben Benediktyre változtattam, halott corvinista barátom emlékének is tisztelegve.

És most? Jön még Aranykor? Vagy csak évezredek óta ezzel igéznek, sőt igaznak?

A francba a nosztalgiával, az ideológiával, az utópiával, a falanszterrel! Minden belül van, énünk legmélyén, s ha olykor-olykor villámlik egyet bennünk az Örökkévaló Jelen, hirtelen felfénylik megismételhetetlenségünk, porszemnyi eredetiségünk; másodpercig teremtésízt érzünk a szánkban, valamiféle, nem a mi agyunk által termelt, hanem az univerzumból érkező endorfint, és kész a vers, a kép, a történet s a nyugodt rezgés, mely mindenhová szétterít minket: a teljességbe, a végtelenbe.

Csak ennyi. Csak ez a villanás a Minden. Ha szerencsénk van, találkozhatunk az Idővel. Ér annyit, mint a valósággá hazudott történelem.

*Benedek Tausó*

## Brády Zoltán

újságíró (Vajdahunyad, Románia, 1940. július 5.)

Hetekig keringett bennem mit tudom én, honnan, egy versrész: „Feldől? / kapd hamar kék lábzsákod, atyám / ó, én gyermekkorom”.

Dühöngök, ha valami bolyong bennem, és nem tudom, hogy honnan ered. Az öregség, a hülyülés... – rémüldözök, de megnyugszom, mikor fiatalabbaknak sem jut eszébe a mi honnan van vagy hogy hívják... meg izé. Mindig büszke voltam a memóriámra, a fontos dolgokra igen részletesen tudtam emlékezni. Ez különösen az interjúkészítéseknel volt hasznos... meg most, az előlegeknél. Drága éhenkórász költőink gyakran kérnek előleget, s a végelszámolásnál pofájukba vágom, hogy most ennyivel kevesebbet kapsz, mert levonjuk az előleget... hallgatják lehangolódva. De ha valamelyik feleségem elküldött tejfölért, a boltba érve elfelejtettem, hogy miért mentem, és sót vagy gyu-



fát vettem helyette, mert ez háztartásomban mindig hiánycikk volt.

Ha sétálok a kocsmá felé vagy ülök az autóban, nézelődés közben mindig keresek valamit az agyamban, s gyötörődöm, hogy eszembe jusson a bennem imbolygó fogalom. Ugye a lábzsák! Az a csecsemők hálózászszerúsége. De felnőtteknek? „...kapd hamar kék lábzsákod,

atyám...” Még a Google keresőjében is megnéztem, aztán egy régi etimológiai szótárban is kutakodtam, és nem találtam semmit róla.

Minden este flipperezek a kocsmában. Olyankor mosom ki az agyamból az asznapi balhékat vagy a stresszt – úri módon kifejezve. Negyven éve nem iszom a mocskos vizet. Ifjúkoromban forrás mellett nőttem föl. Esténként két korsó fröccs, a reggeli tea és a déli leves elég folyadék a szervezetemnek. Kortyolgatás közben lököm a golyó-

kat, s rázom ki agyamból... Hoppá! A lábzsákot – jut eszembe.

Bárhol járok a világban, este fröccsöt és flippet keresek. Egy ilyen géppel fognak eltemetni – így rendelkeztem. De ki írta ezt a verset? El kéne menjek megint az Arany háromszögbe! A generációm tudja, hogy hol van: Thaiföld–Laosz–Burma hármashatára. Még a katonaság sem meri betenni oda a lábát. Hadurak barátságos katonái Kalasnyikovval a nyakukban birtokolják a sokmegyéni területet, és gyönyörködnek a mák virágzásában. Az ópium. Sohasem próbáltam, csak egyszer, és ott. Fűvet, hasist használtam a hatvanas évek közepétől. De csak mértékkel. Mi még tudtuk, hogy kell élvezni, hogy ne ártson, és jókat „utazzunk”. A mai kölykök ezt sem tudják. Rohanás és meccsnézés közben, meg akárhol... mindenütt szívják, és csodálkoznak, hogy rosszul lesznek tőle. Nem élvezik, hisz a pszichogén anyag a gátlásosakat nem tudja feloldani. A mai ifjak háromnegyede szorongásos és gátlásos. Épphogy ráérnek egy spanglira, oszt nem érzik. Így isznak – és rácsesznek. Mi még nyugodtan, szertartásosan élveztük, kissé egymáshoz kellett érnünk, s ekkor kinyílt az agyunk. Virágozott... Utaztunk lehunytt szemgyönyörrel, és ott voltunk, ahol akartunk. Más anyagot ki sem próbáltunk. Pszichológiából tudtuk, hogy a kokain, az LSD, a heroin és az ópium azonnal függést okoz, úgyhogy isten őrizze! Még Svájcban élt Hoffman úr, az LSD véletlen feltalálója... László Károly, vén barátom haverja Baselban magyarázta, hogy miért jó az LSD, de én nem és nem... maradtam a marihuánánál, hasinál – havonta egyszer. Gyertya, zene, szex, s körbeadtuk. Beatles-lemezekért cserébe kaptuk a megszálló szovjet katonáktól. Erre jók voltak.

Nos, hogy kijutottunk Thaiföldre a haverjaimmal... – mondtam, gyerekek, irány az Arany háromszög! Dzsi-pet béreltünk, s egy üveg vodkáért átengedtek a katonák a törvénytelen földre. Ha beledöglök is, kipróbálom az ópiumot. Tudtam, hogy erős egyéniség vagyok, nem alakulhat ki nálam függőség – csak egyszer, és kész! Gyuláék betojtak, ők nem próbálják. De ők még a fűvet sem merték, de esténként úgy berúgtak az alkoholtól, hogy csak na! Majd vigyáznak rám – riadoztak. Nem kell rám vigyázni! Találtunk egy furcsa, teraszos kunyhót. Öreg, vágott szemű nő hajlongott, és betessékelt az árnyas hőségbe. Ott csak egy faág volt. A végénél guggolt egy másik vágott szemű, és bólogatott, hogy tessék, feküdjek le. Kérték a pénzt. Három dollár. Kész röhej. Odaadtam, és végignyúltam a lécekel puhított priccse. Az első öreglány egy firhang mögül bújt elő, s két kézzel fogta a füstölgő, hosszú szárú pipát. Előttem fertőtlenítette a szópókát. Elernyedtem, és megszívtam mélyre egyszer, kétszer, jó lassú hosszúsággal... Aztán nem emlékszem. Elmerültem a múltamban. Kisfiúként anyámmal álldogáltunk a hegytetőn. Éjjel volt, és vakító, döbbenő bombázás. Anyám sikoltozott a léglökéses látványtól. Apám éjszakás műszakban volt, és az angol gépek verték a Vasművet. Én meg gyönyörködtem: „Ó, jaj de szép!” Anyám pofon vágott, s böggve gyönyörködtem tovább. Azért reggel örültem, mikor apám előkerült. Mozdonyával bemenekült egy alagútba.

Villanás, másik kép... Apámmal mentünk át az erdőn. Egy lovas katonára másikkal egyenruhásat összekötözve vonszolt maga után. Így vitte a ruszki a német hadifoglyot. A szerencsétlen botladozott, elesett, vonszolódott az avarban.

Aztán láttam magam a vasúti vagon tetején. Menekültünk Erdélyből. A vonat lépcsőjén is lógtak az emberek. A tetőn egymásba kapaszkodva ültünk, a csípős korom szikrákkal vegyülve égette arcomat. Anyám és apám közt ültem. Szorosan fogtak. Egyszer csak megállt a vonat egy kukoricás mellett. Orosz katonák jöttek, mindenkit lecibáltak, kiabáltak, és néha a levegőbe lóttak. Elő az igazolványokat! Dokument, dokument! Fasisztákat kerestek. Egy sikoltozó lányt bevonzoltak a kukoricásba, s ott valahol sokáig óbégatott. A katonák nyerítettek, nyihogtak, a nő egyre halkabban visított, aztán bummm!, és elhallgatott. Bumaska, bumaska! – kérték a papírokat. Feri unokatestvérem tízéves, anyja a nagynéném. Egy szász henteshez ment feleségül. Német hangzású neve lett. Ferit félreállították a töltés mellé. Anyám és tánti kézzel-lábbal magyaráztak. Hát igen, a Ferinek német neve volt. Két ruszki ráfogta a géppisztolyát, hogy lesorozzák. Anyám és Rózsi tánti sikoltoztak. Feri csak nézte a rámeredő géppisztolyokat. Be is pisilt. Apám elővette ezüst Doxa mozdonyvezető-karóráját, és átadta a tisztnek. Az zsebre tette, és intett, hogy Feri eljöhet a kukoricás széléről.

Ez volt nekem a háború. Tudatom mélyén ez maradt... Kiráztam hamar a kék lábszákot az Arany háromszögben. Aztán lejöttem az ópiumról, a két vágott szemű nő megitatott egy liternyi bivalytejjel, közben hajlongtak. Fájó-zúgó fejjel csatlakoztam a már félrészeg haverjaimhoz. Mikor meglátogattam anyámat, elmondtam, hogy mit álmodtam. Horgolt, és közben hangosan számolt, egy, kettő, három, négy. És rám nézett: „Te ezekre emlékszel?” „Igazak?” – kérdeztem. „Igazak!” – válaszolt, és számolt, egy, kettő, három, négy.

Mikor a forradalom volt, akkor is horgolt. Őrzött. Apám a fűtőházban bújt meg, és mozdonyával kiszolgálta a kohót, mert a vasmű nem állhatott le. Az öregem gyűlölte a kommunistákat és a ruszkikat, de a kohó fontosabb volt. Egy, kettő, három, négy, öt, számolt anyám, és villantak az ujjai. A kulcs a zsebében. Nem hagyhattam el a szobát. Egy, kettő, három, négy, öt. „Miért nem olvasol?” – kérdezte, és hallgattuk a lövöldözést. Ha valami nagyot dörrent, magához húzott. A horgolás lecsúszott az öléből, a gombolyag elgurult. „Jaj, Istenem!” – suttozta. „Anyu, én harcolni akarok a ruszkik ellen, hogy megvédjelek!” – kiabáltam tizenhat évesen. „Jaj, Istenem! Itthon maradsz!” Felemeltem az elgurult gombolyagot, anyám horgolt tovább, egy, kettő, három, négy, öt.

A kocsma 965 méterre van a házamtól. Van közelebbi is, de ez oda-vissza megvan két kilométer, és Kiss Robi, az orvosom rám förmedt, hogy legalább ennyit gyalogoljak egy nap. Gyaloglás, fröccs, flipper, és hetente egy svéd masszázs. Ez talán enyhít rajtam, mert egész nap a számítógép előtt vagy a kocsiban ülök.

De akkor is gyakran rohadtul fájnak a dolgaim. Reuma. Derekam, lábam, magas a cukrom. Kétszer tángították a koszorúeremet. Robi mindenféle gyógyszereket írt fel. Mégis rossz. Lesem a frontokat, persze, mert pocsek a vérnyomásom is. De még élek, és akarok is élni. Mert azért ez egy jó dolog. Még mást nem tudok elképzelni helyette. Lesem a halálozási rovatoakat. Sűrűn törölök ki telefonszámokat. Meghaltak a nevek és a számok is. Esténként már alig beszélek valakivel telefonon.

Azért zseniális a sors! Kitalálta az unokát. Kisebbik fiam a válás után hozzám költözött kislányával, mert

furcsa az anyja. Mikor dolgozik a fiam, együtt vagyok az öt éves lánnyal. Nivellálom gondolatmenetemet, infantilissé válok, és játszunk. Táncolunk. Énekelünk bugyuta dolgokat, és ez csuda jó nekem is, meg talán a gyerekek is. A minap Micimackót alakítva beszorultam a mosógép és a fürdőkád közé. Nem tudtam kikászálódni. A reumám belém hasított. Nem volt mibe kapaszkodni, hogy felálljak. Ziháló légzés, légszomj, hasítás... hoppá, ez angina pectoris! Szívroham. Nincs a zsebemben a spray, hogy a nyelvem alá spricceljek... De elmúlt, s megkönnyebbülten lefeküdtem a padlócsempére. Lilla rám mászott, és én már megkönnyebbült és boldog lettem, már csak azért is, mert rájöttem, hogyan tudok innen kimászni és felállni. „Lilla, menj a Malackáért!” Elment. A radiátor segítségével feltápáskodtam, a tükörben szürke volt az arcom, de a halálfélelmem elmúlt. Jó volt az este.

Hülye vénemberek vigasztalják magukat a szép nyugodt, nyugalmas öregséggel. Aranyalkony. A francot! A halál előjátékai... Aztán úgyis ideér értünk. Túl kell esnie rajta mindenkinek. Viszont nehéz átélni. Meg kell tanulni.

Nekem a lakásban és a nőkben mindig szerencsém volt. Nagy lakásokban éltem, és szép, szerelmeletes nőkkel. Volt egypár feleségem és élettársam. Most is lehetne, csak már egyre ritkábban áll fel, a gyógyszerek és a cukrom miatt. Gondolja el a kedves nyájas olvasó, hogy hetvenéves, és mellette fekszik egy húsz év körüli lány. Friss bőrrel, feszes mellel, popsisal, álmodozó-várákozó tekintettel. De meg sem moccan. Pedig gerontofilok mindig is voltak, vannak és lesznek. Hála Istennek! Pedofilok is vannak, csak őket a törvény bünteti.

Viszont a gerontofilok örökölnék. Erre szoktam mondani, hogy mindig van valami: vagy a tányér nem egyenes, vagy a leves görbe. Bonyolult az élet a gerontofil csajokkal. Ha tudod, hogy jön, akkor nem veszed be a reggeli szívgyógyszereket, mert csak akkor vehetsz be Viagrát. Na most, egy fiatal gerontofil lány kiszámíthatatlan. Hogy és hol szeded föl? Kedvenc kezdő mondatom ilyenkor: „Nem akarsz a gazdag özvegyem lenni?” De hányszor volt, hogy késik, meg megjöttek a szülei, meg valami közbejött, és telefonál, hogy mégsem tud jönni, és közben áll a farkam. Aztán meg váratlanul beállít, de akkor már bevettem a szívgyógyszeremet. Megdögleni mégsem akarok. S ekkor marad a simogatás meg egyéb trükkök, ami elég zseniáns. Utolsó élettársam is harminckét évvel volt fiatalabb nálam, a szüleivel együtt. Apjának, nagyapjának néztek, de ez engem nem zavart. Most meg? Egyre többször csak gyönyörködöm bennük, és semmi több.

Hát ki kell rázni a lábzsákokat, atyám! Hát ki a franc írta? Eszembe jutott Füst Milán. Utolsó tanítványai közé tartoztam, már a lakására jártunk szemináriumra. Műfordító is volt. Megvan! Arthur Rimbaud! Elő a kötetét! Megtaláltam. Na, ez is megvan.

Már túlírtam a megszabott terjedelmet, akkor most már miről írjak? Zsúfolt volt az életem. Négyévenként váltottam munkahelyet, közben szilenciumon, börtönben voltam. Háromévenként nőültem vagy létesítettem élettársi kapcsolatot. Két fiút nemzettem. Igyekeztem szoros érzelmi kapcsolatot generálni, a nagyobbiknál rideg anyja miatt sikertelenül. Két éve nem láttam őt. Nagy pénz hátán (amit ő szerzett) tovaúszott az anyjától kapott érzelmi örökséggel. Maradt a kisebbik fiam, leányával. Együtt élünk,

de kihasználnak. Minden gyerek ezt teszi. Gyerekeink a gyilkosaink, mondta nekem egyszer Wass Albert. Sokszor beszélünk telefonon, és leveleztünk. Négy fia elhagyta, mindig ezt panaszkolta... Idegenek segítik, egyedül maradt, keserves magányát a vadászpuskájával fejezte be. Hogy halála után híres lett, fejfájához dörgölődnek a fiai, az egyik most tanul magyarul.

Miről meséljek, mint az öregek? Örkény Istvánról, Somogyi Tóth Sándorról vagy Katona Éváról, akik tanítottak? Vagy Tamási Áronról? Anyám farkaslaki volt. Ott rokona mindenki mindenkinek, így egy darabig nem is mertem megkeresni az unokabátyót, mert anyám ijesztgetett, hogy elfajzott ember, hisz már két asszonya volt. Anyám nem is jött el a harmadik esküvőmre. De aztán Tamási Áronnak és társulatának sokszor én voltam a fröccsfiúja, mert a pultról én szállítottam a nagy nevű részeges íróknak és költőknek a fröccsöket. Anyám, mikor megtudta, veszekedett velem, hogy a bűnös városban elzüllok, hogy ilyenekkel ülök le az éjszakában. Kilencvennégy évesen, két éve halt meg, és még most is veszekszem vele a sírjánál, hogy megint nincs sütemény, már megint étteremben kell egyek, hogy van ez?

Miről írjak? Hogy egyszer együtt pisiltem Kádár Jánossal? Vagy hogy hogyan akartak beszervezni III/3-asnak? Valamelyik feleségem kint sírt a folyosón. Az őrnagy üvöltött velem. Azt akartam, hogy megverjen, hisz dicsekedhetnék vele. „Hülye zsidó ávós!” – üvöltöttem rá. (Bocsánatot kérek zsidó barátaimtól!) Elfehéredett az arca, az asztalba kapaszkodott, majd felugrott és kilökött az ajtón,

könnyes szemű feleségemhez. „Vigye haza ezt a gecit gojt!” – így ripakodott rá. Viszont nem lettem besúgó.

Hogy elmúltak az évek, nem bánom. Azt sem bántam meg, hogy két évig kommunában éltem; azt sem bántam meg, hogy Siposhegyi Péter (nemrég halt meg) tanítványommal kajákat loptunk a közértekből; bánom, hogy fogadott fiamat, barátomat, Eduardót Bolíviában lelőtték. Nagyon irigyeltem, hogy amit kigondolt, azt meg merete csinálni. Vagy írjak a börtönézésről? Nem írok. A faszimustól, a kommunizmustól, szocializmustól csak diktatúrát lehet elvárni. Ez természetes. Amit sajnálok: hogy 15 éven át nem volt útlevelem. Mikor hamis útlevéllal átmentem Romániába, hogy Bukarestben takarítónőnek öltözve a minisztériumból elhozzam a takarítónő kapcsolatától a falurombolás terveit, és azt elküldjem az UNESCO-nak, büszke voltam rá. (Az Élet és Irodalomban meg is jelent.) A faggató ügyésznek azt mondtam, miket beszél összevissza, hisz nincs is útlevelem. Az őszödi beszéd kiszivárogtatása Eduardo barátommal már smafu volt... – de büszke vagyok rá, hogy az ötvenhatban kivégzettek listáját leközöltem a Kapuban, és azt még Kádár János is olvasta.

Jó élni. Még szeretnék. Még várom a rendszerváltást, de lehet, hogy az sem lesz jó. Lehet, hogy minden élet- és államforma egyformán szar, mint most. Halálommal talán beletnyugszom.

*Majkullán*

## Tolnai Ottó

költő (Magyarkanizsa, Jugoszlávia – ma: Szerbia, 1940. július 5.)



### Hét (7) mondat, valamint egy nulla (0)

1. Vastag, szürke, békebeli, azaz háborús lópokróc lóg a budi előtt, szemmagaságban, hogy közben, mert közben történül, van az igazi, közben nézgelődhessék is a világot: cigarettával két lyukat égettek, valaki csak úgy elkezdte, de hirtelen el kellett szaladnia, alig volt ideje felkapni a nadrágot, valaki más fejezte be – és hirtelen eléje tárult a sívó szik végtelene, bíbicek cikcakkja, amott a görbe érnél mozdulatlan kócsag, messze a pólingok jajgatása, ám azóta a nézgelődő szemek sorra úgy izzanak, mintha mindig éppen most égetnék ezeket a lyukakat, mintha mindig éppen most, miközben az égő nemezelt szőr illata elnyomja a szarszagot.
2. De Pick, a röszei állomáskutyája, aki egy időben kiemelt hőse, már-már főhőse volt T. Olivér vulkán(vulkánfiberben tárolt)szövegeinek, a nagy hírű, szegedi PICK szalámigyár múltjával is miatta kezdett foglalkozni, már öreg, meg mostanság nem is veszik el az ételmezt az utasoktól a magyar vámosok, vagy ha el is veszik, nem dobják a szemeteskosárba, már nem jut a kutyáknak, nem jut Picknek sem PICK, se aszpick.
3. És akkor a Ringen feltűnt, bakján a fiatalos képű kocsissal, az a tüdőrózsaszín fiáker, mindenki azt hitte, te találtad ki, kiadód, Reto Ziegler is csak bámult, s te, mint szoktad, otthonosságodat, a Monarchia polgárának otthonosságát (meg hát persze a Nagy-Jugoszlávia polgárának otthonosságát), a kisebbségi hátrányból származó előnyével, még rá is tettél egy lapáttal, tényleg épp lakást készültetek akkor kivenni Bécsben Jutkával, legyen ott egy kéglitek, őseim, mondtad, sószobrokat csempészték, mint ahogyan én is, a látszatok sószobraikat csempészem át az értelem határán, csempészem épp fel ide, a Salztorbrücke környékére, s közben megfigyelted, nem először már, hiszen a tüdőrózsaszínt (*lungerosa*) még Linzben kaptad, Krisztina barátnődtől, megfigyelted, használat után mindig meg kell törölnöd a kezed, akárha a pájsli (szalontüdő) előkészítése után.
4. Mert közben Móraalmán egy szép, korszerű fürdő nőtt ki a Nagy Sömmiből, a helyi könyvtárban fehér Tóth Menyus-képek, odébb a sziken, még mindig abban a Nagy Sömmiben, fehér szamar tesz úgy, mintha legelészne, vagy legelész is, hiszen a lúdfű, a fehérvirágú lúdfű, a Nagy Sömmi efemer virága mindig virágzik, s hogy mindig virágzik, s hogy a virágok virága, csak a tudósok tudják (nemcsak gyomnövény, hanem egyenesen modellnövény, rövid tenyészidejű, évente 12-szer is felnevelhető, öntermékenyülő, a keresztezésben jó magkötést mutat – lám, ilyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a semmisség, ahogy Elemér mondta, szikarcnyi mint olyan, modelljének!)\*, meg a szamarak tudják még, a fehér szamarak, amilyeneken a kumbuktói matematikusok, a nulla tudósai is szamaragoltak ide-oda a pusztában.




5. A fékpodfát inkább topolyafából, a grafikai dűcot pedig puszpángból, meg azt is tudta, melyik néni csinálja a legjobb tormás céklát Palicsfürdön, meg azt is, izomtűvel eret, belet nem varrunk, meg még azt is, hogy Dragin (Dražin) vrt az valójában egy függőkert valahol Kotor és Perast között, három hideg forrással a tenger alatt, kagylóteleppel, lehunyt szemmel mesélte, jóllehet mutatta is, este hogyan jönnek a halászmacskák, hogyan halásszák ki a szemetesből a brancin, az orada és a cipal fejét,<sup>1</sup> igen, mutatta is, ahogy szaladnak szájukban a cipal fejével, most ahogy mesélem, én is mutatom, egész kis színház, négykézláb szaladgálok a cipal fejével, valaki meg is jegyezte a minap, addig meséled, addig szaladgálsz szádban a cipal fejével, míg neked is cipalfejed nem lesz, mit kezdenek majd egy cipalfejű figurával abban a kis színházban, valóban, mit is kezdenek, majd leszakítják cipalfejed, az lesz a színmű, ahogy letépik a fejed, aztán meg már mintha valami zsinórpadlásra húznák fel, valami zsinórpadlásról sülyesztenék alá azokat a valós függőkerteket, a pomagránát virága sem világol, csak a csillagok az általános indigóban, és akkor újra megszólalsz, mindig is ezt kerestem, mondod, mindig is ezt vártam, ezt az általános indigót, lám, ahhoz, hogy megéljem, cipallá kellett lennem, cipallá lettem, cipalként úszkállok itt, a kopott perzsa mind zsúfoltabb motívumai között, amíg le nem szakítják, mert le fogják szakítani cipalforma fejem, éppen úgy szaladnak el vele, mint azok a halászmacskák ott valahol Kotor és Perast között ahogyan elszaladtak a cipal fejével az általános indigóban.

6. A Joó utcában, amely egy zsákutca, látták naponta, én nem ismertem, de szerettem, ha mesélnek róla, előbb azt hitték, valami fehérchselédhez jár, de nem, csak álldogált ott, matatott, ide-oda sétált, felvett egy juharlevelet, ahogy ő mondta, leledzett csak úgy a joóban.

7. Görög teknősöket nevel a vízaknában, szereti a kicsik puha, sárga mintás páncélját, meg kissé odébb a kékköves betonhordó, a fügefával szintén része ennek az ún. mediterrán mozzanatnak, jóllehet ott a kutyatemető is, még emlékszik néhány kutya nevére, közöttük Godot-éra is, aki palicsi féltacsi létére egy időben Pesten volt színházkutya, odébb, mindössze néhány lépésre pedig már a japán mozzanat: szelídgesztenye, Japánban ha egy szelídgesztenyét találnak, házat építenek köré, valamint a bambuszliget, istenem, ha egyszer erdővé lesz, nincs szebb a bambuszerdónél, egy lányt láttam pisilni ott, a bambuszerdőben, és hirtelen énrám is rám tört a vizezhetnék, zavartan néztük egymást, ahogy folyik a forró arany végig a lábunkon, bele a cipőnkbe, ezen kívül már csak az a hat (6) nyír képezte liget, az ún. orosz mozzanat, hol Trockijnak csúfolt, kecskeképű körösztapám közelségét érezni, jóllehet ő nem Spanyolországba indult Sarnyaival meg Stratégia bácsival, hanem az idegenlégióba, Spanyolországból meg aztán már egyenes út vezetett Szibériába, majd itthon a Goli otokra, igen, Trockij körösztapa, illetve a bácskai trockista sejt közelségét érezni ott, abban a semmis nyírligetben olykor, hiszen különben nem is volt idejük trockistának lenni, mikor is lettek volna trockisták, nem volt idejük, meg, mondom, különben is az idegenlégióba készültek, s más, mennyire más balos egy olyan ember, aki az idegenlégióba készült volt tulajdonképpen, más

<sup>1</sup> Brancin = tengeri sügér (*Dicentrarchus labrax*); orada = aranydurbincs v. aranyfejű tengeri keszeg (*Sparus aurata*); cipal = laposfejű szürke pérhal (*Mugil cephalus*) – a szerk.

a dogmája, illetve hát nincs is dogmája, de én abszolút éreztem dogmájukat, azon nőttem fel, ahhoz tartom magam rezzenetlen, egyszer Sarnyai megkérdezte, mit csinál most éppen a Berger ezredes (ők maguk között csak így hívták Malraux-t), s én mondtam, hogy éppen a de Gaulle-nak gazsulál, s a Sarnyai azt mondta, nem baj, nem baj, meg akkor mesélte, ha lehetett volna tiszteletbeli tagja a sejtjüknek, az egyik minden bizonnyal Berger ezredes lett volna, Sarnyai vele repült Mole kasztíliai zendülői ellen, de nem volt idejük, nem volt módjuk, jóllehet mégis volt, és lám, mégis van itt a kis nyírligetben, igen, itt már van, itt már lesz ideje Trockij körösztapának, meg semmis sejtjüknek is lesz ideje, noha a Glass Laci éppen most vágta vissza a nyírfákat, s most sírnak, ijesztő mód intenzíven sírnak, zokognak szinte.



Géczy János barátom levelét kell idéznem, hiszen az ilyen dolgokban ő az én eligazítóm, meg azért is, mert a lúdfű nálunk akkor pirosodott meg, amikor a Vér-tó is megpirosodott, a kilencvenes években:

*A lúdfűről kérdeztél, arról az efemer növényről, amely képes a lőport megérezni, és úgy reagál rá, hogy piros lesz a levele.*

*Amúgy az (nekem) a legfontosabb benne, hogy éppúgy él a Mediterráneumban, mint mér-sékelt éghajlaton, pl. a te szikes pusztádon. Szóval, olyan magunkfajta.*

## Marinovich Endre

közgazdász (Budapest, 1940. július 10.)

*„Budapesten születtem, 1940-ben, tehát még időben ahhoz, hogy 1956 forradalmát és szabadságharcát tudatosan éljem át. Történelemtanáromat akkoriban Antall Józsefnek hívták. Életem legértékesebb része, hogy 1991-től haláláig Antall József, ezután Boross Péter miniszterelnök kabinetfőnöke lehettem. Tanult mesterségem szerint közgazdász vagyok, dolgoztam vállalatnál, hivatalban, itthon és külföldön. Tudományos minősítem lehetővé tette, hogy 1994-től a felsőoktatásban ad-*



*jam át korábban megszerzett ismereteimet hallgatóimnak. A Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Karának tanára vagyok.”*

Az idézett életrajztömörítvény az Antall József 1315 napjáról és a Boross Péter 216 napjáról készített politikatörténeti könyveim borítóján olvasható. Ebben a néhány mondatban csaknem minden fontos adat és esemény benne van, de életutamról, „magántörténelmemről” természetesen lényegesen több a mondanivalóm.

Édesapám elmondása szerint, amikor 1940. július 10-én arra készült, hogy életében először találkozzék fiával, a Keleti pályaudvar környékén forgalmi akadályba ütközött, ugyanis ünnepélyesen búcsúztatták Teleki Pál miniszterelnököt és külügyminiszterét, akik Münchenbe indultak, hogy Hitlerrel és Ciano olasz külügyminiszterrel a magyar–román konfliktus megoldásáról tárgyaljanak. Feszültségekkel és konfliktusokkal terhelt időket élt át a világ, Lengyelország egyik felét már bekebelezte a német nemzetiszocializmus, másik felét a szovjet kommunizmus. Nyugat-Európában is kemény háború dúlt. Winston Churchill éppen születésem napján készítette el azt a fegyveres erők főparancsnokának és a vezérkari főnöknek szóló miniszterelnöki feljegyzését, melynek tárgyaként a német invázió brit partoknál történő elhárítására való felkészülést jelölte meg.

Horvát névvel voltam és vagyok Magyarország közszolgája, de nemcsak én, hiszen felmenőim apai ágon csaknem mindannyian a magyar államot szolgálták. Volt közöttük közigazgatási ítélembíró, rendőrkapitány, kincstári jogügyi igazgató, vámtiszt, miniszteri tanácsos, hivatalvezető. „Igazi beamterfamília, köztisztviselők” – állapította meg az egyik rokonom nekrológját író zszurnaliszta. Nem érzekelem pontosan, hogy mennyi ebben az elismerés, és mennyi benne a szellemi szabadfoglalkozást űző újságíró lekicsinylő vállvergetése. A magam részéről – negyedik generációsként ebben a sorban – büszkén vállalom a köztisztviselő mellett a beamter megnevezést is, és felelősséggel állítom, hogy az állam szakszerű működtetése elképzelhetetlen a napi politika hullámveréseit figyelmen kívül hagyó és azon felülemelkedő profeszszionális hivatalnokok nélkül.

Persze a szovjet típusú, osztálygyűlöletre építő diktatúra időszakát mindannyian – a tágabb és a szűkebb család is – megsínylettük. Szüleim generációja számára a legkevesebb a politikai okokkal indokolt hivatalvesztés volt, ami önmagában is igazságtalan, de évtizedek távlatából nézve nem is olyan nagy ügy, ha a kitelepítések, internálások, börtönbüntetések viszonylatában szemléljük.

Az egyén szempontjából viszont akár tragikusnak is mondható, hogy tanult, tapasztalt és rátermett embereket fosztottak meg hivatásuktól, életpályájukat alkotóerejük kitlejeseése idején törte derékba a politika. Ismerjük el, nem egyedi ez a családtörténet, ilyen középosztálybéli sorsokat tömegével produkált a XX. század.

Édesapámnak azonban ennél több jutott. Nemcsak tűzoltóosztályi állásától fosztották meg 1951-ben, hanem két évvel később, Sztálin halálakor, egy rossz helyen elmondott jó viccért – politikai izgatás vádjával – öt és fél év börtönbüntetésre ítélték.

Apai ágról tehát a köz ügyei, a „res publica” iránti elkötelezettséget kaptam, édesanyámtól pedig a betű szeretetét, de nemcsak olvasmányként, hanem úgy is, hogy azokat – korábban kézírással, manapság már inkább számítógépen – magam formálom szavakká, mondatokká, ebből kikerekedő dolgozatokká.

Nyilván ezért történt az is, hogy közgazdász szakmában a számokkal szemben az írásban rögzíthető, értékelhető és elemezhető jelenségek vonzottak, és ez vitt a leghosszabb ideig ellátott munkakörömbé, a Külkereskedelmi Minisztérium sajtóosztályára. Ez tett meg az athéni kereskedelmi kirendeltség „íródeákjává”, a kötelező jelentések állandó

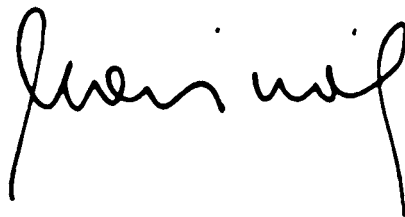
fogalmazójává. Budapesti kollégáim később jóízű beszélgetésekben emlékeztek arra, hogy mennyire élvezetesnek tartották a görög nemzetgazdaság eseményeiről beszámoló szövegeim irodalmi fordulatait.

Pályám csúcsa az 1991 és 1994 közötti időszak, amikor miniszterelnöki kabinetfőnökként dolgozhattam. Nem akármilyen időszaka volt ez a hazai közelmúlt történetének. Jelen lehettem a Varsói Szerződés és a KGST feloszlásának aktusán, és ott voltam Brüsszelben 1991. december 16-án, amikor Magyarország társulási megállapodást kötött az akkor még Európai Közösségnek nevezett Európai Unióval.

1994-től és jelenleg is az ország egyik legnagyobb állami felsőoktatási intézetének vagyok a tanára. Kollégáim megtiszteltek azzal, hogy egy ciklus időtartamára, 2001 és 2006 között az intézmény első számú vezetőjének választottak.

Még nem egészen hetvenévesen a közügyek szolgálatát főiskolai tanári megbízatásom mellett több civil szervezetben is változatlanul teljesíteni szándékozom: az Antall József Baráti Társaság elnöke, a falumban, Csömörön működő és a világkommunizmus áldozatainak emléket állító Gloria Victis Alapítvány kurátora, a Közép-Európai Club Pannónia társelnöke vagyok, és immáron negyvenöt vízi szezontóta vitorlás versenybíró a Velencei-tavon és a Balatonon.

Ahhoz, hogy mindezt a Teremtő által meghatározott végső időpontig harmóniában és kiegyensúlyozottan folytatni tudjam, hozzásegít a környezet: mindenekelőtt feleségem, Szennyessy Judit, de az a ház is, amelyben lakom, amelyet az ősi családi telken tizenkét évvel ezelőtt saját kivitelezésben építettem.



## Málnási Ferenc

pedagógiai író, tankönyvszerkesztő  
(Kolozsvár, Románia, 1940. július 14.)



Román állampolgárnak születtem Kolozsváron, egy hónapos koromban magyar állampolgár lettem, ám négyéves koromban újra Francisc lettem, de azért ma, a hetvenedik év fele közeledve is az egységes magyar nemzet tagjának vallom magam.

Középiskolai magyartanár vagyok negyvennégy éve, előbb a Fekete-Körös melletti Gyantai Általános Iskolában, aztán a Sebes-Körös mellett, a Révi

Elméleti Líceumban/Gimnáziumban, s a '89-es fordulat után Kolozsváron, a Brassai Sámuel Gimnáziumban, hajdani scholámban. 2002-ben nyugdíjaztak, de óraadóként több Kolozs megyei iskolában oktattam/oktatok ma is. Feleségem is nyugdíjas pedagógus, lányom matematikatanár, most éppen a Kolozsvár melletti Mérai Általános Iskolát igazgatja.

A tanári munkámhoz szükséges véglegesítő, s a két fokozati vizsgám letétele után, 1990-ben jelentkezhettem doktori felvételre – addig csak pártbizottsági meghallgatás/engedély után lehetett –, s 1998 tavaszán sikerült megvédenem dr. Szabó Zoltán professor emeritus irányításával *A szöveg tan jelentősége az anyanyelvi oktatásban* címen doktori disszertációm. A nyelvészdoktor (doctor în filologie) cím mellett a Kitüntetett tanár (1978), a Kiváló tanár (2006), címet is megkaptam, valamint a Pro Rév Egyesület Pro Meritis-díját (2009).

Már az egyetemen írogattam, cikkeimet az Ifjúmunkás, a Tanügyi Újság, az Utunk közölte, majd államvizsga-dolgozatomat a Korunk. A '89-es változás után megjelenő Közoktatás mellett a Hírhordó, a Romániai Magyar Szó, a Szabadság, a Révi Magazin, a Diákabrak, a Génius, a Brassai Sámuel Líceum és a János Zsigmond Unitárius Kollégium Évkönyvei közölték/közlik írásaimat, de a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, a Magiszter folyóiratok is. A hazai lapok mellett a Magyartanítás, a Nyelvünk és Kultúránk és az Édes Anyanyelvünk folyóiratokban is megjelennek pedagógiai témájú cikkeim, szövegelemzéseim, tanulmányaim, könyvismertetésem. Ezek száma lassan a száz fele közeledik. A fenti lapok mellé társíthatom most már a [www.nyeomszsz.org/orszavak](http://www.nyeomszsz.org/orszavak), a Nyugat-európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének online lapját is.

Munkafüzetem jelent meg 1973-ban és 1974-ben az általános iskola 5. és 6. osztálya számára *Nyelvtani és helyesírási gyakorlatok* (E.D.P. Bucuresti) címmel. (Erről adott hírt Takács Etel a Magyartanítás 1974/6. számában.) Utána csend. Csak 1996–97-ben sikerült *Beszéd-nyelv-játék* címmel az átdolgozott munkafüzeteimet megjelentetni, valamint *Olvasmányelemzések az 5–8. osztálynak*. Az Erdélyi Tankönyvtanácsnál megjelenőben van a munkafüzeteim javított, az új tantervhez igazított változatának új kiadása. Önálló kötetem az *Irodalmi bölcsőink Romániában, azaz neves literátoraink születési helye, emlék-*

múzeuma, emléktáblája, sírhelye vármegyék szerint számbavéve (JGYTFK, Szeged, 1997). Ennek átdolgozott, csak az erdélyi megyékben született írókról szóló változata megjelenőben a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadónál. (Ezért a könyvemért kaptam az Apáczai-díj Elismerő Oklevelét). „Dunának, Oltnak egy a hangja...” – „Dunărea, Oltul, la fel au graiul...” címmel összehasonlító magyar–román irodalomtörténeti táblázatomban is az Erdélyi Tankönyvtanácsnál várja a megjelenést.



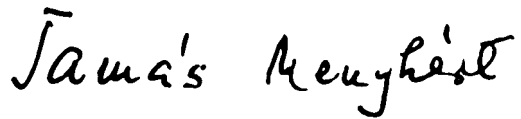
## Tamás Menyhért

író, költő, műfordító (Hadikfalva, Románia, 1940. július 24.)



*Magamról:*

Üzetett utak gyermekeként, 1940-ben születtem, Bukovinában. Azóta: e testvércsonttal ékített Közép-Európában élek. Máig nem érkeztem haza...



## Nagy Imre

irodalomtörténész (Pécs, 1940. július 25.)

Amikor megszülettem, édesanyám az Imre Ottó kettős keresztnévet adta nekem, ez szerepel személyi okmányaimban is. Később azonban, középiskolás koromban hagytam, hogy az Ottó név lekopjon nevemről, amit ma már bánok. Mert jó érzés ugyan olyan Nagy Imrék közé kerülni, mint a reformkori költő vagy a kiváló hősszínész, Ádám első alakítója, a neves zsögödi festőt nem is említve,



ám a mártír miniszterelnök árnyékában meghúzódni már-már szerénytelenségnek tűnik. (Legalábbis a rendszerváltozás óta érzem ezt, miután a név megtisztult a ráégetett bélyegtől, illetve a kimondás tilalmától. De én még 1956–57 telén úgy jártam iskolába, hogy a Nagy Lajos Gimnázium falára öles betűkkel felmázolt felirat alatt kellett elhaladnom nap nap után: „Kötelet a hazaáruló Nagy Imrének!”) Azzal nyugtatom magam, hogy irodalomtörténészként én vagyok az egyetlen Nagy Imre.

A névben sors rejlik, és ezt vállalni kell. Mert a sors (a csillagok, a Gondviselés) más módon is küld jeleket. Születésem helye, a pécsi Hadapród (ma Honvéd) utca végén áll a Pius-templom, körülötte az egykori jezsuita gimnázium. Ide íratott be anyám hatéves koromban (a tandíjat orosz hadifogságban lévő apám helyett nagyanyám fizette), s akkor még álmomban sem gondoltam, hogy itt ismét egy láthatatlan kéz intézi ügyemet. Mert elég

rosszul kezdődött: az első napokban elszőktem az iskolából. Amikor ez kitudódott, egy jezsuita páter bevitt a szobájába, s ahelyett, hogy megszidott volna, elmondta (nekem, a kisdíáknak), hogy bizony néhányszor ő is szeretett volna elszőkni, de Istennek terve van az emberrel, s a kötelesség parancsa alól nem lehet kibújni. Szavai életre szólóan hatottak rám. Mert 1948-ban ugyan államosították a

jezsuita iskolát, de én maradtam mint az ide helyezett gyakorlóiskola diákja. Később a Tanárképző Főiskola került e falak közé, itt kezdtem felsőfokú tanulmányaimat, majd 1980-tól a főiskola oktatója lettem. Ma ugyanebben az épületben található a Pécsi Tudományegyetem, amelynek immár professzora vagyok. Hú maradtam tehát a helyhez, s talán a hely szelleméhez is. Több mint hatvan éve itt élek, minden folyosóhoz, teremhez, a park minden fájához személyes emlék fűz. A „cégek” változtak, én szinte ugyanannál az íróasztalnál ülök ma is. Mint az anekdotabeli ungvári ember, aki négy-öt állam polgára volt, pedig ki sem mozdult a városából. És ha ehhez hozzáveszem, hogy a szomszéd lányt vettem feleségül, akkor elmondható, hogy az egész életemet leélhettem volna egy ötszáz méter sugarú területen.

Persze azért ez nem volt ilyen egyszerű. Az ELTE-n szereztem középiskolai tanári diplomát 1966-ban magyar nyelv és irodalom szakon, s

ugyanitt lettem bölcsészdoktor 1969-ben. Disszertációm témájául a tragikus sorsú reformkori drámaíró, Czukó Zsigmond munkásságát választottam. Témavezetőm a kiváló Jókai-kutató, Nagy Miklós volt. És ez ugyancsak sorsdöntő választás volt, mert fő kutatási területemmé a magyar dráma és színház története vált. Három könyvet publikáltam e tárgykörből: *Nemzet és egyéniség. Drámairodalmunk az 1810-es években* (Argumentum, Budapest, 1993), *Ágistól Bánkig. A dramaturgia nyelve és a nyelv dramaturgiája* (Pannónia, Pécs, 2001), *Iskola és színház. Csokonai vígjátékai és a magyar iskolai komédia* (Balassi, Budapest, 2007). Jelenleg Katona József drámái kritikai kiadásának munkálatait végzem. Az irodalomtörténeti tevékenységet igyekszem összekapcsolni egyfelől modern elméleti szempontokkal, másfelől filológiai kutatással. Hiteles értelmezés csak autentikus szövegen alapulhat. Ezért vállaltam el Bessenyei György fő művének, a *Tariménes utazása* című regénynek a sajtó alá rendezését kritikai kiadás formájában. Mivel a mű több kéziratban, illetve másolatban maradt ránk, és mindegyik szöveg csonka, a teljes regényt szinte bekezdésről bekezdésre haladva kellett összerakni. Filológust próbára tevő, egyszersmind gyönyörű munka volt (Balassi, Budapest, 1999). E kutatás tapasztalatait külön könyvben is összefoglaltam: *Utazás egy regény körül. Bessenyei Tariménes* (Pannónia, Pécs, 1998). Ez a másik fő kutatási területem: Bessenyei György életműve. (Talán mondanom sem kellene: negyven éve a Bessenyei György utcában lakom.)

Munka közben szinte észre sem vettem, hogy az egyetemi kettős ranglétrán szépen kapaszkodtam „fölfelé”. Kandidátusi címet szereztem,

majd habilitáltam, s 2006-ban az MTA doktora lettem. Ezzel párhuzamosan adjunktusból docenssé avansáltam, majd 1998-ban a köztársasági elnök egyetemi tanárrá nevezett ki. 2005-ig egy ciklusban tanszékvezetője voltam a pécsi egyetem klasszikus irodalomtörténeti tanszékének. Könyvek között élek, kevés közvetlen társadalmi tapasztalattal rendelkezem. Valami vallomásféle az elmúlt évszázadról mégis megmutatkozhat abban, hogy tanszékvezetőként elindítottam a *Thienemann-előadások* című előadás- és könyvsorozatot a pécsi egyetem jogelődje, az Erzsébet Tudományegyetem legendás professzorának emlékére (eddig négy kötet látott napvilágot), mert úgy vélem, azt kell folytatnunk mai módszerekkel és szempontokkal, amit Thienemann Tivadar, Kerényi Károly, Fülep Lajos és társaik a két világháború között megalkottak. Drámatörténésként izgalmas feladat volt számomra, hogy másodállásban 1998-tól 2007-ig a veszprémi Pannon Egyetemen is professzorkodtam, s Bécsy Tamás utódként vezettem a színházstudományi tanszéket. A pécsi és veszprémi kettős tapasztalat kellett ahhoz, hogy tudjam: az írott és az előadott dráma két különböző jelenség, de a drámatörténeti kutatás elválaszthatatlan a színház történeti szempontoktól. Meghirdetett kurzusaimban ezért mindig kitérek a művek színházi utóéletére.

Most látom, hogy talán legutóbbi könyvem címe is afféle vallomás: *Iskola és színház*. Színház az egész világ, mondja a közismert szállóige. De ugyanez elmondható az iskoláról is. Legalábbis az én életem tanúsága szerint.

*Nagy Imre*



## Ifj. Koffán Károly

festőművész, grafikus (Budapest, 1940. augusztus 1.)



Feleségemmel, Cyránski Mária szobrászművészzel, három hónap különbséggel, egy évben születtünk. Így együtt készülünk jubileumi kiállításunk megrendezésére.

Mire megismerkedtünk egymással a Képzőművészeti Főiskolán – ma egyetem –, meglehetősen kialakult álláspontunk volt céljainkról, a művészet értelméről, a magunkkal szemben támasztott minőségi igényről, mibenlétéről. Hivatásként éljük meg vállalásunkat, és nem törődünk anyagi előrejutásunkkal. Ami később helyrehozhatatlan

tévedésnek bizonyult. Nem keletkezett tőkénk új és eredeti elgondolásaink kivitelezéséhez. Az én esetemben ez azt is jelenti, hogy munkáim döntő többsége, kiállításaim után, saját tulajdonomban maradt. Vagy ami nincs nálam, kevés kivétellel, barátaimnak ajándékoztam.

Más tényezők is hozzájárultak ehhez. Szüleim akaratából a keresztségben örököltem apám, Koffán Károly nevét, így az „ifj.” előtag, bármily kort érjek is meg, rajtam ragadt.

Mert magam is képzőművész lettem.

Pedig először más pályára szerettem volna menni. Sok minden érdekelt, így a műtörténet mellett a matematika, a fizika, az ábrázoló geometria, a természettudományok, a földrajzi felfedezések. A Budai Barokk Kamarazenekarnak brácsistája voltam. Szabadnak kellett maradnom, ha nem akartam mindez feladni. Apám sokoldalúságának példájára szinte magától adódott, hogy a szabadság szimbólumaként végül, második gimnazista koromban, a képzőművészlétet választottam.

Apám élete és munkássága még harmadik gimnazista koromban meghatározta későbbi sorsomat: 1956-ban a Képzőművészeti Főiskola Forradalmi Bizottsága elnökének választották. Elbocsátották tanári állásából, családját megbélyegezték. Amikor 1958-ban oda felvételiztem, a felvételi bizottsághoz delegált minisztériumi tisztviselő vétót akart emelni felvételem ellen. Előre tudtam, hogy nem rajtam fog múlni, ezért a felvételin, az esélytelenek nyugalmával, addigi életem két legjobb munkájával rukkoltam elő. (A biztonság kedvéért párhuzamosan a Műegyetem Építész Karára is felvételiztem – maximális pontszámmal. Onnan „hely hiányában” utasítottak el.)

Csak később tudtam meg, hogy a főiskola tanári kara nem értett egyet a minisztériumi direktívával, és levelet írtak a miniszterhez. Szerintük 1958-ban a legjobb festő tanszaki felvételi munkákat én készítettem. Minthogy magánemberként a kiküldött tisztviselő is csatlakozott az indítványhoz, végül is felvettek. Így a Műegyetemen elutasított fellebbezésemre már nem válaszoltam.

1965-ben egy műterempályázat eredményeképp Dunaújvárosban kötötünk ki. Érkezésünkkor hunyt el Weiner Tibor, a város főépítésze, a városi tanács vb kulturális elnökhelyettese. A gondolatot, hogy miért is építette

műteremlakásait, magával vitte a sírba. Pedig a mi pályázatunkat még ő bírálta el. Ebben pedig szerepelt, hogy szeretnénk Dunaújváros művészeti életének megteremtésében aktív szerepet játszani. Weiner botcsinálta utóda a kulturális poszton inkább félt a szabadkőműves páholy létrejöttétől, semhogy rendeltetés szerint fordította volna a város javára az itt élő művészek szakmai képességeit. „A létminimum szintjén tartom a művészeimet, hogy a markomban legyenek!” – büszkélkedett. Nem véletlenül, súlyos éhezéssel kezdődött itteni életünk.

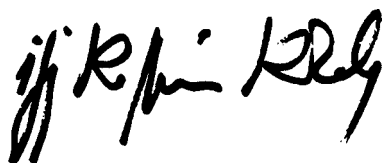
Én hasznát láttam előrelátásomnak, hogy főiskolás koromban, a festő főtan szak mellett, fakultatíve felvettem a tanári szakot is. Ábrázoló geometriából már növendékkoromban tanársegédi feladatokat láttam el. Professzorom ajánlással bocsátott utamra: „Koffán Károly határozott geometriai tehetség. Műegyetemi alkalmaztatását a legmelegebben ajánlom. Krocsák Emil.” Azon az Építész Karon kezdtem tanítani, ahonnan annak idején hely hiányában elutasítottak. Olyasmit tanítottam, ami mérhető, és sem tartalmát, sem eredményeit nem lehet elvitatni. Mégpedig olyan minőségben, hogy későbbi munkahelyem, a Dunaújvárosi Főiskola, melynek kezdettől vezető tanára voltam, őszintén ragaszkodott hozzám. Megvédték, amikor Dunaújvárosban a pártbizottság elbocsátásomat kezdeményezte. Megvédték akkor is, amikor „megbízhatatlanságom” korlátait kijátszva mégiscsak nagyobb művészeti munkához jutottam – a főiskola keretében szerződéses munkaként –, és megpróbálták jogot formálni vétőjükhöz. (Dunaújvárosi fedett uszoda színdinamikai és designfeladatai. Az eset dokumentálva a főiskola közleményeiben. A létesítmény elnyerte az 1977-es építészeti nivódíjat, amelynek indoklása kitért az én ott megoldott feladataimra is.)

Feleségemmel ma már városalapítók-nak számítunk: 1965-ben, érkezésünk-kor, még csak kamaszkorában volt az 1950-ben alapított város, és hatvanéves lesz, amikor mi a hetvenediket töltjük be. Ma már mindketten Pro Cultura Intercisae díjasok vagyunk, itteni munkásságunk alapján. Pályázatunknak megfelelően következetesen léptünk fel, összefogtuk a város építészeit és képzőművészeit egy klub jellegű egyesületben. Kezdeményezésünkre elismertették a Képző- és Iparművészeti Lektorátussal az itt folyó beruházások két ezreléke arányában – a törvény szerint – 15 műalkotás központi költségvetésből való elhelyezését. Létrehoztuk az első Dunaújvárosi Tárlatot, szabad iskolában tanítottuk a tehetséges fiatalokat, akik ma az itt élő művészek derékhadát képviselik. Közülük három Munkácsy-díjas. Még növendékkorukban velük rendeztük meg a Kör '74 kiállítást, amely olyasféle vihart váltott ki, mint annak idején a balatonboglári kápolnatárlatok. A következő évit betiltották. (2004-ben rendeztünk erről emlékkiállítást a Kortárs Művészeti Intézetben.)



APÁM

Az én munkásságomban természetes vonulatot képeznek azok a rajzaim, amelyeket növendékeim jelenlétében, az ő okulásukra rajzoltam. Modelljeim megválasztása már magában állásfoglalás: a Nemzeti Galériában Bartók-portrém van, Kondor Béla posztumusz honlapjára az én róla készült rajzomat választották, stb. Minthogy 1946-tól 2006-ig minden esztendőben iskolába jártam, hol engem tanítottak, hol én tanítottam, mindig volt szabad iskolám, önként kínálkozott a nyári három hónap tűzzománcozásra. 1995-től számítógépes grafikával is foglalkozom, amelyben geometriai kutatásaim tanulságait foglalom össze. Művészetelméleti kérdésekkel foglalkozó dolgozataim közül talán a *Leonardo da Vinci és a téridő kontinuum*, geometriai, térelméleti írásaim közül a *Reliefterek* címűt említeném. Írtam egy kétkötetes, majd hatszáz oldalas, felsőfokú geometria-tankönyvet.



## Domonkos István

író, költő (Ókér, Jugoszlávia, ma: Szerbia, 1940. augusztus 7.)

### születésnapomra

**giacometti:** hogy is mondta valéry... ez a portré nagyon hasonlít, csak az a kérdés, kire...

**domi:** a hangsúly nem a hasonlóságon van...

**giacometti:** minél huzamosabb ideig szemlélem az embereket, annál kevésbé ismerek rájuk: nem hasonlítanak önmagukra

**domi:** brancusi azt állította, hogy a meztelen embernél még a varangy is szebb...

**giacometti:** mi a cél, a valóság elrejtése vagy a még lehetséges megőrzése... ismételtetünk... ugyanazt csináljuk, csak másképpen

**domi:** mi legyen a teendő: befalazni magunkat, vagy mindentől elrugoszkodni?



**giacometti:** az életem kívül semmi sem érdekel... egy székláb is csodálatba tud ejteni

**domi:** ...elődeink lábnyomát követve egy sötét korban...

**giacometti:** és ez a temérdek könyv itt szanaszét... a kefémet keresve néha beléjük botlok... fontos levél után kutatva néha fellapozom egyiket-másikat...

**domi:** ...a tudatlanság homályát... a lelkek

tompa szürkességét...

**giacometti:** csodálatba ejtenek még a szétszórt gyufaszálak is... akár a csatahajók a szürke óceánon

**domi:** ...eloszlatni a restség felhőit...

**giacometti:** lehetetlenség bármi-re is koncentrálni... minden egyes

leírt szavam hiúságomat szolgálja...  
hatásvadászat...

**domi:** ...egy nyalábnyi fény, világosság gyógyító jelenléte...

**giacometti:** nem tudom, mi vagyok... komédiás? idióta? egy lelkiismeretes kisfiú, aki élethűen akarja ábrázolni az orrot... a formás női idomokat a ruha alatt...

**domi:** ...a napimádók megvakultak...

**giacometti:** ...ha legalább egy fejet képes lennék megformálni... egy fejet... ujjaim elfogyasztják a sarat... még sárból sincs elég...

**domi:** ...valamiből valamit...

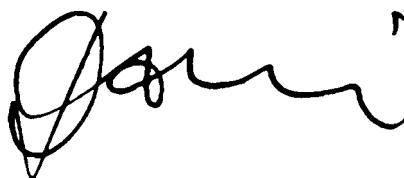
**giacometti:** ...valamit ...bármit, de legalább hasonlítson

**domi:** ...de hát kire...

**giacometti:** ...a művészetet el lehetetleníteni ...ezt kell tenni...

**domi:** ...mindez sokba kerülne ...s mi a semmivel szoktunk fizetni...

**kórus:** üres a füzetünk  
semmivel fizetünk



## Bereczky Loránd

művészettörténész (Békés, 1940. augusztus 12.)



Akármilyen idős az ember, nem az elmúlás felé néz, még akkor sem, ha visszafelé tekint. A múlt felidézése lényegében önvizsgálat és erőgyűjtés az elkövetkezendőkre. Pontosan tudható, hogy lényegesen kevesebb van hátra, mint amennyi eddig volt, de abban a hiú reményben ringatja magát az ember, hogy ha visszatekint a megélt élményekre, tartalmasabbá teheti az elkövetkezőket. Akkor is, ha csak egy nap, egy év – vagy remélhetőleg több év – adatik meg az életet megtartó kegyelemből.

Nos, hét évtized tetteit számba véve számomra a legnagyobb érték, hogy minden siker és kudarc, minden öröm és megpróbáltatás ellenére nem felejttem el az embereket becsülni és szeretni.

Normális kapcsolatok nélkül nincs emberhez méltó lét, s ha nem tudom mindenkiről a legjobbat feltételezni – még egy-két csalódás után is –, akkor nincs értelme az egésznek. Állandóan gyanakodni, védekezni, előnyös helyzetből mást megtaposni semmi örömet nem adhat. De érdekes emberek társaságában lenni, barátságukat őrizni és a létükben, munkájukban benne rejlő lényegét tisztelni – ez emelheti a teremtés szerinti akarat szintjére az ember lényegét. Nem az általános, ezért megfoghatatlan és értelmezhetetlen viszonyokról beszélek, hanem arról a normális, egymást segítő kapcsolatról, amely mindannyiunk hasznára létrehozott értékek megteremtésében, feltárásában, megőrzésében és továbbadásában társsá tesz bennünket.

Az emberi szeretetnek köszönhetem talán, hogy pályám során rengeteg személyes megnyilvánulást kaptam, és olyanok tanító barátságát tudhatom

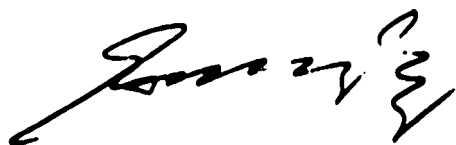
magaménak, akiknek a nagyságához nem fér kétség, és akiket mindig tisztelettel, olykor kis irigységgel hallgattam. A kapcsolat általam fontosnak tartott mozzanata mellett az elmúlt hét évtized eredményének tudhatom azt, hogy érzékenyen voltam képes reagálni az értékekre, és megadatott nekem, hogy föl tudtam fedezni és el tudtam fogadni az értékeket. Lehetett egy szó, egy írás, egy kép, egy zenei foszlány, de a lét himnuszai voltak és a fényt képviselték.

Mit tudhatok még magaménak? Talán azt, hogy vezetőként elég gyakran rájöttem, az a legfontosabb, hogy megtanuljak szépen és egyértelműen kérni, és hogy a mások által elért eredményeknek örülni tudjak anélkül, hogy ki akar-nám őket sajtátítani. Talán ennek köszönhetem, hogy amikor a közigazgatásban dolgoztam, akkor megalapozódó barátságok fennmaradtak, amikor a politiká-ba keveredtem, ember tudtam maradni, és az utóbbi majd három évtizedben, kulturális közintézmény vezetőjeként nagyszerű kollégáimmal együtt szolgálni tudtuk a magyar kultúra ügyét. Örökök tudok hagyni, többek között munkatár-saim jóvoltából, egy működőképes intézményt, s talán ez sem kevés.

Utálok a gyűlölködést, a bármilyen külső akarat hasznára serkentett mű-vi vetélkedést. Barátja vagyok a vidámságnak, a jó kedvnek, a jó ételnek, és tisztelem a nőket. Ha kell még egy pozitívumot mondanom: büszke vagyok rá, hogy a hetven év során soha nem szakadt meg a természethez való kötődésem, egy virág, egy fa, egy felhő és a természet bármely élőlény a maga természetes szépségében még mindig erőt tud adni.

Ezek az elmondottak általában igazak. Tökéletes ember nincs. Az én legnagyobb bűnöm a lustaság. Nagyon sokszor lettem sarokba szorítva, mert elszalasztottam a határidőket, későn vettem komolyan a feladatot, és más érdekelt akkor, amikor a feladatra kellett volna koncentrálni. Az is szinte bűnnek tekinthető, hogy a fent említett hibámból következő minden gondot és problémát, bajt és feszültséget gyönyörűen meg tudtam magyarázni, azaz akkor is képes voltam az „ideológia gyártására”, amikor csak egyszerűen be kellett volna vallani a mulasztás bűnét. Szinte elképzelhetetlen, hogy mennyi szerte-ágazó emberi magatartási hiba következett a fent elmondottakból. Szégyellem őket. Egészen biztos, megbántottam embereket, vagy azzal, hogy nem értet-tem őket, vagy azzal, hogy nem akartam megérteni őket, így hát csak egyet tehetek, hogy a hetedig X küszöbén mindenkitől elnézést kérek, azoktól, akiket akarva-akaratlanul megbántottam.

Tudok még hibákat, de félek velük szembesíteni magamat; azt hiszem, ha én nem mondom, mások sem jönnek rá. Csak azt mondhatom, hogy örülök az életnek, örülök, hogy magyarnak születtem, örülök, hogy itt élhetek, ebben az országban, hogy ennek a kultúrának lehetek a részese. Ha köszönettel tar-tozom, akkor elsősorban szüleimnek, családomnak, munkatársaimnak, barátaimnak – és természetesen ellenségeimnek is. Jó lenne harminc év múlva is emlékezni.



## Benkó Sándor

előadóművész, mérnök (Budapest, 1940. augusztus 25.)

Meleg nyári este igyekszem haza, a Bocskai útra. Hónom alatt szorítom kincsemet, egy ajándékba kapott friss Armstrong-lemezt.

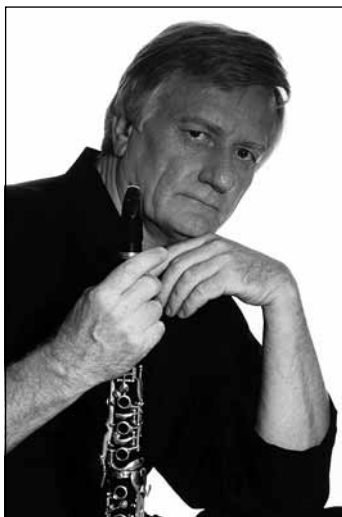
„Ambassador Satch”, látható a hófehér borítón, amelyen Louis Armstrong egy aktatáskával áll büszkén. Feltéve lemezjátszómra csodálatos világba csöpentem, felemelő érzés volt Louis-t hallgatni!

Miért nem trombita van a kezében? Gondolkodom, és csak négy évtizeddel később tudom meg, hogy példaképem elfelejtette elvinni a fotózásra hangszerét, ezért az éppen nála lévő táskával kapták le. Az már csak hab a tortán, hogy a táska tele volt marihuánával, amelyhez többször nyúlt az álomcsapat!

Fél évszázaddal, azon belül majd negyedszázad profi pályafutással néhány újságíró hitetlenkedik, amikor elmesélem – soha ki sem próbáltam a szert.

Miért nem voltam kíváncsi? Miért nem akartam még jobb teljesítmény reményében legalább egyszer megpróbálni, mire megyek vele?

Valószínű azért, mert kiegyensúlyozottan, sok pillanatában boldogan élhettem az életem. Szerettem, élvez-



tem, amit csináltam, a közönségem pedig szerette, ahogyan csináltam.

A napokban rendeztem bakelitlemezeimet egy későbbi Benkó-gyűjtemény számára. Legbecsesebb darabja még mindig a ma is jó állapotban lévő Armstrong-lemez. A legelső példányt ronggyá játszottam. A magnetofon megjelenésekor rögtön szalagra rögzítettem, és azon hallgattam. Az első

amerikai turnénkon egy újat vásároltam, és azt azóta csak nézegettem.

Ma megtörtem ezt a hagyományt. Egy pohár jó vörösbor társaságában leültem, feltettem az örökös példaképet a lemezjátszóra, és végigpörgettem az elmúlt ötven évet.

Boldogság érzete fogott el. Nem hiába zenéltem át az életem. És ami a leglényegesebb volt – ugyanaz a gyenge, gyönyörű borzongás fogott el, mint akkor, az első meghallgatáskor. Ma is szeretem, ma is imádom, a dixieland az én világom!

## Vári Éva

színművész (Nagykanizsa, 1940. augusztus 25.)



Színésznő vagyok. 2009. március 15-én Kosuth-díjat kaptam. Boldog vagyok. Jó 69 évesnek lenni.



Richard Alfieri: *A Hat hét, hat tánc*  
Kulka Jánossal

Vári Éva

## Szalai Györgyi

filmrendező, forgatókönyvíró (Kispest, 1940. augusztus 31.)

### 1983. OKTÓBER

Az *Átváltozás* című filmünket forgattuk Dárday Istvánnal; a forgatással együtt járó túlfeszített állapotban volt egy álmom.

Jutalomképpen egy óceánjáró hajóra szállhattunk mi öten, a „csapat”, és másik öt filmes. Indulás előtt a fedélzeten zene szólt, vakuk villogtak, újságírók nyüzsögtek körülöttünk – nagy felhajtás volt.



és a szállásunkat. Egyre szűkülő folyosókon és lépcsőkön mentünk egyre lejjebb, míg egy sivár helyiségbe értünk, ahol a csupasz falak között csak ágyak voltak.

A helyiségnek nem volt ablaka.

A kezünkbe került a frissen megjelent újság, amelynek címlapján egy sorban öt nagyméretű fotó volt – a másik öt fil-

Ezután elindultunk, hogy megmutassák nekünk a hajó belsejét

mesről, alattuk ismét öt fotó, de ezen sem mi voltunk, hanem a másik öt arc.

Tudtam, hogy azt dokumentálták, hogy mi nem létezőnk.

Az egyetlen ajtóban, amely kifelé vezetett, őr állt.

Úgy határoztam, hogy mindenképp kimegyek, de a másik öt nem engedett, még meg is ütöttek...

Mégis eljutottam az ajtóig, és megverekedtem az őrrel, aki utamat akarta állni.

Kitártam az ajtót és az óceán helyett egy végtelen, sivár kősvatagra láttam...

### **1988. MÁRCIUS**

A *dokumentátor* című filmünkkel Dárday Istvánnal meghívást kaptunk az akkor még nyugat-berlini filmfórumra, ahol megnyertük a FIPRESCI (nemzetközi filmkritikusok szervezete) díját.

Abban az időben Magyarországon „a televízióban” volt egy hetente egyórás műsor, a filmművészetnek szentelve.

Egy stáb, Kepes András vezetésével, egyórás műsort készített a berlini fesztiválról és a filmfórumról. Ennek az egy órának az utolsó mondata, annak is csak a fele szólt erről a FIPRESCI-díjról...

### **2009. OKTÓBER**

2009. október egyik hajnalán megállt a szívem.

Úgy tűnt, hogy meghalok.

Mindössze annyi futott át az agyamon, hogy ENNYI VOLT.

Csendesen, higgadtan, félelem nélkül...

Azok közé tartozom, akik abban a hitben élnek-éltek, hogy dolguk van a világban.

Nekem a film és másokkal a közös munka...

Kollektív dokumentumfilm-sorozat; meghatározó részvétel a Társulás Stúdió létrehozásában, a társadalmi forgalmazás megteremtésében; az első

artmozi életre hívása, filmkönyvek és kiadványok... és mindez közösen Dárday Istvánnal és sokakkal másokkal.

A filmes életmű nagy része is közös Dárdayval, különösen a magyar dokumentarista játékfilm megteremtése, amely Budapesti iskola néven bevonult az európai filmművészet történetébe...

Mi más a halál...?

Ha az ember szíve megáll...

Az enyém akkor, azon az őszi hajnalon viszont elindult.

Az orvostudomány ismer hasonló eseteket, úgyhogy én nem haltam meg... és ezért most így egészen más hangsúllyal, egészen más érzelmekkel kérdezhetem:

**ENNYI VOLT?**

### **Első játékfilm: JUTALOMUTAZÁS (1975)**

Magyar Filmkritikusok Díja, Mannheim, elsőfilmes fődíj.

Az álmomig – 1983-ig – öt játékfilmet forgattunk.

Az utána következő HUSZONHAT ÉVBEN – összesen négy filmre kaptunk lehetőséget és pénzt.

A Társulás Stúdiót megszüntették – többször kellett újraalakítani. Az első artmozit, a Blue Boxot, amelyet létrehoztunk, elvették – majd az épületet is ledózerolták. Öt forgatókönyvünk vár megvalósulásra...

**Ennyi volt....?**

Még élünk, és ma is azt gondolom, hogy dolgunk van, dolgunk lenne a világban.

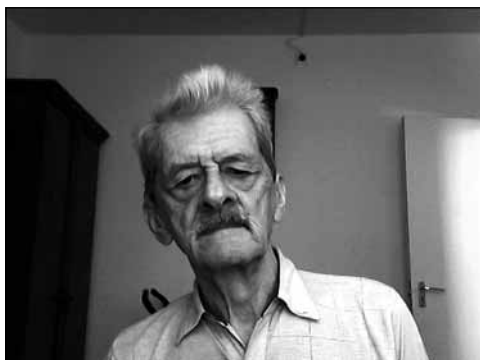


*Szalai Györgyi*



## Mizser Lajos

nyelvész (Miskolc, 1940. szeptember 12.)



Szülőhelyemnek valójában a Borsod megyei Cserépfalut tekintetem mindig is. Óseim a XVI. század óta itt éltek. Édesapám, Mizser Lajos, édesanyám, Pósa Erzsébet a faluban tanítók voltak. Cserépfaluban nőttem fel, itt végeztem el az általános iskolát (1947–1955). 1955–1959 között a mezőkövesdi I. László (ma már Szent László) Gimnáziumban voltam diák humán tagozaton. Ekkor kezdtem el foglalkozni néprajzzal és népnyelvvel kutatással. Részt

vettem a néprajzi pályázatokon, többek között *Cserépfalu monográfiája* című terjedelmes dolgozatommal. Az érettségi után a Szegedi Tudományegyetem hallgatója lettem magyar–latin szakon (1959–1964). Egyetemi éveim alatt behatóan foglalkoztam uráli nyelvészettel Hajdú Péter irányítása alatt. Szakdolgozatomat is ebből írtam. Közben azért nyelvjáráskutatásokat is végeztem. 1963-ban felvettem a német szakot is, de ezt két év múlva végeztem el a levelező tagozaton. 1964 decemberében védtem meg *Az időszámítás nyelvi kifejezései a szamojéd nyelvekben* című egyetemi doktori értekezésem. 1964 augusztusában Újszászra kerültem középiskolai tanárnak. Itt mind a három tantárgyamat tanítottam. A tudományos munkára nagyon kevés lehetőségem volt iskolai túlterheltségem miatt. 1970-ben kezdtem publikálni, ebben nagy segítségemre volt Pais Dezső. Elsősorban az ifjúsági nyelvvel és az iskolai ragadványnevekkel foglalkoztam. 1970-ben a lappeenranta nyári egyetem hallgatója voltam. A hetvenes években kezdtem Grétsy László támogatásával nyelvművelő cikkeket írni országos, megyei napi- és hetilapokba. 1973-ban sikeres aspiráns-felvételvizsgát tettem, és 1974–1977 között belföldi ösztöndíjas aspiráns voltam Papp László irányításával. Ezután egy évet ismét tanítással töltöttem. Mivel Újszászon a tudományos munkámhoz semmiféle támogatást nem kaptam, Budapestre mentem, és a Magyar Diafilmgyártó Vállalat szerkesztő-stíluslektora lettem. Naponta jártam vonattal a kilencven kilométereket, és ez sok volt. 1980 szeptemberétől a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszékére kerültem adjunktusként. Itt aztán rövid ideig docens, majd főiskolai tanár lettem. 1989-ben védtem meg a *Tulajdonnevek rendszertani és tipológiai vizsgálata* című kandidátusi értekezésem. Nyíregyházán először nyelvművelést oktattam, majd a nyelvtörténet és az onomasztika lett a fő területem, ez utóbbiból publikáltam a legtöbbet. Sok szakdolgozatot vezettem, tanítványaim sikeresen vettek részt az OTDK-n. 2007-ben balesetem (combnyaktörés) miatt nyugdíjba mentem. Ha az oktatást nem is, de a tudományos munkálataimat folytatom.

42 hazai és 12 külföldi (Finnország, Szovjetunió, Jugoszlávia, Szlovákia, Ukrajna) kongresszuson, konferencián, szimpóziumon vettem részt. Előadásaimat

magyarul, németül, finnül és oroszul tartottam. Aspiránsi időm alatt három hónapos tanulmányutat tettem Finnországban.

Eddig 1070 publikációm jelent meg, többségében nyelvészeti jellegűek, de volt köztük történelmi, irodalmi, néprajzi és művelődéstörténeti jellegű is. Hat könyvet írtam, társszerzőkkel pedig tízet. Hat könyv megírásával vagyok készen, csak a kiadás időpontja kétséges.

Tudományos tagságaim: Magyar Néprajzi Társaság, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Suomalais-ugrilainen seura (Helsinki), az MTA köztestülete.

Elismeréseim: Cserépfalu díszpolgára, a nyíregyházi főiskola kiváló dolgozója, Csúry Bálint-díj, Pro Archivo (Nyíregyháza).

*Mihsen Nagy*

## Nagy Ildikó

művészettörténész (Budapest, 1940. szeptember 14.)

Korosztályom a háború éveiben eszmélt a világra. Örökre belém ivódott a zsigeri félelem, amely mindig újra feltámad, ha a televízió síró kisgyereket mutat egy ostromlott városban. A szorongás egész gyerekkoromat végigkísérte. Korán megtanultam, hogy amiről otthon beszélünk, arról az iskolában hallgatni kell. A „kettős nevelés”-nek azonban



volt haszna is: fejlesztette a kritikai érzéket, előhívta a gyanakvást minden deklaratív állítással szemben, és megtanultam mérlegelni. A történeti stúdiumokhoz ez nélkülözhetetlen, de magához a mindennapi élethez is. A Kádár-rendszerben épeszűnek maradni nívós programnak számított. Erre ment rá a felnőttkorom. Reménytelenségéből két döntő élmény emelkedik ki: 1956 és 1989. Bármilyen csalódás következett is utána, azt, hogy a szabadság érzését meg-

tapasztalhattam, a sors ajándékának tartom.

Küzdelmes évtizedek vannak mögöttem, nem szoktam visszanézni. Ha mégis, akkor azokról szeretnék megemlékezni, akik segítettek abban, hogy ne szoruljak ki a szakmából, amire sajnos túl sok esélyem volt.

Örök hálával tartozom Lajta Editnek, aki lehetővé tette, hogy

ezen a pályán egyáltalán elinduljak. Az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségében rákényszerültem arra, hogy a művészet történetét – ha csak elemi szinten is – az őskőkortól a koncept artig módszeresen végigkövessem, és egyben megtanultam szerkeszteni. Kitűnő iskola volt. Mindvégig szerkesztőként dolgoztam különböző munkahelyeken, ebből éltem meg. A kutatás független volt a munkahelyeimtől. De mást is tanultam Edittől. Sorsa példa volt arra, hogyan lehet és kell elviselni

a legnehezebb helyzeteket is úgy, hogy közben megőrizzük személyiségünk integritását.

Mint oly sok pályatársam, én is nagyon sokat köszönhetek Németh Lajosnak. Életem legválságosabb pontján segített át azzal, hogy megbízott bennem. Adott egy értelmes feladatot, és ezzel kijelölte azt a szakmai utat, amelyet ma is követek.

Különös szerencsének tartom, hogy közel két évtizeden át Zádor Anna közelében lehettem. Anna néni mindenkire figyelt és mindent elolvasott. Bíráló megjegyzései kemények voltak és védhetetlenek, elismerése kitüntetésnek számított.

Pályám során többször is tapasztaltam, hogy egy-egy kritikus helyzetben valamelyik kortársam segített titokban. Ha megsejtettem, hogy ki volt, megköszöntem. Néha azonban nem jöttem rá, hogy ki lehetett a háttérben. Nekik ezúton mondok köszönetet.

Mindig öröm számomra a fiatalok társasága. Hálás vagyok azoknak a fiatal kollégáknak, akik megtisztelnek bizalmukkal és felkeresnek kérdéseikkel. Új szempontjaik, látásmódjuk frissessége inspirációt jelent számomra, segít abban, hogy ne rögzüljek bele régi nézetekbe, és a magam módján követhessem a művészet új jelenségeit.

Végül köszönettel tartozom tanítványaimnak a Képzőművészeti Egyetemen. Kedvességük és figyelmük elhitei velem, hogy érdemes volt ezen a pályán megmaradnom.

Mindez azonban nem lett volna elég, ha biztatásával és türelmével nem áll mellettem két ember: az élettársam, Bárdos György, és a fiam, Nagy Gergely.

Nagy Attila

## Paládi-Kovács Attila

etnográfus (Ózd, 1940. szeptember 14.)



Sorsomat szerencsés véletlenek sorozata formálta. Az első az volt, hogy apám – a fronton és a szovjet fogságban töltött évek után – 1946 augusztusában hazatérhetett a családjához, s ismét munkához jutott a vasgyárban. Éltük az egykeresős munkáscsaládok kuncogó fillérekkel, hazug tömeggyűlésekkel, munkaversennyel, normaemelésekkel és békekölcsönökkel terhes, nehéz életét. Apám ipari tanulónak, gyári dolgozónak szánt, de osztályfőnököm többszöri látogatásának köszönhetően 1954-ben mégiscsak beiratkozhattam az ózdi gimnáziumba. Szüleim, nagyszüleim nemigen hittek abban, hogy belőlünk (öcsémmel) „tanult ember” lehet. 1958-ban érettségiztem, s történelem–földrajz tanári szakra jelentkeztem. Szüleim

tanácstalanok voltak, mert nem ismerték a „felsőbb iskolákat”, a tanári, az értelmiségi lét nehézségeit és buktatóit. Első tanítómát kérdezték meg, mit szól a

pályaválasztásomhoz. Enyhén szólva, nem helyeselte. Saját nehéz megélhetésére és az én munkásszámazásomra rámutatva, tanácsolta: „Menjél inkább az orvosira vagy a műszakira. Téged fel fognak venni, bárhová jelentkezel.” Nem igazán értettem, csak azt tudtam, hogy nem vonzódok sem az orvosi, sem a mérnöki hivatáshoz. Augusztusban azonban kezdett megvilágosodni szavainak értelme. Amikor gimnáziumi osztályfőnökömnek jelentettem, hogy felvettek a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre, szomorúan tudatta velem két eminens osztálytársam, Győry Kálmán és Roska Tamás elutasításának történetét. Értelmiségi származású szüleik klerikális beállítottságára hivatkozással mindkettőjük egyetemi felvételét elutasították abban az esztendőben.

Az egyetemen a történelem és a földrajz szak órái mellett már az első hónapokban bejártam a néprajz s olykor a magyar szak előadásaira is. Indexemben egymás után sorakoznak Szabó István, Kádár László, Kéz Andor, Földvári Aladár, Gunda Béla és mások aláírásai, becses osztályzatai. A történelem szakot a második évet követő szigorlat után leadtam, s a néprajz lett a másik fő szakom. Ennek a lépésnek a „hivatalos” indoklása az volt, hogy több időm jusson néprajzi stúdiumokra, terepmunkára. Gunda Béla legfőbb érve azonban úgy hangzott, hogy az újkor és a legújabb kor marxista történetírása merő tévedés és hamisítás, amire nem érdemes a drága időmet pazarolnom.

Pályafutásomat 1963–64-ben az egri vármúzeumban és a debreceni Déri Múzeumban kezdtem, majd a debreceni egyetem néprajzi tanszékén folytattam. Ott szereztem meg a bölcsészdoktorátust is, s jelent meg első könyvem, doktori értekezésem. Ez a fordulat már feleséggel együtt ért bennünket, s első fiunk is Debrecen szülötte. Azokban az években a saját kutatási témáim – palóc juhászat, abaúji bortermelés, barkó népcsoport, dél-borsodi pásztorkodás – kutatása mellett minden szabad energiámat és időmet a *Magyar Néprajzi Atlasz* terepmunkáira fordítottam. Már 1965-ben bejártam a magyar–szlovák nyelvhatár mentén egy csomó magyar falut e célból, s a következő nyarakon még újabbakkal egészítettem ki az atlasz felvidéki kutatópontjait. 1968. augusztus 21. és szeptember 4. között a romániai Temesközben gyűjtöttem fel nyolc magyar falu anyagát, 1967-ben és 1969-ben erdélyi falvak tucajtjait jártuk be néhányan az atlasz gyűjtőfüzeteivel. Akkori önkéntes és titkolt (senki által sem honorált) gyűjtőútjainknak köszönhető, hogy a néprajzi atlasz nem a trianoni Magyarország, hanem a majdnem teljes magyar népterület kulturális hagyatékát öleli fel a kérdőív által kijelölt tematika szerint. Amikor szerét ejthettem, az MTA csereegyezményei révén Lengyelországba, Szlovákiába, Ukrajnába is utaztam, s mindenütt a terepre törekedtem. Minden gyűjtött anyagomat máig sem tudtam feldolgozni. Fotóim, diáim is ezrével, százával gyarapították az MTA Néprajzi Intézetének gyűjteményeit és korábbi munkahelyeim adattárait. Az 1960-as években a paraszti, a falusi életviszonyok gyors változásának láttán a mi nemzedékünk a gyűjtés és a dokumentálás feladatát tekintette a legsürgetőbbnek. Pályámon is akadályozott, hogy a néprajzi atlasz csak egy évtizedes késéssel, 1987–1992-ben jelenhetett meg (640 térképlapjából 126 térkép a munkám eredménye).

Az 1970-es években szerzője lehettem az Ortutay Gyula által elindított s életében általa irányított, menedzselte *Magyar Néprajzi Lexikon*nak. Átkerülésemet az MTA Néprajzi Intézetébe, beszervezésemet a néprajz „nagy vállalkozásaiba”

sztintén a szerencsés véletlenek közé sorolom. A szócikkírás s a *Kis magyar néprajz* című rádiósorozat előadásainak fabrikálása szellemi készenlétre, tömör fogalmazásra nevelt bennünket. Akkoriban már a magyar parasztság rétgazdálkodásának szentelt nagymonográfiám adatgyűjtésével, terepmunkálataival foglalkoztam, amit leginkább a gályapadhoz vagy a hosszútávfutó magányosságához hasonlíthatnék. Abból léphettem ki időről időre a tömör kis dolgozatokkal, előadásokkal.

1981-ben az ELTE néprajzi tanszékének docense lettem, s a környezetváltozás, a hallgatókkal végzett munka, a terepre tett intézeti kirándulások újabb fordulatot hoztak az életemben. Elővettem debreceni tanárkodásom órajegyzeteit is, de döntő részben új tárgyak előadására készültem minden szemeszterben. Saját penzumként az újabb nagymonográfia, *A magyar állattartó kultúra korszakainak munkálatai* kötöttek le, de mellette másra is futotta. Felkérésre írtam *A Barkóság és népe* című néprajzi tájmonográfiát, társszerzővel a *Hunfalvy Pálról* szóló könyvecskét, s válogattam, szerkesztettem *A magyar tájak néprajzi felfedezői* című szöveggyűjteményt. 1986-ban visszatértem az MTA Néprajzi Intézetébe, de az egyetemi oktatómunkát sem hagytam abba, azóta is sok örömet lelek benne. 1995-ben kollégáimmal elindítottuk az *Európai etnológia* PhD-programot, melynek keretében eddig harmincegyen szereztek doktori fokozatot, s még számosan érkeztek el a fokozatszerzés küszöbére. Egykori szakdolgozóim, doktoranduszaim a szak középnevezékének legjobbjai közé tartoznak. Többségük a nemzetközi mezőnyben is sikerrel állja meg a helyét.

Az utóbbi bő két évtizedben a legtöbb erőfeszítést a *Magyar Néprajz* nyolc kötetének létrehozása követelte tőlem. Hét kötete 1988 és 2001 között jelent meg, azóta már az interneten és DVD-n is elérhető. Három kötetében szerzőként is közreműködtem, de a legtöbb energiát a menedzselés és a szerkesztés teendőire kellett fordítanom. Sajtó alatt van az I. 2. kötet *A magyar népi műveltség korszakai* címen (karácsonyra megjelenik), s készen vannak az I. 1. kötet kéziratai is. Saját szerzői műveim, könyveim és könyvrészleteim e nagy vállalkozásnak alárendelten, mintegy mellékesen jelentek meg az utóbbi húsz-huszonöt évben (pl. *Tájak, népek, népcsoportok*, Akadémiai, 2003; *Ipari táj. Gyáarak, bányák, műhelyek népe a 19–20. században*, Akadémiai, 2007).

Sorsomat, pályámat szerencsésnek tartom, és sokakra gondolok hálával szüleim és nagyszüleim mellett, kivált rokonaim, tanárain, iskolatársaim, barátaim, adatközlőim, pályatársaim, munkatársaim, hallgatóim és más jótevőim élő és (sajnos már) eltávozott népes köreiből. Reménységgel és bizakodással tekintek az előttem álló évek elé. Feleségemmel együtt a további házassági évfordulókat is fiaink, menyeyink és unokáink körében reméljük megünnepelni.

*Paláti-Koraly*

## Szentgyörgyi József

festőművész (Balatonarács, 1940. szeptember 15.)

Balatonarácson születtem, de Tihanyban nőttem fel. 1956 óta élek Budapesten. Amikor kiléptem 1968-ban a budapesti Képzőművészeti Főiskola kapuján, éppen a magyar szocialista rendszer megreformálása volt napirenden, az új gazdasági mechanizmus a képzőművészeti életben is érezte hatását. Kondor Béla halála, vagyis szárnyas angyalainak lehullása megdöbbenett. A hetvenes-nyolcvanas években – a korlátozott „szabadság” viszonyai között – egy érték- és távlatvesztett generáció tagjaként kerestem a hiteles alkotói lét lehetőségeit. Ugyan a marxista-leninista kritika szakított már korábbi dogmatizmusával, de igyekezett mesterséges ellentéteket gerjeszteni a preferált realista és az absztrakt művészet nyelve és kifejezőmódja között. Egész vizuális szemléletemet betöltő problémakör a kereszt árnyékában eltévedt ember küzdelme lett. Bár nálam a szakrális nem csupán a bibliai események újrafeldolgozását jelenti, hanem az európai keresztény kultúra értékeinek megőrzését és áldozati tanúságtételét, amelyet elválaszthatatlannak éreztem az ezredforduló válságérzetétől. Így festézetemben a drámai életérzés szinte ikonjellegűt öltött.

A nagy egységek belső tagolását követve a létezés súlya alatt léthiányos embereket festek. Vissza-vissza-



térő képi gondom, hogy az anyagból az anyagtalamba vágyó művészet metafizikai titkait keressem: az élet és költészet, „a döbbsent földi lét” égi némaságát.

Én sohasem voltam olyan, aki hangosan kiadja magából a fájdalmat, inkább magamban dohogtam, de ezeket belülről újra s újra intenzíven átéltem. Több képemet is ilyen,

az embert megalázó helyzet érzése indított el.

Sajnos a mögöttünk lévő idő elhibázta a saját lehetőségeit, ezért vissza kell költöznünk az igazmondó szimbólumok és a megújuló színformák közösségi erejébe.

Pályám során, nem könnyen, de ki tudtam egyezni magammal, mindig segített a hitem, egy ember, egy képelemlék, egy vers...

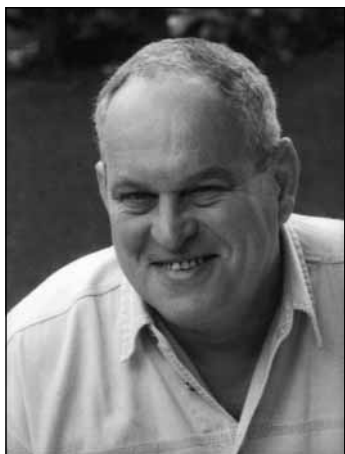
Hál' Istennek, megmaradt létezésünkkel szembeni kíváncsiságom, az örök gyermeki rácsodálkozás. Ha nem lenne, akkor is a tízparancsolat szerint cselekednék.

Az embertől halála pillanatáig valamit mindig elvesznek, leginkább emberi méltóságát. Csak remélni merem, hogy a létezés küzdelmei során felvillan képeimben az emberi küzdelem transzcendens fehérsége.

*Szentgyörgyi József*

## Móna István

öttusázó, ügyvéd (Nyíregyháza, 1940. szeptember 17.)



Nemrégem jópofáskodva idéztem Salamon Bélát, a nagyszerű művészt és osztályon felüli sportdrukkert (futballszurkolót), amikor is a háborús években egy nyilas vezér kérdésére, hogy mennyi idős, kérdéssel válaszolt. „X éves leszek. Leszek?” – hangzott a csodálatos, keserű humorú válasz.

Nos, az aktualitást az adja, hogy tíz napja gyors agyműtétet végeztek rajtam, ami mindig kicsit rázós ügynek számít, és ez a második ilyen (már közel két éve volt az első).

Rossz dolog utólag megtudni, hogy egy-két napon át nem tudtam magamról. Szeretek tudni jót, rosszat is akár, de mindent, ami velem történik.

Egy furcsaság maradt utána, amit még nem tudom, hogyan lehet majd meggyógyítani: kettős-

látásom van, ami igen zavaró. Különösen, ha adósságom lenne, abból kettőt látni nem egy öröm.

Egykori magabiztos válaszom, miszerint én hetvenéves leszek szeptember 17-én és hogy miért is ne lennék, most egy kicsit kérdőjeles lett. Kétesélyes: lehet igen is meg nem is, azaz véleményes. Mindenesetre én továbbra is optimista vagyok, nem szeretném itthagyni egyelőre, amim még van: unokáim, gyerekeim és néhány jó barátom, barátnőm, családom.

Az egyik legkedvesebb szórakozásom, a sport ismét hoz izgalmakat, mert az egyik szívem csücske, Nagy Tímea, beugratásom hatására néhány hónapja ismét versenyszerűen vívni kezdett, összehoztam legjobban szeretett régebbi mesterével, Udvarhelyi Gáborral, és lelkesen, fiatalosan dolgoznak, nem kis fejtörést és reménykedést okozva nekem, hogy kedves sporttársam és jó barátnőm, barátom bizony oda fog érní a londoni olimpiára, mert egy rossz év és kihagyás után is erre bizony szerintem képes. Együtt szorítok érte a férjével és a három remek kisgyerekével, akik már az uszodában bontogatják tehetségüket, oroszlánkörmeiket.

De egyelőre ismét a mamának kell azokat növesztetni és hegyezni. A mamának, Titinek aki a világ egyik legcsodálatosabb vívója, mi több, sportembere, tiszteletbeli öttusázója, ahogy azt a könyvemben is megírtam.

Nagyon szeretem őt, és nem féltém a már-már lehetetlen feladattól, mert szinte mindenre képes, amit elhatároz.

Különösen, hogy a régi-új edzőjével van egymás és a világ iránt egy kis tartozásuk, és gyönyörű szép dolog lenne, ha ezt sikerülne kvittelniük minden irányban.

Természetesen ebben én is megpróbálok segíteni, bizonyítandó, hogy hát-ha érek még valamit.

Nagyon nagy öröm lenne, úgyhogy még nem siethetek a sajnos már elég sok barátom után. Telhetetlen vagyok, ezt az örömet még szeretném megkapni.

Az unokáim is egyre nagyobbak, és nagyon kedvesek. A csillaghegyi uszodában is vár a társaság, kedves, jó emberek, vár Ottó barátom, bizony ő már nagyon régi társ. Napok kérdése, ha igaz, hogy megjelenjen az életemről, az életünkről írott könyvem, amelyben tulajdonképpen mindent leírtam, amit akartam, amit érdekesnek találtam.

Jó lenne, ha sokaknak tetszene. Nem élünk unalmasan, hátha más is úgy gondolja, tanulság meg van benne bőven. Szerencsére a fotók, a fekete-fehérek és színesek egyaránt, nagyon jók, bizony valaha nagyon jók voltunk, és az ilyen volt, ilyen lett miatt sem kell szégyenkeznünk, hiszen ez az élet, és nekünk bizony jutott belőle már eddig is szépen, és talán még nincs vége az egésznek.

Bár erre is vonatkozik, hogy az ember ne legyen telhetetlen, és nyugodt szívvel, békében fogadja el, amit a sorstól, az élettől kapott vagy kap. Biztosan ennyit érdemelt, nem többet.

Már eddig is nagyon szép volt, van mit megköszönni a jó istennek nap mint nap.

Úgy látszik, nem hülyültem még meg egészen, mert ezt a 70-80 sort kapásból meg tudtam írni, talán nem is csupa zöldségeket, az meg, hogy ez géppel írva nem lesz hetven sor, nem olyan nagy baj, a könyvem bőven kipótolja, mert az kb. 400 oldal, ami egy amatőrtől igazán elfogadható teljesítmény. Remélem, hogy a decemberi találkozóra a könyvemmel együtt el tudok menni, és talán addig az egészségi állapotom is javulni fog.



## Gerold László

irodalom- és színháztörténész, szerkesztő  
(Újvidék, Jugoszlávia – ma: Szerbia, 1940. szeptember 24.)



Bizonyos, hogy családjunkat Elzász-Lotaringiából a „cöpfös kanca” kolonizációs telepítése sodorta a Bánságba, talán éppen Tiszaszentmiklóásra, ahol nagyapám született, az már kevésbé bizonyos, hogy a Geroldok német vagy francia eredetűek-e: Géroldok-e, ahogy a vezeték- és utónévként egyaránt használó németek ejtik, vagy Zseroldok vagyunk, ahogy gimnáziumi matektanárom szólított. Lényegében mindegy, hogy felmenőim közül apai nagyapám német vagy francia volt, mert nagyanyám, Simala, lengyel származású, anyai nagyanyám, Bíró, magyar, nagyapám, Szvetics pedig elmagyarosodott szerb volt. Ebből a nációvegyületből, hasonlóan másokhoz, akik ezen a huzatos síkságon éltek, házasodtak, gyerekeket nemzettek,



lettünk őshonos újvidéki/noviszádi magyar család. Ugyanis apám, aki a két háború között volt gyerek, Noviszádnak (egybeírva, sz-szel és á-val), így tanulta és szokta meg, míg anyám, aki a város zártabb, református közegében nevelkedett, kizárólag Újvidéket mondott. Ebből adódott, hogy sokáig nem számított, szülővárosom melyik nevét használom, mígnem egyszer középiskolás koromban kioktattak, hogy Újvidék nincs, csak Novi Sad van – attól kezdve természetesen csak Újvidéket mondom.

A belváros közvetlen közelében születtem, éltem, zömmel magyarok között, de az a kevés szerb, szlovák, bunyevác, német is, aki ott lakott, beszélt vagy értett magyarul, ahogy mi is tudtunk szerbül, tökéletes volt a kölcsönös tisztelet és a tolerancia. Talán ez is hozzájárult, hogy boldog gyermekkorom volt. Nemcsak a családban, ahol szüleim, végtelen türelméről ismert, háztartásbeli anyám és textilkereskedő apám biztosították húgomnak és nekem szerény keretek között is a zavartalan, kellemes légkört. A több mint százéves, vert falú családi ház mellett életterünk volt az utca is. (Nem voltunk utcagyerekek!) Itt történt számunkra minden érdemleges: kikapuztunk, fejtünk, indiánoztunk, tanultunk kerékpározni, lestük a lányokat, beszélünk meg a leckét. Nyaranta a homokos Duna-strand váltotta fel az utcát, középiskolás korunktól pedig a korszó, ahová minden este kötelező volt kimenni.

Ebből a közegből rugaszkodtam el, amikor kiütött rajtam az önállósodást jelentő családalapítási vágy, és – amíg a házuk megvolt – ide tértem vissza. Innen jártam egyetemre, de hét évig, a Magyar Szó kultúrás újságírójaként, majd több mint harminchat éven át, nyugdíjazásomig a magyar tanszék oktatójaként már más-más városrésznek voltam lakója. Voltak kevésbé jó és remek házasságaim és társkapcsolataim, de mindezt felülírja, hogy van egy remek, egyetemi lektorként dolgozó angoltanár fiam. S hogy a húgomékkal csodás megértésben élek.

Otthonaim mellett két munkahelyi otthonom volt: a szerkesztőség és a tanszék. Ott színházról, irodalomról írtam, itt XIX. századi magyar irodalmat, legszívesebben drámatörténetet, illetve dramaturgiát tanítottam. Az irodalomhoz kiskorom óta vonzódtam: elolvastam a közeli könyvtárfiók több száz könyvét, anyámnak pedig, amikor a téli szünidőben szekrényrendezést rendelt el, inkább egyvégtében felolvastam a *Toldit*, a *János vitézt*, mesekönyveket, amit igazán egyikünk sem bánt. Nem csoda hát, hogy amikor leérettségiztem, az orvosi helyett az éppen akkor nyílt tanszékre iratkoztam, ahol az első két évfolyam tagjai (Tolnai Ottó, Bányai János, Domonkos István, Utasi Csaba, Bosnyák István, Végel László, Fehér Kálmán, Gion Nándor stb.) az ún. Symposium-nemzedékbe tömörülve létrehoztuk előbb a mellékletként megjelenő Symposiumot, majd az Új Symposium című folyóiratot. Ennek keretében, véletlen folytán, nekem jutott a színház: egyszer Tolnai megkért, nézzek meg egy újvidéki szerb előadást, s írjak róla. Örömmel vállaltam, azóta írok irodalmi kritika mellett színházi tárgyú bírálatokat. Ha a személyazonossági lapra feltüntethető lenne, foglalkozásként egyszerűen csak azt írnám: kritikus. Ehelyett az áll: egyetemi tanár. Igaz, lehetnék publicista is. Ebbéli ügyködésem hozadékaként van egy értelmiségszociográfia-kötetem (*Rólunk is vallahak*), az egyetlen ebben a zsánerben nálunk. Az újságírást sohasem hagytam abba, csak olykor szüneteltettem. De ha tehetem, mindig visszatérek hozzá. Jelenleg épp egy internetes portálon van *Portéka* című

heti kulturális figyelőm. Olykor szerkesztőként is beleártottam magam az irodalmi életbe, majd húsz évig szerkesztettem a Híd kritikarovatát, később négy évig főszerkesztője voltam a folyóiratnak, szerkesztettem a tanszék két tudományos kiadványát, a *Hungarológiai Közleményeket* és a *Tanulmányokat*. Majd húsz könyvem van, ezek közül néhány (*Meglelt örökség; Legendák és konfliktusok; „Itt állok a rónaközépen”; „Ígylétünk”*) XIX. és XX. századi irodalmi és színházi tanulmányokat, esszéket, kritikákat tartalmaz. Ha választani kellene közülük, nehezen tudnék dönteni. A *Színházi esszék* írásai az előadások apró rezdüléseit örökítik meg. A doktori értekezésésként írt *Száz év színház Szabadka egy évszázadának (1816–1918) színházi életét feldolgozó komplex monográfia*. A *Drámakalauz* a jugoszláviai magyar drámaírás története. A *Színház a nézőtérrel és a Léthuzatban* együtt az Újvidéki Színház harminc éve majd minden előadásának kritikáit tartalmazza. A *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon 1918–2000* nélkülözhetetlen kézikönyv lett. Az *Átírás(s)ok(k)* régi drámáink mai átírásait elemzi. A Gion Nándorról írt monográfia adósságtörlesztés a remek író iránt.

Ennyi volt, járt értük néhány elismerés: Híd Irodalmi Díj 1990-ben és 2001-ben, Szenteleky Kornél Irodalmi Díj 1980-ban, Palládium Díj 2004-ben. Sok? Kevés? Akár elég is lehetne. Ami viszont hiányzik, az a nagyobb figyelem a szakma részéről, de ezt akár a vajdasági írói társadalom egészének sérelmeként is említhetem. Ezúttal, ne legyünk ünneprontók, erről ne essék szó. Inkább arról, ami hetven táján még hátra lehet/van: olvasni, olvasni, írni időnként egy-egy kritikát, cikket, összehozni egy kötetet, és amíg erőm van, teniszezni.

*Jeralalenti*

## Végh András

festőművész (Tolna, 1940, szeptember 27.)



Az a vonal, amit munkám során felrajzolok, nem más, mint az életem útja.

Hatvan és tíz – így is tagolható éveim száma, jól rímel erre, ahogyan a

hetvenet kifejezi a francia nyelv. Hat évtizedem a XX. században pergett le, ez az eszmélés, tanulás, magamra találás időszaka és elindulás arra a bizonyos képzeletbeli hegy magaslati pontjára.

Az utolsó tizedik évhez közeledve, a hetvenedik évem kapujában, már a XXI. századdal vagyok párbeszédben.

1940-ben születtem Tolnán, apám, Végh János festőművész, rajztanár, anyám, Felföldi Gizella magyar–német szakos nyelvtanár.

1959: A budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban érettségiztem.

1960–1967: A Képzőművészeti Főiskola festő szakán folytattam tanulmányaimat. Kmetty János és Bernáth Aurél voltak a mestereim.

1965: Házasságot kötöttem, feleségem Mayer Berta festőművész.

1970–1973: Derkovits képzőművészeti ösztöndíjat kaptam.

1971: Első párizsi utam során találkoztam először a modern képzőművészet nagyjaival.

1971–2009: Franciaországi utak következtek, többszöri hosszabb tartózkodással, kalandozásokkal, kiállításokkal.

1975–1978: Pavan Renato gyűjtő meghívása Trevisóba lehetőséget nyújtott utazásokra, festésre, kiállításra a Villa Condulmerben, Premio Nazionale di Pittura Grolla d’Oro díjban részesültem.

1974–1999: Józsefvárosi alkotóéveim időszaka.

1974: Megszületett Judit lányom, 1977-ben Marcell fiam.

1983: Kiállításra szóló meghívást kaptam Párizsba, a montmartre-i őszi fesztiválra.

1987–2004: Tanítottam a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakiskola festő szakán. Salzburgi ösztöndíjat nyertem. Ötven év után egyéni kiállításom volt a Vigadó Galériában.

1993–1995: Hollandiai tanulmányutak következtek, kiállításokkal.

1994: Munkácsy-díjat kaptam.

1997: Összegző kiállításom mutatott be munkáimat a Szolnoki Ga-

lériában. Újlipótvárosi műtermembe költöztem, most is itt dolgozom.

2000: A Római Magyar Akadémia ösztöndíjával két hónapot Rómában dolgoztam, az etruszk művészetet tanulmányoztam. Mednyánszky-díjban részesültem. Nagyméretű képekkel rendeztem kiállítást a Vigadó Galériában.

2003: Egyéni kiállításom volt Lübeckben, a VHS Fórum Galériában.

2004: Részt vettem Bordigherában (Olaszország) a Grandi formati Arte in Piazza című nemzetközi kiállításon.

2005: Olaszországi egyéni kiállítások következtek: Centro Arte Lupier Galeria, Gardone val Trompia (amelynek tiszteletbeli tagja vagyok), XVI. Settimana d’Arte di Cecina, Toscolano (BS).

2007: Részt vettem és kiállítottam: Slovenia open to art 2007. International art workshop. Sinji vrh near Ajdovscina (Slovenia). Meghívást kaptam és kiállítottam: Simposio Internazionale d’Arte Contemporanea, Villa Glisenti, Villa Carcina (Bs) Italia.

2008: *Eleven térben* címmel rendeztem kiállítást az Aulich Art Galériában. A Kugler Könyvek sorozatban megjelent a Végh-életműalbum.

2009: A Dunaszerdahelyi Nemzetközi Művésztelep munkájában vettem részt. Strasbourgi képzőművészeti ösztöndíjat kaptam.

Vegh János

## Sarbu Aladár

irodalomtörténész (Budapest, 1940. szeptember 28.)



Születésem helyeként Budapest áll az irataimban, de ez csak annyit jelent, hogy világrajöttem előtt anyám Pilisszentivánon volt a szüleinél, s onnét a János Kórház viszonylag hamar elérhető. Igazi bölcsőhelyem Csinger (akkor Bódé, ma Ajka-Csingervölgy). Apám, aki Romániából szökött (nem akart katona lenni), a kriptongyárban volt lakatos, anyám a nővéréhez jött látogatóba, s ekkor találkozott apámmal. Majdani keresztanyám férje bányász volt, mint a családban szinte mindenki, és itt kapott munkát, az Ármin aknán.

Csinger szétszórt bányatelepek laza halmaza volt, egyetlen központi intézménnyel, az iskolával. Három tanteremben hat osztály: amíg az elsősök a betűvetést tanulták, a másodikosok kórusban is-

mételgették az egyszeregyet. A legnagyobb tanterem egyúttal templom is volt. A reggeli mise végén egy ajtót húztak az oltár elé, lezárták a harmóniumot, s napközben legfeljebb a tömjénfüst emlékeztetett az egyházi funkcióra.

Mindenre kíváncsi, mozgékony fiúgyereket, amilyen én voltam, jobb helyre nem is vethetett volna a sorsa. Éva, a feleségem, ha barátaimmal a gyerekkorunkba visszamegyünk, nem érti: „Mit szerettetek benne annyira? Ronda ipari táj.” Ez igaz, de mert nem volt mihez viszonyítanunk, eszünkbe sem jutott, hogy az osztályozók, meddőhányók és gőzösök világa ronda volna. A mozdonyoknak nemcsak nevük volt, de személyiségük is. A meddőhányókat esténként megszépítették a rajtuk kék fénnel futkosó tüzek. S foglalatul az egészhez, kiterjedt erdeivel és hegyeivel, Sobri Jóská-s, Savanyú Jóská-s legendáriumával Nagyvázsontól Veszprémig ott volt a Bakony.

Tiszta idill persze nincs. 1944 őszén apámat elvitték katonának, mi meg – akkor már megszületett az öcsém – anyámmal hármásban lestük a bombázókat, és szaladtunk az óvóhelyre, ha szirénáztak. Szerencsénk volt: a front úgy ment át rajtunk, hogy átaludtuk. Az oroszok a kriptongyárat ugyan leszerelték, de bennünket nem bántottak. Apámmal, aki az osztrák határnál búcsút intett hadseregnek és háborúnak, még zsákmányt is ejtettünk. A tábori konyha mellől („Jó lesz ez nekünk hólapátnak” – indokolta apám az akciót) elemeltünk egy pékklapátot. Sok-sok télen át hánytuk vele a havat, míg teljesen el nem kopott.

A Rákosi-korszak szétrobbantotta a régi Csingert. Felfuttatták a széntermelést, kórházat, vágáriskolát építettek, s a villanyoszlopokról harsogó hangszórók buzdították egész nap újabb és újabb munkasikerekre a dolgozókat. Az én személyes világom is szétesett: a barátaim egy lakásépítő akció jóvoltából egymás után Ajkára, kertés családi házakba költöztek. Apám akkor már az üvegyárban volt gépkocsivezető, s mikor a gyártól lakást kapott, Ajkára költöztünk mi is. A barátaimat megtaláltam, meghitt kisvilágomat nem. Szerencsére sokáig nem maradtunk. Anyámnak egyre jobban hiányzott kiterjedt családjá, ezért aztán 1953

nyarán feljöttünk Szentivánra. Itt is, mint Csingerben: bányatelepek, bányák, meddőhányók és osztályozók velük éles kontrasztot alkotó mesészip környezetben, a Pilis és a Budai-hegyek között. S a bányáktól kissé elhúzódva a takaros, tiszta falu. Nyaraink egy részét öcsémmel eddig is a nagyszüleinknél töltöttük, nem túlzok tehát, ha azt mondom, hazajöttünk. Ildikó húgom már itt született.

Szentivánnal aztán visszakerültem oda, ahonnan indultam, Budapestre. Az I. kerületi Petőfi Gimnáziumban végeztem a középiskolát. Jól éreztem itt magam, jól is tanultam. Panaszkozhatnék, hogy nehéz dolgom volt (új lakóhelyünkön nem volt se víz, se villany, és kilométereket kellett gyalogolnom a vasútállomásig, majd onnét egy órát vonatoznom), de ezt mint az élet velejáróját, zúgolódás nélkül elfogadtam. Ekkor öltött határozott formát az irodalom iránti érdeklődésem. Az önképzőkör tanár-elnöke, Nemes Nagy Ágnes megbízásából 1955 tavaszán már Diák című lapunk tudósítójaként hallgattam Király Istvánt az Akadémia dísztermének karzatáról, amint kifejti, hogy anekdotikus elbeszélőmodora miatt Mikszáth nem teljes értékű realista. Megzavarodtam. Addigra már belém sulykolták, hogy az igazi művészet realista, s nagy írónk az igazi művészek közé tartozott tudatomban. Nagy becsben állt a családban is: irodalomkedvelő nagybátyám éppen szelíd, de bölcs anekdotikus humoráért szerette; nagyanyámnak meg – horpácpusztai juhászok lánya lévén – még az eleven Mikszáthhoz is szerencséje volt. Rosszallásomnak tudósításomban természetesen hangot adtam. Nem is sejtettem, hogy az egyetemen majd Király híveinek tábort gyarapítom.

Közben, persze, átéltem mélyen és maradandóan én is a forradalmat. A mai ünnepi szónoklatoktól épp ezért viszolygok: köszönő viszonyban sincsenek azzal, ami történt. Rendszerváltó politikusaink közül egyről tudok csak, aki volt bátor – és nem kevésbé bölcs – kimondani, hogy ötvenhat nem folytatható. Nem arról szólt, amit most igazolni próbálnak vele. Hogy akkor miről szólt? *Töredék* című regényemben (1983) megírtam, olvasható.

Magyar–angol szakos tanulmányaim már Eötvös-kollégistaként végeztem, nem kellett vonatoznom. Tanítottam, kutattam, írtam, s lettem, aki vagyok: az angol és amerikai irodalom professzora, és író, négy regény erejéig. Hatalmas, mindmáig táguló világba kerültem, topográfiailag is (egyetemek: London, Liverpool, a Harvard, Minneapolis), szellemileg (Henry James, Hawthorne, Melville, Conrad, Joyce és a többiek) meg különösen. Portékámat itthon is, külföldön is árulom, s bizony jólesik hiúságomnak, ha azt látom, akad rá vevő. Lukács inspirálta marxista elméleti iskolázottságom a rendszerváltás után sem szorult revízióra. Ami ma itthon és a világban történik, ebben a meggyőződésemben csak megerősít. Jó tudni azt is, hogy szakmám angolszász képviselői között népes tábora van a hozzám hasonló gondolkodású embereknek.

Nem könnyű velem, mondja Éva, negyvenkét éve lassan. Felnőtt életét ott kezdte ő is, ahol én, az angol szakon. Egy sikeres nyelvtanári pályát zárt le, amikor pár éve nyugdíjba vonult. Sokkal tartozom neki. Azért, hogy mindig volt hova visszavonulnom, ha szellemileg vagy lelkileg rendbe akartam szedni magam; hogy a gyerekeink kiegyensúlyozott, jó családban nőttek fel, és hogy az unokáink hozzánk is hazajárnak.

Sarka Aladár

## Tímár Éva

színművész (Siklós, 1940. október 12.)

Gyerekkorom óta színésznő szerettem volna lenni. Hamar sikerült. Tizenhat évesen felvettek a Színművészeti Főiskolára, húszévesen diplomáztam. Azóta játszom. Nagyszerű tanároktól, csodálatos pályatársaktól tanulhattam, azal foglalkozom, amit szeretek. Életem nagyrészt Shakespeare, Molière, Csehov, Brecht és még sok zseniális művész társaságában töltöttem. Nemcsak csodás szerepeket köszönhetek nekik, de segítettek átélni a huszadik század második felének sokszor nem könnyű éveit.



És a család. Lányom, unokám és testvéreim, az ő gyerekeik, unokáik, akik körülöttem vannak; szeretetet, biztonságot és sok-sok örömet adnak.

Szóval köszönöm, jól vagyok így hetven felé. Szeretnék még játszani, unokát dajkálni, és még kíváncsi vagyok erre a huszonegyedik századra is!

Boldog születésnapot kívánok a többi hetvenesnek!



Anton Pavlovics Csehov: Cseresznyés kert  
Blaskó Péterrel (Miskolc)

Tímár Éva

## Kulcsár Győző

vívó, edző (Budapest, 1940. október 18.)



Egész életemben a munkában hittem, a tisztességesen elvégzett munkában. Ez a sportban nem törvényszerűen hozza meg az eredményeket, mellékkörülmények is gyakran szerepet játszanak, a pillanatnyi kondíció, a szerencse például. Mégis hosszú távú siker a konok és következetes munka nélkül – elképzelhetetlen. És ez így van az élet egyéb területein is. Erre törekedtem mindig.

Optimista alkat vagyok. Nem rágódom a kudarcokon – melyek elkerülhetetlenek, sorra csak győzni nem lehet. Előretekintek, célt követek: mindig valamilyen cél az, amelynek elérése éltet, jóllehet tudom, hogy részsikertelenségek is előfordulhatnak közben.

A sport hatalmas adomány. Közhelyként hangozhat, de így van: az életre nevel, mindennap. A fiatalokkal foglalkozva is ezt szeretném beleplántálni minden tanítványomba: becsüljék a munkát, a tisztességgel elvégzett munkát. Látni fogják az eredményt, és ez örömmel tölt el mindenkit.

## Csete Ildikó

textilművész (Sátoraljaújhely, 1940. október 19.)



Köszönöm a lehetőséget, hogy elmondhatom, milyen érzés hetvenkedni.

Volt is néhány tervem, hogy mit szeretnék leírni, olyat, ami csak velem történt meg, s amit fontosnak tartok, hogy leírjam, megmaradjon. De most képtelen vagyok rá. A jelenlegi magán- és közállapotok olyan mértékben igénybe vesznek, hogy nem tudok ebből a lelkiállapotból kiszakadni. – Az egyre sötétedő világban, „rosszkedvünk telén”,

pislákol ugyan egy kicsi világosság, hiszen már hatvankilencszer átéltem a csodát: a tőlünk távolodó FÉNY egyszerre csak megáll egy pillanatra tűnő időre, és elindul újra vissza. Felénk. A kinti világ és lelkünk mélypontján – megszületik a Fény, és a Remény.

Ebben az évben egész nyáron egy kiállításra dolgoztam. A megadott téma az apokalipszis, János apostol Mennyei jelenései című könyve volt. Négy hónapon át küzdöttem vele. A jó világ és a szörnyű vég látomásából az új világ eljöveteletét festettem meg.

A címe is az: Új ég és új föld (Jel. 21,10–23.)

Munkám „erkölcsi díjat” kapott.

Ez erőt ad. Úgy érzem, talán van remény. Egyénileg a munkámban s mindannyiunk számára a közeledő, újjászülető Fényben, mely reményt és erőt ad az egész élő, örökké változó, gyönyörű szép teremtett világban.

*Cseke István*

## Berkovits György

író (Orosháza, 1940. október 21.)



Mikor megkérdezte tőlem egy irodalomtörténész: Kleist öngyilkos lett, maga nem lesz öngyilkos? – azt válaszoltam, rendkívül nehéz kérdés. Egy kritikus faggatására – nem érzel hasonlókat, mint a figuráid? – azt feleltem, ha esetleg arra célzol, hogy ironikusan látok, akkor talált.

Az ironia az a tükör, amelyben tükröződöm, ezt nem én találtam ki.

Eme kérdéseket, mint gondolom, nyilván könyveim váltották ki – a négy regény, a három szociográfia-, a két esszé-, egy novellás- és egy drámakötet, és az a regény is majd kiváltja, merem remélni, amelyet most írok –, bár öngyilkos szereplő egyikben sincs.

Az újságírást annak idején a vele járó kötetlenség miatt választottam, könnyed és bohém foglaltságnak, eléggé el nem ítéhető módon. Elsősorban riportokat írtam. Még névjegyet is nyomtattam, jó *polgári* szokás szerint, rajta, hogy én újságíró vagyok.

Nem tudom, szégyelljem-e.

Ám hogy világosabban lássak, egyáltalán, hogy lássak, a kutatást választottam, a kiábrándulás után, később, de mivel képtelen vagyok betagozódni, inkább egy magányos munkára, a szociografizálásra szavaztam. A szociográfia partizán műfajnak gondoltam, és ebben otthon éreztem magamat. Egy botrányos világot tapasztaltam meg, a viszonyok meghökkentettek.

Eszemben sem volt politizálni, sem pró, sem kontra, hacsak az nem számít politizálásnak, hogy később aláírtam minden rendszerellenes petíciót.

Nagy szavak, ejnye, ámde az ilyen szavak jellemzőek valamifajta *értelmiségire*.



Akkor már novellákat és regényeket írtam, megismerve, mint kezdtem volt hinni, a külvilág révén magamat. Regényeim némely olvasóm szerint nyugtalanítóak, nincs bennük semmi végső érvényesség. Ez a jellemzés megtetszett.

Bennem sincs semmi végső érvényesség.

Úgy viselkedem, mint regényeimnek hősei, kívülállóként; ezt sem én mondom, még a változások forrataga sem bírt rá, hogy hajlandó legyek a politikai sodrásban elmerülni. Megkérdezték ismerőseim: mi az, illegalitásba vonultál, éppen most, mikor a legalitásban volna a helyed? Vonogattam a vállamat.

Inkább csak írtam, figyelemmel kísérve a múlt kataklizmáit, a jelen hamisságait, torzításait, szándékozva megtalálni mindebben az egyén szerepét, sajátos és különös tapasztalataival.

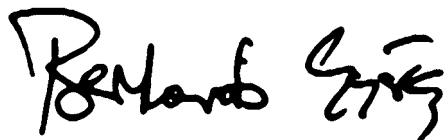
Örök civil is maradtam.

Ma nem úgy létezünk, nem úgy élünk, nem úgy haladunk a halálig, mint eddig, új játékokat játszunk, ahogyan például a színdarabjaimból és esszéimből is, merem remélni, kitűnik. A tét más, mint a régi játékainké. És már nem a halál, hanem az élet a legfőbb botrány. Azonban a legfőbb botrányt jókedvűnek, derűsnek és nagyvonalúnak, sőt felszabadultnak élem meg.

A végső kérdésekkel szeretek foglalkozni, csak sokszor nem tudom, mik azok.

Azt tartják rólam, hogy mint író, olyan *művész* vagyok, művész, hajjaj, speciálisan jómagam, akinek az arcán szemüveg, a szívében meg ősz van. Mire csak annyit mondhatok, hogy a szemüveg oké, viszont az én szívemben tavasz, nyár és tél is van.

A tét: értjük-e magunkat még.



## Cyránski Mária

szobrászművész (Budapest, 1940. október 21.)

A világháború utáni Kruspér utcában, házunk emeletén, könyvrestaurátor dolgozott egy csodálatos, nagyméretű Michelangelo-albumon. Szüleim felvittek hozzá, hogy megnézhessem. Olyat azóta sem láttam, a Gellért-hegyi sziklakápolna pálos szerzeteseinek könyvtárába tartozott. Anyyira megfogott, hogy végleg döntöttem: szobrász akarok lenni.



Az iskolában már jobban rajzoltam, mint osztálytársaim. Addig-addig, hogy nyolcadik általánosban egy korosztályos pályázaton festményemmel, a Múcsarnokban rendezett kiállítás keretében, országos második helyezést értem el.

A díj egy nyári, tóalmási művésztaborzásból és a Török Pál utcai Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba való

felvételtől állt. Szüleim már elkéstek aggodalmukkal, hogy ugyan miféle sorsot vállalok magamra, mert én mindenképp éltem elnyert felvételi jogommal.

Nagyon vékonyka voltam, kicsi testsúllyal, ám valamit tudhattam, mert nemcsak egy tanár figyelt fel munkámra: először a díszítőszobrász szakra kerültem, és szinte megbántottam tanáromat, amikor átkértem magamat a szobrász szakra. Itt Somogyi József tanított, és a gimnázium fennállásának 180 éves jubileumi kiállításán, a Nemzeti Szalonban, az énáltalam készített figura is szerepelt a gimnázium e műfajbeli eredményei között.

Számomra az emberi figura nem egyszerűen tanulmányi feladat volt. Éreztem, hogy a képzőművészet az idők során azáltal szerzett rangot – valamikor egyszerű mesterség volt a sok közül –, hogy egyesek olyan fokon tudták művelni, hogy már szellemi hatóerővel bírt, a lélek tájait járta. Éppen ezért semmi köze a díszítményhez, a külsőségekhez.

Michelangelo az *Utolsó ítélet*ében, hatalmas léptékben, az emberi élet drámáját, tragikumát festette meg. Rembrandt mindezt egyetlen alakban, önarcképein, sűrítetten idézte meg. Mindkettő megrendít, és bennük magunkra ismerünk.

Rembrandt öregkori arcképéből a korlátoltság légkörében élő, saját értékét ismerő, érző ember tekint ránk, a mai ember, a mindenkori ember tekintete, mindent tud, mert egyidős velünk. Nem hal meg, kíséri az utána jövőket, bennünket, és akik utánunk jönnek. A remekműnek ez a jellemzője.

Kikből áll a közönség? Akik jelen vannak, akik érdeklődnek, akiket a művek magukkal tudnak ragadni. Nem

minden ember része a közönségnek. Az ideológusok tévedése, hogy megpróbálták a szobrászt, a festőt felhasználni eszméik bizonyítására. Igazi tévedés volt előre kitervelt szándékot erőltetni a művészetre, mint pl. tették a „szocreál”-lal! Utólag most mindent összemossnak, és egyszerűen a figuratívot sorolják a szocreál körébe. Minden azon múlik, hogyan, milyen szándékból születik a mű. Nem véletlen, hogy a „megbízások”, a „feladatok” eredményeztek meggyőződéssel nélküli, kényszeredett, kilúgozott műveket. Csak hálát adhatok a sorsnak, hogy munkáim döntő hányada nem megbízás, ezért viselheti magán a magam iránt támasztott igényt, a belső indíték őszinteségét. Mégpedig úgy, hogy a köztérre szánt munkáim döntő többségben megnyerték maguknak a mecénatúra vaskalaposait is. Így kerülhetett elhelyezésre Dunaújvárosban egykori diplomamunkám, a *Hajnal*. A város, ahol addig minden a központi akaratból létrehozandó „vas és acél városa” eszmét szolgálta, a benne lakó emberre gondoló, mégpedig jelmez nélküli, általánosított alakkal gazdagodhatott. A város első köztéri aktszobra volt. Evvel annyira egyedülállót tettem, hogy a sok évvel későbbi, *Lighea* című szobrom a Fabó Éva uszoda előtt, Dunaújváros második köztéri aktábrázolása lett. Más elhatározásomból korábban megkezdett munkámat a férjemmel közös műtermemben látták meg az uszoda tervezői.

A férfi szobrászok többnyire az „elejtendő vadat” látják a nőben. Kéves olyan mű született tőlük, mint a festő Rembrandt *Vízbe lépő fürdőző nő* – felesége – képe, amelyben valami más is megjelenik. Ha én is inkább efelé hajlok, az nem véletlen. Az előítélet, amely többek közt a

„szobrásznő” és a „feminizmus” közé egyenlőséget tenne, távol áll tőlem. Az én nőalakjaim nem férfitagadók azáltal, hogy munkásságom középontjának tekintem őket. A terhesség, az anyaság vagy egyszerűen az öntudatra ébredés – mint amit tulajdonképpen a *Hajnal* is ábrázol – nem az amazon férfitagadása. Hiszem, hogy amit teszek, rendkívül fontos. Éppen evvel mérem magamat, munkám minőségét.

Férjemmel, ifj. Koffán Károllyal, 1965-ben kerültünk Dunaújvárosba. Tetszett a kihívás: szinte a semmiből valamit teremteni. Ám első munkám mindjárt az akkor elhunyt Weiner Tibornak, a város főépítészének emléktáblája lett, akivel személyesen már nem is találkoztunk. A vele való szakmai együttműködés lehetőségének elvesztése kiszolgáltatottá tett az elképzelés nélkül maradt, politikaivá silányult folytatásnak. Amellett, hogy éhezünk, mégis szakmai választ adtunk a helyzetre: Dunaújváros köztereinek díszítésére dolgoztunk ki programot hat akkor itt élő képzőművész és hat építész összefogásával, a „kétkezrelékes törvény” alapján, központi költségvetésből. Ennek keretében került elhelyezésre a már említett diplomamunkám is. A város az üzemekre hagyta foglalkoztatásunkat. Kidolgoztuk a velük kötendő szerződésformát, és bár minimális jövedelmet jelentett,

állandó bizonytalanság mellett, a szakszervezeten keresztül, mégis ez lett a mintaképe az országban másutt létrejövő támogatói, alkalmazói szerződéseknek. A bizonytalanságot az értékmegállapítás hiánya okozta. Teljes munkaerőnkre számítottak, és azt nem a szakma elfogadott értékein minősítették. Több mint egy évtizedet kellett várni, amíg egységes fizetéseinket átadott munkáinkkal valamilyen értékmegállapító zsűri vetette egybe. Ma már ez sincs, de helyette máig nincs még „civil” megoldás, műkereskedelem. Ezt korán felismerve másutt is kerestük a megoldást. 1975-ben sikerrel pályáztam meg a Derkovits-ösztöndíjat, amire nagy szükségem volt: második gyermekem, fiam született, és abban az időben még nem volt gyes. (Művészek számára később sem.)

Mára mintegy 28 egyéni kiállításom volt, 22 köztéri szobrom, reliefem áll, számos alkalmi érmet készítettem. Munkáim megtalálhatók magánlakásokban és közgyűjteményekben egyaránt. Munkásságomért elnyertem Dunaújváros legrangosabb elismerését, a Pro Cultura Intercisae díjat (2008).

Két gyermekemtől, Esztertől és Balázstól két-két unokám van.

Cyranoski Meriin

## Sárközy Tamás

jogász (Budapest, 1940. október 26.)



1963-ban lettem jogi doktor az ELTE jogi karán, ügyvédi szakvizsgát 1966-ban tettem. Szakmai pályafutásom több szálon futott.

Mindenekelőtt jogtudományi kutató vagyok, 1972-ben lettem kandidátus, 1978-ban a tudományok doktora. 1969-től a mai napig a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének civil jogi részlegén dolgozom. Az MTA Vagyonkezelő Testületének elnöke vagyok. 1985-ben tudományos munkámért Állami Díjat kaptam. A gazdasági jog területéről több mint húsz monográfiát írtam, többet idegen nyelven is kiadtak. Amit a magam részéről jelentősebbnek tartok közülük: *Indirekt gazdaságirányítás, vállalati árutermelés és a tulajdonjog* (1972), *A vállalatelmélet jogtudományi alapjaihoz* (1981), *A jogi személyiség átalakulása* (1985), *Rendszerváltozás és a privatizáció joga* (1997), *Magyar társasági jog Európában* (2001), *Államszervezetünk potenciazavarai* (2005), *A szocializmus, a rendszerváltozás és az újkapitalizmus gazdasági joga Magyarországon* (2007).

Emellett egyetemi oktatóként is tevékenykedem. 1979-ben lettem professor. Jelenleg a budapesti Corvinus Egyetemen, illetve a budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen vagyok egyetemi tanár, emellett egy éve az Általános Vállalkozási Főiskola rektori teendőit is ellátom. Számos tankönyvet, jegyzetet, ismeretterjesztő kiadványt írtam. A Gazdaság és Jog című szakmai folyóirat főszerkesztője vagyok 1993 óta.

A jogi gyakorlati szakmában elsősorban kodifikátorként vettem részt. Legjelentősebb munkám e körben az 1988-as társasági törvény volt. Több alkalommal végeztem kormányzati munkát is. Voltam igazságügyminiszter-helyettes, deregulációs kormánybiztos, foglalkoztam kormánybiztosként a kormányzati szervezet átalakításával, legutóbb 2004–2005-ben.

Igyekeztem részt venni a közéletben is. Nyolc évig voltam a Magyar Jogász Egylet elnöke. De nemcsak joggal foglalkozom, írok más típusú társadalomtudományi munkákat is, általában ifj. Korsós Antal néven. Részt vettem a nyolcvanas években a „nagy” Valóság szerkesztőbizottságában, a kilencvenes években pedig a *Mozgó Világban*. Hobbim a sport, tíz évig voltam a Magyar Jégkorongszövetség elnöke. Sportjogi könyveket is írtam, szervezem a sportmenedzser mesterképzést, amely 2008-ban elsőként indult a Semmelweis Egyetem Testnevelés és Sporttudományi Karán. A magyar sport modernizálásán általános jelleggel is dolgozom mint a Nemzeti Sporttanács elnöke.

## Kertész Sándor

festőművész (Kaposvár, 1940. október 29.)

Születésem dátuma bizony igaz, de Kaposvár csak annyiban, hogy a kórházból szüleim rögvest falusi lakásunkba vittek. Ettől kezdve negyvenéves koromig (a főiskolás éveket leszámítva) vidéken éltem.

Felhőtlen gyermekkorról nem tudok beszámolni, mert az akkori zavaros éveket tetézte szüleim ugyancsak zaklattott élete.

Pedagógus apám ritkán töltött két-három

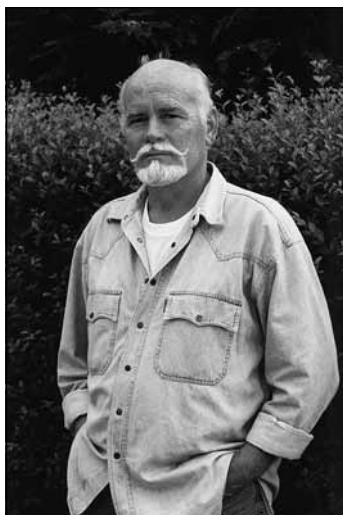
évnél többet egy-egy faluban, és ez a tény bizonyára hatással volt későbbi életemre is.

A falusi emberek a mai napig nehezen fogadják be az idegeneket, gyermekeik szintűgy. Társaim részéről gyakran voltam kitéve kisebb-nagyobb inzultusoknak, csipkelődéseknek. Mondanom sem kell, hogy különben is visszahúzódó természetem mellett milyen hatással voltak rám diáktársaim efféle megnyilatkozásai. Védekezésem makacs ellenállást váltott ki, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy mind a mai napig kritikus szemmel viseltessem embertársaim és megnyilvánulásaik iránt.

Az ironia végigkísért egész életemben, de sohasem olyan módon, hogy az cinizmusba csapjon át.

A szegedi Pedagógiai Főiskola, az ott töltött évek üdítő változásokat hoztak mindennapjaimba.

A hatvanas évek elején Winkler László és Fischer Ernő mestereim jóváltából az impresszionizmussal és a



különböző modern irányzatokkal ismerkedtem, akkor, amikor a Képzőművészeti Főiskolán is csak óvatosan beszélt ezekről néhány oktató.

Falura kerültem tanítani, és ismét belecsoptentem a vidéki élet minden ellentmondásosságába.

A hatvanas-hetvenes évek – gyakran sivár, kilátástalan – világa, a falusi „apparatszikok” nyomasztó ténykedése, a „ne menjünk messzire, itt van

Tajvan”-féle megnyilvánulásaik ismét kihozták belőlem a makacs ellenállást.

Részben ezért is fordultam az akkor még elutasított európai iskola és a szentendrei művészek felé. Első kiállításom képei Bálint Endre, Martyn Ferenc hatását mutatták. Tőlük elég nehéz volt elszakadnom, de a korszerű látásmódot, a dekoratív szemléletet az ő hatásukra vittem tovább későbbi munkáimba.

Hét-nyolc év útkeresése, kínlódása után végül is a falu világa felé fordultam – segítségül véve ironiámat. A nyolcvanas évek elejére kialakult a rám ma is jellemző, a környezetem motívumait felhasználó, azokat képeimbe beépítő előadásmód, stílus.

Természetesen nem az idilli, pántlikás népi realizmust, hanem a való világot ábrázoló, keményen „odamondogató”, ugyanakkor a pusztuló vidékért aggódó gondolatokat fogalmaztam meg, tűztem ecsetem hegyére.

Álmomban sem gondoltam azonban, hogy most, a második évezred

elején ismét aktuálisak lesznek ezek a gondolatok, élethelyzetek.

Pedig a rendszerváltáskor én is bizakodtam. Még a „nagypolitikát” is gyakoroltam oly módon, hogy a megyei hetilapban egy éven át cikkeket írtam ostromozva a régit, reménykedve a jövőben. Elég hamar rájöttem, hogy a múlt szellemiségének jelentős hányadát és embereinek egy jó részét úgyesen átmentették az újba, elhúzva a mézesmadzagot sok oktalán reménykedő orra előtt. (A madzag mint szimbólum most is gyakran szerepel képeimen.)

Kiállításaim száma éveimmel együtt szaporodott, és meglepődve tapasztaltam, hogy külföldön sokszor nagyobb sikereim voltak, mint idehaza.

Előbb volt Bécsben kiállításom, mint Budapesten, bár írásom meg-

jelenése idején már egy fővárosi önálló tárlaton vagyok túl.

Régi, de ismét aktuális témáim mellett a ceruzarajzolásnak mint ősi technikának szeretnék ismét létjogosultságot szerezni.

Olaszországban ez már sikerült. Pisában több nemzetközi grafikai tárlaton sikeresen szerepeltem ezzel az egyszerű grafikai eszközzel.

Rajzpedagógiai és képzőművészeti munkásságomért Székely Bertalan-díjat kaptam, szűkebb hazám, Somogy művészeti díjjal ismert el.

Életem utolsó szakaszában kaposvári lakos lettem, és szerencsésnek mondhatom magam, hogy legjobb gimnáziumában, a Táncsics Mihály Gimnáziumban tizenhat évig taníthattam.

## Knézy Judit

ethnográfus (Baja, 1940. november 3.)



Értelmiségi családban születtem. Az általános iskolát szülővárosomban, középiskoláimat Budapesten végeztem. Pályaválasztásomban segítettek zenei és irodalmi tanulmányaim, melyek a népzene, a népköltészet, a paraszti életmód kutatása iránti érdeklődésemet keltették fel. Befolyásoltak családi hagyományok is: a gödöllői művésztelep tagjai voltak édesapám rokonai közül többen is. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyartanári és néprajz szakon szereztem diplomát 1964-ben. 1964. augusztus 1-jétől a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum muzeológusa, majd főmunkatársa voltam 1980. december 14-ig. Ezután 1980. december 15-től 2005. január 31-ig a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban dol-

goztam. Főosztályvezetőként mentem nyugdíjba.

1974-ben „summa cum laude” minősítéssel nyertem el a bölcsészdoktori címet *Csököly község gazdálkodása és táplálkozása (18–20. század)* című munkámmal, mely könyv alakban is megjelent. 1992-ben védtem meg a történettudományok (néprajz) kandidátusa címet *Hagyományok és változások Somogy megye mezőgazdasági népességének táplálkozásában (1696–1960)* témájú munkámmal.

Főbb kutatási területeim: a/ Somogy megye paraszti lakosságának életmódja a 18–20. században (település, gazdálkodás, népi építkezés, lakáskultúra, viselet, táplálkozás); b/ táji csoportok, paraszti gazdasági körzetek alakulása és mentalitásváltozások a 18–20. században; c/ horvát és német csoportok néprajzi sajátosságai Somogyban; d/ tárgyi népművészet (viselet, pásztorfaragás, szövés, fazekasság stb.); e/ A köznemesség 18–19. századi építkezése, lakáskultúrája, táplálkozása a Dél-Dunántúlon és a Káli-medencében; f/ uradalmi alkalmazottak csoportjai, életmódja a 18–19. században Somogyban; g/ a falusi életmód változásai 1945–2000; h/ a fotó mint műtárgy.

Somogy megyében 1964–80 között a Rippl-Rónai Múzeum néprajzi tárgygyűjteményét kezdettől gyarapítottam elsősorban az anyagi kultúra, de a szokások, hiedelmek tárgyaival is, gyarapítottam a fotótárat. Bekapcsolódtam az országos gyűjtőtémákba néprajzi atlasz gyűjtésével (1964–66 Kutas, Kálmánca) és hét község népi építészetének feldolgozásával Külső-Somogyból (1970–71).

Számos néprajzi kiállítást rendeztem 1971-től kezdve. A legfontosabbak: a *Somogyi hímzések* című időszaki bemutató (Kaposváron, Budapesten és Szekszárdon); 1972-ben a megnyíló Marcali Múzeum állandó néprajzi kiállításának rendezője voltam; 1975-ben a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum új állandó néprajzi kiállítása készült el közreműködésemmel, és a Csurgói Helytörténeti Gyűjtemény népművészeti bemutatója is. Somogyi népművészeti kiállításokat Szófiába (1976) és Varsóba is (1977) is kivihettem.

1972-ben L. Szabó Tündével kezdtük el Szennára tervezni a leendő szabad-  
téri néprajzi gyűjteményt a Zselic és Belső-Somogy faépítkezésének fennma-  
radt emlékeiből, felhasználva az addigi zselici és belső-somogyi népi építészeti  
gyűjtések és a levéltári gyűjtéseim eredményeit. 1974-től 1980-ig részt vettem  
az összes áttelepítendő épület kiválasztásában, áttelepítésében. 1978–82 kö-  
zött négy lakóházat és néhány gazdasági épületet rendeztem be. Több tanul-  
mányom jelent meg e munkák eredményeképpen. A zamárdi (1977), szen-  
nai (1978) és buzsáki (1979) tájházak berendezése is közreműködéssel  
történt.

A múzeum néprajzi adattárának gyarapítása érdekében kezdettől bekap-  
csolódtam a honismereti szakkörök, valamint az Országos Önkéntes Nyelvjárá-  
si és Néprajzi Gyűjtőmozgalom munkájába saját kérdőívekkel, külön pályáza-  
tokkal is. Honismereti munkámat „kiváló társadalmi munkás” éremmel díjazták  
Kaposváron.

A Mezőgazdasági Múzeumba kerülve folytattam somogyi témáim feldolgo-  
zását. Kiterjesztettem vizsgálataimat a Dél- és részben a Közép-Dunántúl más  
területeire is. Az uradalmi gazdálkodás, építkezés, uradalmi alkalmazottak  
egy-egy csoportjainak kutatását ekkor kezdtem el. Ekkortól a néprajzi táji, gaz-  
dasági csoportok körülhatárolásában fontos szerepet szántam a mentalitás-  
kutatásoknak. A ma-kutatás kérdéseivel, az 1945–2000 közötti falusi életmód-  
változásokkal a 2000-es évektől OTKA-támogatással kezdtem el behatóbban  
foglalkozni. A *Somogy népművészete* kötetben (2001) megjelent cikkeimben  
sikerült népművészeti témákból való újabb kutatásaimat is közzétenni.

A Mezőgazdasági Múzeumban több kiállítás készítésében segédkeztem  
kezdettől. Önállóan rendeztem az intézmény 90. és a 100. éves évfordulóinak  
jubileumi bemutatóit Budapesten (1986, 1996), *A majorok és népe a Dunántú-  
lon* című állandó kiállítást Keszthelyen (2001) és *A sajtgyártás és sajtfogasz-  
tás története* időszakos bemutatót Budapesten (2002).

Tudományos előadásokat tartottam agrár-, néprajz- és társadalomtörténeti,  
magyar gasztronómiai témákból nemzetközi konferenciákon itthon és kül-  
földön, melyeket az Ethnographica Pannonica, a CIMA (azaz Agrármúzeumok  
Nemzetközi Szövetsége) és az ICREFH (azaz az Európai Táplálkozástörténet  
Kutatásának Nemzetközi Szövetsége) rendezett. A hazai szervezetek közül a  
Néprajzi Társaság, az MTA PAB (Pécsi Akadémiai Bizottsága), az MTA VEAB  
(Veszprémi Akadémiai Bizottsága) Kézműipari Egyesülete, a Hajnal István Kör  
konferenciáin különböző témájú előadásokkal szerepeltem.

Szakmai tevékenységemet miniszteri dicséretekkel méltatták 1971-ben,  
1996-ban és 1999-ben. A Magyar Néprajzi Társaság 1977-ben Jankó János-díj-  
jal jutalmazott.

Küszy Jendit



## Szilárdi Béla

festő-, fotóművész, grafikus (Budapest, 1940. november 12.)

Lehettem vagy negyvenéves, amikor Udo Jürgens világgá kürtölte: *Mit 66 Jahren, da fängt das Leben an*. Természetesen már akkor tudtam, hogy badarság az, amit a slágerénekes szajkóz. Nem hatvanhat éves korában kezd el az ember élni. Tehát, akkor mikor is? Amikor megszületik? Amikor léte valósággá válik? Akkor viszont mi az, hogy én harmincévesen új hazában új életet kezdtem? Érvényes vagy nem? Fölülírja az előző harmincat? Egybeszámolható velem? Mi több, egy évtizede már ismét itt vagyok. A régi honban.

Nem tudom, nem is akarom eldönteni, melyiket valljam magaménak, mert mindkettőt vállalom, és mindkettő magáénak mondhat engem. Zenei múltam mindenképpen Magyarországhoz köt (máig kapom a péterfilléreket a rádiótól, azaz: az Artisjustól egykori számaim után), képzőművészeti újjászületésem viszont a Német Szövetségi Köztársaságban történt. Talán a fotográfia köthetné össze a két világot: itthon is fotóztam, kiállítottam, ott is folytattam egy ideig, jeles orgánumban publikáltam.

A képzőművészet azonban elbűvölt, kisajátított, maga alá gyűrt. Németország a hatvanas évek óta átvette a vezető szerepet a modern festészetben, plasztikában. A legélénkebb, legkorszerűbb közegben mozoghattam. Munkásságom, kiállításaim ennek mércéjével méretett meg, ott nyerte



el dimenzióit. (Legutóbb az augsburgi Városi Múzeumban.) Beuys hatása ott közvetlen volt, nem kellett áttételekből kibogoznom fölszabadító szellemiségét. Itthon az idôtájban csak kevesen figyeltek rá. Egy sorozattal adóztam emlékének. Olyanok figyeltek jelentkezéseimre, akik – úgyszólván – az egész nemzetközi képzőművészeti életre rálátással

bírtak (Lothar Romain, Laszlo Glozer). 1985-ben a Bajor Képzőművészeti Szövetség (Bundesverband Bildender Künstler) felvett tagjai sorába, majd két évvel később a MAOE is.

Váratlan ötlettel 1993-ban házat vásároltunk feleségemmel a Vas megyei Gutaházán. Eleinte gyakorta vizszatértünk müncheni lakásunkba, ám az egyre komfortosabb Gutaháza (műterem) mind otthonosabbnak tetszett. Kiváltképpen azután, hogy a megye legjelentősebb kiállítási fórumai (a szombathelyi képtár, a sárvári Galéria Arcis) fogadták bemutatkozásaimat. Szóval: a vérkeringés. Ösztönző volt, nem maradt visszhang nélkül. Mivel közel a határ, viszonylag szoros kapcsolatot lehetett/lehet tartani osztrák, szlovén kollégákkal; a folyamatosság pedig munkára, továbbgondolásra kötelez.

Az itteni milió, a művész barátok (közvetlen környezetemben nemcsak festők, iparművészek, de zeneszerző, zenész, író, filmes is föl-fölbukkan, netán közös akciókban működünk együtt) kínálta szellemiség kalandokra

csábít újabb és újabb területekre: írtam drámát (be is mutatták), csináltam „Nietzsche”-filmforgatókönyvet (producer megvette), készül önéletírásom (nyomtatását kiadó gondozza). A kiállítások pedig szinte folytonosak – már a fővárosban is (Budapest Galéria Lajos utcai kiállítóháza, Synergon Kortárs Galéria, Tölgyfa Galéria, B55 Kortárs Galéria, Galéria IX).

Mind jobban izgat, érdekel a nemzetudat, az identifikáció kérdése; kivált abból a szemszögből, miként lehet egymásra találni az együttélésre szánt népeknek, hogyan lehet kikerülni a sovinizmus és egyéb téveszmék csapdái. Megismertem, megéltem két nációt, azt hiszem, pontosabban érzékelem a neuralgikus pon-

tokat és talán a csapdák átlépésének lehetőségeit is.

Vajon utópia-e, hogy egyszer olyan társadalmakban élhetünk, amelyek jól megvannak ellenségkép nélkül?

Keresem a választ: hogyan.

Vajon a globalizáció ebből a szempontból átok vagy szerencse?

Nyugtalanító kérdések egy ilyesféle nyugtalan alkatnak, mint jómagam.

Valószínűleg föl kell tennem magamnak is a kérdést, hogy hetvenesztendősen érdemes-e efféléken töprengnem, de mert töprengök, hát a válasz alighanem csak igen lehet.

Ezek az én hetvenkedéseim...

*Szilárdibélsz*

## Abádi Nagy Zoltán

irodalomtörténész (Abádszalók, 1940. november 16.)



Legyen pályaszendvics: pályám egyneműbb „szelletei” (a háttérrel adó indulás és a pályafilozófia) közé rétegzett tényalátával.

### I. Alapszelet: az indulás determinációi

A név megkülönböztetéséhez önként adta magát a kezdő „filosz”-nak az 1960-as évek második felében az „Abádi”, hiszen Abádon születtem (1940). Ma már tudom, hogy ennél sokkal többet köszönhetek Abádszalóknak. Nem akárhik ősi földje (az Aba nemzetség és a besenyő Tonuzoba), nem akárhik egykori birtoka (pl. Orczy Lőrinc). Az első Magyarországon nyomtatott magyar nyelvű könyv nyomdászának (a protestáns prédikátor Abádi Benedeknek) az *Árpád pajzsra emeltetése* hírneves festőjének (Kovács Mihály-nak), egy tragikus sorsú nyugatos költőnek (Havas Gyulának) és a *Hajtűkanyar* írójának (Ember Máriának) szülőfaluja (ma már város). Főleg pedig kemény küzdőszellemű nép, mely konok azonosságtudattal nézett kifelé a világra a Közép-Tisza bal partjáról, a vele határos Nagykunság mögül. Szerette a világot, de mindig volt hova visszazárnia magát előle. Értelmes, megtartó közösség, mely, ha tehette, a legnehezebb időkben is aktívan óvta értelmiségét.

Nagy tisztelettel őrizte apai nagyapám, a „rektor úr” (Nagy László) emlékét is, aki huszonhárom évig igazgató kántortanítója volt, nemzedékek sorából „faragott embert”, ahogy akkor mondták (és aki egyszer, eszeveszett fájdalmában, vadászpuskával lövöldözött az Istenre az égben, amikor sorozatban veszítette el felnőtt és újszülött gyermekeit); meg hivatalosan elesettnek nyilvánított főmolnár anyai nagyapám (Polyák Bálint) emlékét, aki a nagy háború utáni sokéves orosz hadifogságból szabadulva, fogolyként keservesen keresett pénzen, több földijét is kiváltotta és hazahozta.

Közvetlenül előttem példát adó, derékba tört sorsú nemzedék járt (szüleimé), melyet „telibe kapott” a „haladás”-nak hazudott kelet-európai hátraarc, és amely nemzedék kifelé ment az életből, mire oszlani kezdett a politikai sötétség. A pedagógusdinasztiából kiütő, agrárvégzettségű apám (Nagy Zoltán) vállalta az állástalanságot jelentő „rendszer ellensége” bélyeget, mert nem akarta, hogy ideológiai gerinctelenség vessen árnyékot utódaira. (Piros virágot nem viszünk a sírjára. Megtiltotta.) Hatalmas olvasottságú anyám (Polyák Irén) a legreménytelenebb években is Dickenst, Mark Twaint, Mikszáthot szerzett valahonnan a karácsonyfa alá. Kapálás, aratás közben Gárdonyi-regényeket mesélt nekünk.

Az első kisgyerekkori emlékek nagytörténelmiek: kötelezően ebédeltetett németek, majd a gangon nyüzsgő oroszok, meg a kert földjébe ásott bunker nyirkos falán lógó ökölnyi békák és a halálra rémült kistestvér (Gabriella) üvöltő sírása emiatt. A nagygyerekkori meghatározó élmény: földtúró, sárdagasztó, zsíros kenyéren tengődve végzett, megfeszített fizikai munka, kilátástalanság, fenyegetettség és teljes legázoltság; ehhez a paranoid politika öntömjénező, falut szétvető megafonos harsogása (a Rákosi-korszak). Mégis, szívós kapaszkodás a normálisabb, a nemesebb felé: a családi asztal körüli, lelkiileg-szellemileg magasfeszültségű, nagy beszélgetések; zenetanulás (hegedű); nagy olvasások – sokszor hangosan is, folytatásokban, apámnak a szekér tetején, a határba kifelé és onnan hazafelé hat-hat kilométert zötyögve a két lóval (melyeket hajtani kellett, de etetni őket nem volt miből).

Többnyire kiváló tanítók és tanárok (amilyen Hunya Mária és Nagy Zoltán voltak – utóbbi apám unokatestvére), de az akkori igazgató politikai kénye-kedve úgy diktálta, hogy „a rendszer ellenségé”-nek fia ne tanuljon tovább (kis híján villanyszerelő lettem). A gimnáziumba jutást annak köszönhettem, hogy osztályfőnököm (Sági Mihály), aki ideológiai hovatartozása révén ezt megengedhette magának, keményen kiállt továbbtanulásom mellett.

1954–58-ig tehát a nagy múltú kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium – hányan tudják, hogy 1717-ben [!] alapították? –, hagyományaihoz méltó tanári karral; latinos humán osztályban; az ott megélt '56-os forradalommal és szabadságharccal meg forradalmi diákszervezettel; rendkívüli politikai bátorságú, kedves fiatal tanárunkkal, akit '56 miatt örökre eltiltottak a pályától (Katsányi Sándor) és diákgenerációk feledhetetlen kollégiumigazgatójával, aki – amerikai hadifogoly volt a második háborúban – a *Tanuljunk gyorsan, könnyen angolult* a kezembe adta (Porcsalmi Lajos).

Ezt követően kétéves egészségügyi kényszerleszállás, amikor is egy szolnoki kórházi főorvos megfeszített munkája húzta ki a bajból (1958–60) – egy

idő után együtt tanultuk az angolt a főorvosi szobában, a nyelvtanári pálya felé is ő fordított (dr. Simon Emil).

Majd a Kossuth Lajos Tudományegyetem (1960–65), és attól kezdve annak kiváló tanárai (Barta János, Bán Imre, Kovács Kálmán a magyar, Egri Péter, Korponay Béla, Kretzoi Sarolta az angol szakon) határozták meg a továbbiakat, de főleg Országgh László professzor – nemzetközi hírű tudós, nagy tanáregyenység, emberségben és erkölcsi tartásban óriás (egyenes gerinccel állta a programatikusan angol- és Amerika-ellenes kommunista ideológia gáncsvetéseit) –, aki élete végéig tanárom és mentorom maradt. Országghnál egyszakosított, angol szakos középiskolai tanárként végeztem.

## II. Ténysaláta

*Tudományos ösztöndíjak:* 1967–68: British Council kutatóösztöndíj a Leedsi Egyetemen; 1972–73: az American Council of Learned Societies kutatóösztöndíja az észak-karolinai Duke Egyetemen. *Tudományos teljesítmény:* egyetemi doktorátus, kandidátusi, majd nagydoktori fokozat (1969, 1979, 1993). *Díszdoktorátus:* Babeş-Bolyai Egyetem, Kolozsvár (2005). *Jelenlegi beosztás és munkahely:* egyetemi tanár (1993-tól), Debreceni Egyetem, észak-amerikai tanszék és félállásban (2006 óta) az egri Eszterházy Károly Főiskolán. *Oktatási terület:* anglisztika-amerikanisztika. *Tanárképzés:* a KLTE Gyakorló Gimnáziumának tanára, vezetőtanára (1965–70), majd sokáig angol szakfelügyelője *Kutatási területek:* a XVIII. századi brit szatíra (főleg Jonathan Swift), a második világháború utáni amerikai regény, a fekete humor, az entropikus irodalom, a posztmodernizmus, a minimalista próza, komikum-, humor-, szatíra-, iróniaelméletek, regénypoétika, narratológia, a narratíva kulturalizációja. *Publikációk:* kilenc könyv, számos tanulmány, esszé, cikk; vezető amerikai írókkal mélyinterjúkat készítettem és jelenttettem meg itthon és Amerikában. *Vendégtanárságok:* 1987–90-ig amerikai egyetemek angol tanszékeinek Fulbright-vendégprofesszora voltam: University of Minnesota (Minneapolis), University of Oklahoma (Norman), University of California (Irvine); 1998–2000-ig a Texas Christian University „distinguished visiting professor”-a (Fort Worth, Texas); ezeken kívül számos amerikai egyetem meghívott vendégelőadója. Kurzusokat tartottam a finn Joensuu Egyetemen és az ausztriai Salzburgi Szemináriumban.

*Egyéb szakmai-közéleti tevékenység, felsorolásszerűen:* a Magyar Anglisztikai Társaság (HUSSE) elnöke (1995–99); a Magyar Amerikanisztikai Társaság (HAAS) társelnöke (1994–98); különféle szakmai kuratóriumoknak és bizottságoknak egykori és/vagy jelenlegi tagja (MAB, MTA, OM, OTKA); a Maastricht Center for Transatlantic Studies alapítóinak egyike, igazgatótanácsának 12 éven át tagja (1995–2007); a Magyar–amerikai Fulbright-bizottságnak több éven át tagja, két ízben elnöke; a washingtoni Friends of Hungarian Higher Education Foundation elnöke. Több hazai és nemzetközi (pl. EAAS, ESSE) konferencia főszervezője vagy társszervezője, számtalan plenáris előadással, illetve szekcióelnökséggel. Továbbá: 17 éven át a Hungarian Journal of English and American Studies című folyóirat főszerkesztője; az *Orbis Litterarum* című könyvsorozat alapítója, 12 évig sorozatszerkesztője; a Filológiai Közlöny és a Modern Nyelvoktatás szerkesztőbizottságának tagja; több folyóirat vendégszerkesztője, lektora; a Debreceni Szemle kuratóriumának tagja. 2006-tól

2009-ig a Debreceni Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskoláját vezettem, 1998–2009-ig az angol–amerikai programot, 1993 óta felelek az észak-amerikai doktori alprogramért. Amerikai regényeket, drámát, elbeszéléseket, irodalomtudományi írásokat fordítottam magyarra (az Európa Kiadónak, a Nagyvilágnak és a Csokonai Színháznak).

*Vezetői beosztások:* voltam a Kossuth Lajos Tudományegyetem angol tanszékének vezetője, észak-amerikai tanszékének alapító tanszékvezetője, Angol–Amerikai Intézetének alapító igazgatója, a Kossuth Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja, 1993–95-ig az egyetem rektora, 2001–2005-ig az integrált Debreceni Egyetem nemzetközi rektorhelyettese és a Tudományegyetemi Karok Központja (TEK) alapító elnöke.

Néhány a megtisztelő kitüntetések közül: A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, Szent-Györgyi Albert-díj, Országgh László-díj, Pro Scientia Érem, A Debreceni Egyetemért (DE), Pro Universitate (KLTE). Kiadói nívódíjak: Tankönyvkiadó, Európa Könyvkiadó, Akadémiai Kiadó. A Who's Who in the World, a Hübner's Who's Who Magyarországon, a Biográf Ki Kicsoda és más életrajzi lexikonok vettek fel köteteikbe.

### III. Pályafilozófiai „szendvics”-fedél

*Közélet, vezetői tisztségek*

Akik együtt dolgoztak velem, így kommunikációs habitusomat, együttműködési irányultságomat megismerték, tapasztalhatták, hogy a demokratikus nyitottság híve vagyok. Soha nem szíveltem a kézi vezérlést, a karcsavarást vagy a hátra támadó ravasz húzásokat. Agyat bomlasztanak, viszonyokat zilálnak, holott embernek és közösségnek stabilizáló erőre van szüksége. És ez az erő, pályám kontextusában, a kollegialitás szellemében való összetartó munkálkodás lehet, a másik ember gondolkodásának figyelembevétele, elveinek (korántsem elvtelen) tisztelete. Csak így tehetünk valamit – mi, a megfigyelt, „nemkívánatos elemek”, a nyugati nyelvekkel és kultúrákkal szembeni ellenséges időkben –, igazi értéket közvetítő felkészültséggel és emberi-tanári mintával, a politikailag manipulálhatatlan, tiszta fejű ember és tiszta érzelmű tanár formálásáért. 1989 után, felsőoktatás-menedzserként is, a szakadatlan változás világában (amikor egyszerre igyekeztünk változtatni és megőrizni, illetve újra feltámasztani; egyszerre mentünk előre és tértünk valamihez vissza), értő és értelmes emberek összetartása kellett ahhoz, hogy a szükségszerű, ám kaotikus megújulásban is megtaláljuk azt, ami mi vagyunk. Hiszen minden időben önmagunkat keressük (egyéenként is, intézményként is), minden időben önmagunkhoz kell eltalálnunk, más-más utakon, más-más értelemben. Már ha egyáltalán csakugyan *valaki az*, akit magunknak hiszünk, illetve valami *érdemes az*, ami szemünk előtt lebeg, vagyis egészséges értékszemlélet vezérel bennünket: a rátermettségnak, felkészültségnek és reformkedvnek belső irányzéka van – mely szuverén és autentikus. Alapvetően hozzátartozott ehhez, még inkább hozzátartozik ma: a faji, nemi, vallási, politikai türelem. Babits figyelmeztetése örök érvényű: „nem szabad összetéveszteni (...) a szellemi kalandot a politikai kalanddal”; a szellemi küzdelmekben „méltságos kaland és érdemesebb merészség – mondja – kiemelni fejünket a lövészárokból”, s „szabadon nézni szét a messzeségbe (...) pártok, árkok és vajatok nem a szellem frontjára valók”.

*Tudományban és tanárként*

Arra törekedtem, hogy egyenrangú partnernek tekintett tanítványaim megismerjék az örömet, melyet a szellemi összetartozás, a tudományokban való elmélyülés jelent, egyszersmind felismerjék a humánium egyetemes parancsait, melyek felé a tudományokban való elmélyülésnek vezetnie kell. Utóbbit úgy is mondhatom: a tudományos ismeretek megszerzésének legfontosabb és legszebb feladata mellett gondoskodnunk kell agyunkban a szűkebb diszciplínák zárt tereinek szellőzéséről. (Diákjaimból is az ember marad meg bennem elsődlegesen, nem a tanulmányi teljesítmény.) Színvonalat diktáló, mégis emberséges, igazságos tanár szerettem volna lenni. Nem elhatározásból, hanem természetes módon, mert – belső érzékelésem szerint – emberként is azonos vagyok azzal, aki a tanár bennem. Ha egykori és jelenlegi tanítványaim nem így találták, akkor szinte minden, amit itt most előadtam, a hiábavalóság krónikája volt.

Négy hívem azért, úgy érzem, akkor is, minden körülmények között maradna: arany szívű, erős ember lányom (Bíróné Nagy Katalin) és családja (Csaba, Soma, Dorka). És álljon itt néhány név az életben kiemelkedő teljesítményt nyújtó egykori gimnáziumi és egyetemi kedves tanítványaim közül, korosztálytól és az általuk művelt (az enyémhez közel vagy attól távol eső) területtől függetlenül, ábécérendben: Andor József, Bárány Attila, Bényei Tamás, Bollók Csaba, Csató Péter, Deák László, Farkas Ákos, Földényi F. László, Glant Tibor, Hollóssy Béla, Kobzos Kiss Tamás, Kurdi Mária, Magyarics Tamás, Pásztor Péter, Pelyvás Péter, Pinczés István, Rácz D. István, Séllei Nóra, Végső Roland, Vizsy László.

*Attila Nagy*

## Sütő Éva

formatervező iparművész (Budapest, 1940. november 20.)



Nem vagyok kiállítóművész. A feladat érdekel. Önálló alkotóművészi pályám rendhagyó, csak töredék.

Munkáim a feladatok között lopott idők termései.

Az anyagok, a színek, a hagyomány vonzásában születtek.

*Sütő Éva*

## Szersén Gyula

színművész (Budapest, 1940. november 22.)



„Oly korban éltem én e földön,  
mikor besúgni érdem volt, s a gyilkos,  
az áruló, a rabló volt a hős, –  
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,  
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.”

(Radnóti Miklós: *Töredék*)

Már dúlt a második világháború, mikor megszülettem. Édesapám (kerékpár- és varrógépműszerész) a háború előtt egy katonai járműszervizben dolgozott, így azon-

nal behívták a hadsereg kerékpáros felderítő-zászlóaljához műszaki szolgálatra. 1946 őszéig (ekkor engedték el Ausztriában egy amerikai hadifogolytáborból) igen ritkán láttuk egymást.

Édesanyám tíz-egynéhány gyermekes családból származott, itthon intézetben, majd külföldön (Belgiumban), nevelőknél tanult, s mint varrónő dolgozott a háború végéig. 1945 januárjában, a bunkerben szülte húgomat, két év múlva, harminchárom évesen, hosszú, súlyos betegség után elhunyt. Én hatéves voltam, húgom kétéves. Apámat többször atrocitálták, „persona non grata”-ként kezelték volt állása, valamint amerikai fogsága miatt. Végül nagyapám magáncégénél dolgozott, gyári kazánokat és vaskéményeket szereltek. Rákosszentmihályon, egy kétszobás, nullkomfortos kertes házban, iszonyú nehéz körülmények között, szolgálólányok gondoskodtak rólunk 1950-ig, apám második házasságáig.

Apácák neveltek az óvodában, egyházi iskolában kezdtem az elemi. Voltam kiscserkész, ministráltam, apám a kórusban énekelt. Első tíz évem e vallásos környezetben meghatározó lett pályámon is. Érett fejjel visszagondolva: a szertartások, szentmisék vizuálisan, színházi élményként is megjelennek képzeletemben. A nyomorú és szürke hétköznapok után az ünnepnapi templomi jelenlét mindig katartikus érzést váltott ki. A díszes oltár, a gyertyák, csillárok fényei, a miseruhák, egyházi rekvizitumok, az orgonazene, a kórus, a szószék retorikája, a bibliai történetek, az együtt éneklés és a templomi csönd és fegyelem még most is nosztalgikus vágyat, cselekvési szándékot indukál bennem.

1948-ban az egyházi iskolákat államosították. Megszűnt a cserkészlet is. A szellemi táplálékot a plébánia könyvtárából merítettem a továbbiakban.

„Ha félttem is, a helyemet megálltam –  
születtem, elvegyültem és kiváltam.  
Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,  
ki ingyen adott, azt szerettem érte.”

(József Attila: *Kész a lettár*)

A Corvin Gimnáziumban voltam középiskolás. A színjátszókörben, szavalóversenyeken, ünnepélyeken, bálokon már intenzív kultúrmunkát végeztem.

1956. október 23-án egy diáktársammal a téren voltunk a szobor ledöntésekor. Fejünkön a gimnázium címeres egyensapkája. Lefényképeztek bennünket, de ezt csak 1957. március 14-én tudtuk meg. A gimnáziumi ünnepségen ott ültek az elhárítás emberei. Én mondtam az ünnepi verset.

„Köztünk van a legnagyobb ellenség,  
A cudar, az áruló testvérek,  
Könnyű elbánni külső elleninkkel,  
Ha kivesznek e belső bitangok,  
Félre most lant, futok a toronyba,  
Megkondítom azt a vészharangot!”  
(Petőfi Sándor: *A nemzethez!*)

Hatásosnak bizonyult, mert délután gondolkodás nélkül elhurcoltak lakásunkról másfél és tizenkét éves húgaim mellől. Ötünket az osztályból a kapitányságon izgatással és a MŰK! (márciusban újra kezdjük) mozgalom szervezésével vádoltak. Végül is a tanári kar áldozatos és karakán kiállása tette lehetővé (amiért a mai napig hálásak vagyunk), hogy érettségizhettünk. Ám az úgynevezett „káderlap” ekkor még élt. Három évig nem vettek fel a főiskolára. Ezalatt megjártam a „Hadak útját”. Voltam gyógyszergyári segédmunkás éjszakai műszakban, délután a Metró Clubban Jancsó Adrienn balladakurzusán, este Rózsahegy Kálmán színiiskolájában tanultam, később a Déryné Színházban díszletmunkás, majd fellépti díjas színész, aztán mindenek a Közlekedési Múzeumban, végül 1960-ban segédszínész a Vígszínházban. Az amnesztia után, 1961-ben felvételt nyertem a főiskolára. Sikeres vizsgaelőadásaim eredményeként szerződöttem a Nemzeti Színház 1965-ben.

Innen már pályám állomásai nyomon követhetőek, értékelése nem az én feladatom. Húséges típus lévén mintegy negyven évet szolgáltam színházamban. Hármastörvényem kísért és kísér a mai napig: pontosság, kondicionáltság, naprakészség. Ilyen volt számomra az elmúlt század, „megrakodva búval és örömmel”. Mégis soraimat József Attila szavaival zárom:

„Igazán  
csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz,  
Magaddal is csak itt bírhatasz,  
Oh lélek! Ez a hazám.”



Móricz Zsigmond: *Rokonok*  
Váradi Hédivel



## Szabadi Judit

művészettörténész (Pápa, 1940. november 24.)



Nem voltam még öt éves, amikor Budapest ostromát közvetlenül megéltém. A Fő utcában, egy Bauhaus stílusú modern ház pincéjében zsúfolódtunk össze, amikor egy hatalmas robbanás rázta meg a falakat, kőporfelhőbe borítva valamennyiünket. Mint megtudtam, a németek egy lőszerrel megrakott vagonot toltak a Duna-partra, melyet bombatalálat ért. A szemben álló házat a földdel tette egyenlővé a robbanás, mindenki oda veszett. Itt lelte halálát Gulácsy Irén író is. A mi első emeleti lakásunk romhalmazzá vált, később a törmelékek alól a szüleim kiástak, amit tudtak; ezzel rendezték be későbbi otthonunkat egy öreg, körfolyosós házban. De emlékeztem arra is, hogy az utolsó „élelmiszerkészletünket”, az egy zsák krumplit elvitték az oroszok, és egyébként is folytonos rettegésben éltünk miattuk, mert a férfiakat mindenki robotra összefogdosták, innen szökött meg több ízben is édesapám. Egy dolog azonban nagyon tetszett: más ennivaló híján földimogyoróval etetett bennünket, gyerekeket édesanyám, ami nagyon ízlett nekem ebéd és vacsora helyett is.

A diktatúra szegénységben és félelemben töltött évei után felemelő élményként égett belém az 1956-os forradalom: láttam a Körtéren az összetört kirakatokban a bankókkal teli ládákat az elesettek hozzátartozóinak való adakozás tanúiként, és láttam a Műegyetem kertjében a felkelők frissen hantolt sírjait. Könny és gyász, de a szabadság fuvallata mámorító érzés volt.

1959-ben érettségiztem, és 1964-ben diplomáztam magyar nyelv és irodalomból és művészettörténetből az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Pályám a Corvina Kiadóban indult, ahol képzőművészeti könyvek szerkesztőjeként kezdtem dolgozni. A kiadóban igazi szellemi műhelybe jutottam, melynek megvolt az a politikai pikantériája is, hogy mintegy lera-katává vált a Rákosi börtöneit megjárt olyan kiváló embereknek mint Justus Pál, Balabán Péter, Pődör László, Tarisznyás Györgyi. A Corvina nobilis és nyitott intézmény volt, ez utóbbit az is szavatolta, hogy az úgynevezett tiltott művészeket illusztrátorként alkalmazta. Bejárt a házba Csernus Tibor, Lakner László, Gyémánt László és az 1956-os szereplése miatt a Képzőművészeti Főiskoláról eltávolított Koffán Károly is. Hosszú diskurzusokat folytattunk a művészetről, és megnyíltak előttem a műtermek is, melyek a születőben lévő festményekkel és az ott lapozgatott nyugati monográfiákkal és folyóiratokkal olyan fontos szerepet játszottak a felkészülésemben, hogy szívesen neveztem ezeket az éveket „az én egyetememnek”. A műtermekben ugyanis betekinthesem az alkotás folyamatába, sőt véleményre is kész-

tetve lettem, és ettől kezdve természetemmé vált, hogy személyes kapcsolatba kerüljek a művekkel. A kortárs művészettel való találkozásom részbeni hozadéka volt az 1969-ben, 1970-ben, 1972-ben általam koncipiált *Képzőművészeti Almanach*, melyet avantgárd szellemisége és „kozopolita” jellege miatt botrányok közepette betiltottak.

A Corvina igényes szellemi és magas etikájú emberi légköre kedvezett az alkotómunkának: 1966-ban megrendeztem Gulácsy Lajos emlékkiállítását, kitarító kutatással összegyűjtve a művész halála óta (1932) szétszóródott és a háborúban megítézt, valamint a hamisítványoktól összekuszált festményeit, és 1969-ben megjelent első könyvem ugyancsak Gulácsy Lajosról. Gulácsy eredeti festői személyisége és sokrétű életműve igazi nekem való téma volt; ebből következett, hogy az évtizedek folyamán több ízben is visszatértem hozzá, többek között a szépirodalmi írásait kötetbe gyűjtve (*Virágünnep vége*, 1989) egészen a 2007-ben publikált monografikus igényű könyvemig.

Ugyancsak a corvinás időkben veselkedtem neki egy nagy lélegzetű munkának, mely a magyar századforduló művészetével, a szecesszióval foglalkozott. A hazai művészettörténet felderítetlen területe volt ez, így az alap kutatások is rám hárultak. A könyv szintetizáló jellegű korszak-monográfia lett, kitekintéssel az európai rokon jelenségekre. Német és angol nyelven is megjelent.

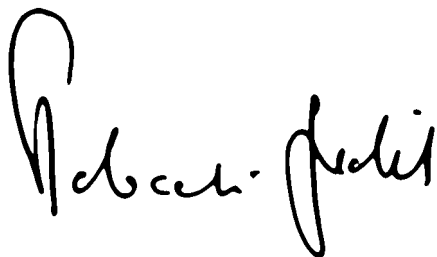
Az évek folyamán igazgatók jöttek és mentek, és az 1980-as évek közepére a kiadó elérte szellemi mélyrepülését, melynek során a korábban egyik fő profilt jelentő képzőművészeti könyvkiadás már csak megtűrt státusban, a perifériára szorítva kornyado-

zott. Itt már több keresnivalóm nem volt, útjaink elváltak. 1986-tól 1990-ig Soros-ösztöndíjasként hidaltam át négy, alkotói szempontból termékeny évet, de tudtam, hogy soha többé nem megyek vissza a Corvinába.

Pályám második nagy szakasza, csaknem napra annyi, mint az első, a Képzőművészeti Főiskolához fűződik, ahol 1985-től tanítottam. 1993-tól a főiskola művészettörténeti tanszékének tanszékvezetőjeként folytattam oktatói munkámat. 1996-tól habilitált kinevezett egyetemi tanárként és tanszékvezetőként dolgoztam ugyanott, illetve az időközben egyetememé akkreditált oktatási intézményben. Nagyszerű kihívás volt az oktatói munka, mely szinte észrevétlenül a szakmai érdeklődésemet is más irányba fordította. Egyre nagyobb hangsúlyt kapott munkásságomban a XIX. század európai művészete: egyrészt az 1890-es évek művészi-szellemi áramlata, a szimbolizmus, majd időben visszafelé haladva a romantika. Mindkét irányzat elsősorban az egyetemes művészet összefüggésében érdekelt, amihez külön kérdéskörként Manet művészete járult. Igaz, ezt a változást már előkészítette 1983-ban a párizsi Grand Palais-ban Manet retrospektív tárlata, akinek addig eredetiben egyetlen képét láttam: a *Baudelaire kedvesét*. A festmények keltette élményről itt most nem tudok beszámolni, de arról igen: itt történt meg, hogy a festészet történetét a magam számára a modernizmus aspektusából végiggondoltam, átélve és megértve azt a nagy szemléletbeli átalakulást, amely a modern művészetet útjára indította. Manet témaötletét az 1990-es évek elejéig dédelgettem magamban, ebből született meg *Manet „A modern élet heroizmusa”* című könyvem.

Ezekben az években viszonylag sokat utaztam, és csaknem valamennyi helyszínre eljutottam, ahol az egyetemi óráimon szereplő művészek tevékenykedtek. Ezek az ismeretek is hozzásegítettek akadémiai doktori disszertációm alapgondolatához, melyben a XIX. század festészetében a női akt metamorfózisát kísértem végig Goyától Munchig. A Venus isteni szerepköréből kihullott lemeztelenített nő különböző változatai az odaliszktól

a prostituáltig, az érzéki hetérától a bábuvá degradált figuráig alkalmasak voltak arra, hogy a kor szellemtörténeti és történetfilozófiai aspektusai is kirajzolódjanak általa.



## Hambuch Vendel

újságíró, történész (Mucsi, 1940. december 8.)



Tolna megyei szülőközségemben a második világháború előtt csak németek (svábok) laktak. 1944-ben kb. száz sváb lakost elhurcoltak a Szovjetunióba kényszermunkára. Az igazi csapás 1946-ban érte a lakosságot, amikor júniusban a sváb lakosság 80 százalékát hazájukból száműzték. A maradék sváb lakosság „kényszer-kitelepítésére” 1947-ben és 1948-ban került sor. 1948. január 25-én családomat kényszerítették összecsomagolni összesen 5 kg súlyú batyut és mi, a három gyerek jelentkeztünk a községházán: a 17 éves nővérem, a 16 éves bátyám és én, 7 éves fiú. A hadifogság miatt súlyos beteg édesapámat, édesanyámmal, nagymamámmal, hátrahagyták. Nővéremmel azonban sikerült megszöknünk, bátyám meg leugrott a lovas kocsiról és elszökött. Azután sokáig bujkáltunk, a szénakazalba vájt üregben aludtunk, míg a helyzet normalizálódott. Utána a szülőfalumban végeztem az általános iskolát. A bp.-i Eötvös József Gimnáziumban érettségiztem. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a német-történelem szakot végeztem el. Az egyetem elvégzése után egy évig tanítottam, majd elnyertem a Magyar Rádió egyik pályázatát, így 1964 és 2001 között a Radio Budapest német nyelvű műsorának voltam munkatársa, majd főmunkatársa. A pártnak nem lettem tagja, munkásőr és besúgó sem lettem. Távol tartottam magam a politikától, de nagyon keményen dolgoztam, sok riportot készítettem egyszerű parasztokkal, munkásokkal, de németül jól beszélő értelmiségiekkel is, valamint az NSZK-ból érkező vezető politikusokkal, közéleti személyiségekkel, így többek között Joseph Strauss-szal és Willy Brandttal, Helmut Schmidttel. Főmunkám mellett szakítottam időt a svábság történetének, kultúrájának

kutatására. Tizenhárom könyvet írtam, szerkesztettem. *Pusztavám hagyományos szőlőműveléséről* írt könyvemmel doktoráltam 1971-ben. *Markáns sváb személyiségek* című kötetem 1986-ban jelent meg. 1987-ben szerkesztettem a *300 éves együttélés – A magyarországi németek történetéből* nevű kétkötetes művet. Szülőfalumról, Mucsiról írt könyvemmel megszereztem a történettudományok kandidátusa című akadémiai fokozatot. Társszerkesztője és társsírója voltam az 1990-ben megjelent, *Magyarországi németek elhurcolása* című kötetnek. 1994-ben adták ki a Jakob Bleyerről szerkesztett könyvemet. 1998-ban szerkesztettem a *Hazai németek az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban* című kis könyvet. 1998: *Németek Budapesten*; 1999: *Deutsche in Budapest*; 2002: *Deutsche in der Innenstadt-Leopoldstadt*; 2003: *Deutsche im Burgviertel*. Mindegyiknek én voltam a szerkesztője és társszerzője. 2001-ben a millenniumi kötetem jelent meg: *1100 Jahre deutsch-ungarische christliche Beziehungen*. Feleségem, a nagy támogatóm, a Mór mellett fekvő Pusztavámon született. Két fiam és hét unokám van. Fiaim részben folytatják munkámat.

## Peták István

újságíró (Sajókaza, 1940. december 20.)

Nem értem, hogy miként is, miért is kerültem kiválasztásra, hogy írjam meg életem önvallo-mását. Nem vagyok író, de még a szó klasszikus értelmében újságíró sem. Amolyan rádiós-, televíziósféle ember vagyok, aki idejekorán rájött, hogy alkalmatlan a riporter foglalkozásra, s ezért abbahagyta. Így lettem, mint heveny közéletiséggel megáldott ember, szerkesztő. Az akkori kollegiális vélemény szerint az az ember, aki nem jó riporternek, rendezőnek, operatőrnek stb., stb., az lesz szerkesztő. Talán sikerült az ellenkezőjét bizonyítanom. Ennek ellenére nem tudom, hogy egyáltalán jegyzik-e még, hogy televíziós pályafutásom során milyen műsorok kötődnek a nevemhez lazábban vagy szorosabban. Egyáltalán: van-e olyan műsor, tett, ami érdemes az emlékezetre? (Szerintem



igen. És mások szerint?) Azt tudom, hogy az elmúlt másfél évtizedben megjelent televíziótörténeti írásokban sem személyem, sem műsoraim nem szerepelnek. Ennek a televízió belüli erőviszonyokból következően máig, s szerintem még sokáig kibeszéletlen oka van. Lehet, hogy azért jutottam a kiadvány szerkesztőjének eszébe, mert sokszor botránnyo-

kat kavartak készített vagy jóváhagyott műsoraim? Vagy botránnyos volt, ahogyan mint televíziós elnökkel elbántak? Nem szeretnék sem botránnyhős, sem hős lenni, ezért ezt a variációt el is vetem. Ráadásul azt hiszem, hogy egy szerkesztő 'eszéjárását' amúgy sem lehet megfejteni. Mert a szerkesztő szerkesztő. Ez egy állapot.

Most önéletrajzi vallomást is kellenne tennem: apám tanító, majd gyógypedagógus tanár lett. Tőle örököltem

a mindenkori jobbítás, nevelés, növelés ösztökéit. Mint lámpás, apám egy piciny falu, Center népét tanította a dán szövetkezeti formákra és a korszerű almatermesztés fortélyaira. Én az iskola egy szem osztálytermének hátsó pad-sorába húzódva hallgattam őt. Az a tanítás, az a hit, ahogyan végezte munkáját, a mai napig velem, bennem van. Mércse. (Néha egyest kapok magamtól.) Anyám háztartásbeli, vallásos asszony volt. Mint ministráns papnak készültem ezért.

A negyvenes évek végén, az ötvenes évek első felében lelki, emberi, politikai nyomorúságok vettek körül minket is, de többek között azt már akkor is – tizenéves gyerekként – megtanultam, hogy nemcsak fekete és fehér a világ. 1956 – világra eszmélésem éve. Ráadásul apám '56-ban merte felhozni a pincéből azokat az eldugott könyveket, amelyeket a zúzdába kellett volna küldenie a „fordulat éve” után. Így aztán – a tiltott gyümölcs ízét kóstolgatva – már gimnazista koromban végigolvastam a hazai és külföldi pszichoanalitikusok legfontosabb könyveit. Természetesen pszichológusnak készültem. De elsős gimnazista koromban fuvolázni kezdtem, s az olyan jól ment, hogy természetesen nagyon gyorsan zenei pályát céloztam meg. A bátyám matematika szakra járt az egyetemre, s ha hazajött, s gyalog elmentünk nagyanyámékhoz Ózdról Sajóvárkonyba, akkor útközben azzal gyötört, hogy fejben differenciáltunk és integráltunk. Érdekeltek a diophantoszi egyenletek is, s akkor úgy nézett ki, hogy matematikus leszek én is. De volt egy matematika-tanárnőnk, aki nem tudta a matematikát, de... – és volt egy festőművész ábrázológeometria-tanárunk, aki nagyon tudta a geometriát, de – mindketten szerették az irodalmat, a művészeteket. Így esett, hogy Stefan Zweiget, Hemingwayt, Gorkijt (a novellákat), Thomas Mannt, Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Németh Lászlót (1955–59-et írunk) és a teljes iskolai könyvtárat sikerült megismernem, elolvasnom. Így lettem – apám és saját magam '56-ban viselt dolgai következtében – egy kis kanyarral Debrecenben magyar-pedagógia szakos (a matematikát a dékánok nem engedték harmadik szakként felvennem) egyetemi hallgató, majd népművelés szakos is (a szak indulásakor), és így lettem tagja az akkor első európai sikereit arató debreceni Kodály-kórusnak. (Ekkor még nem tudtam, hogy mindez mily hasznos lesz rádiós, televíziós életemben, szerkesztői munkámban.)

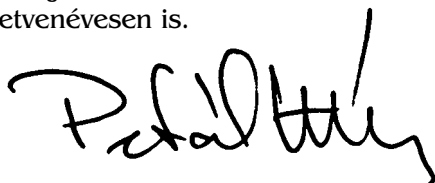
Így indultam. Az egyetemen megtanultam kompromisszumot kötni. Professzoraink kérték a (pedagógia, néprajz, angol, német szakos) hallgatókat, hogy lépjenek be a KISZ-be, mert nemcsak nekik, hanem áttételesen magunknak csinálunk rosszat makacsságunkkal. A kérést teljesítettük. Végzéskor a pedagógia tanszék kérte, hogy maradjak bent, de ennek az a feltétele, hogy lépjek be a pártba. Nem léptem, nem maradtam. Aztán jött 1968, amikor azt hittem, hogy világosabb lesz a világ körülöttünk, s azt gondoltam, hogy ne csak a partvonalról kiabáljak be, hanem menjek be a csapatba, s ott legyek legény. Tévedtem. Így éltem két évtizedig – nem volt könnyű.

Ekkor és ilyen előzmények után jutottam arra a nem túlságosan emelkedett meggyőződésre, hogy nem siránkozni kell, hanem meg kell keresni a lehetőséget, a kikaput, ahol tehetünk 'erőnk szerint'. Hogy milyen minőségű ember leszek és milyen minőségű – közvetlen – közegben, az mindenekelőtt rajtam múlik. (Apám erre figyelmeztet.) Ezért mentem a Fogarasba forgatni 'mint gazdag turista', akinek professzionális felszerelése van (így nem kellett forgatási engedélyt kérnünk a románoktól). Így született meg a *Másfél millió lépés*

*Magyarországon* című filmsorozat ötlete, amelyet aztán – Rockenbauer Palinak köszönhetően – országos siker követett. De az *Ablak* gondolata is ezekből a gyökerekből táplálkozott (az építkezése pedig zenész mivoltomból). Az *Ablakot* mint felelős szerkesztő közéleti, közérzeti szolgáltató műsornak neveztem. Látványosabb lépés, nagyobb lépték volt, amikor már a *Napzárta*, a 'cipzár' felelőse lettem. Többször elgáncsoltak, de mindenkor sikerült felállnom. Így lettem intendáns, alelnök, majd tévéelnök. Ez utóbbi posztraba úgy kerültem, mint Pilátus a credóba. Európában a közszolgálati televízió azonos a nemzeti televízióval. Mások is tudták ezt, s ezért nagyon gyorsan, mindenáron el kellett engem távolítani a tévéelnöki székből (mert már jól haladtam előre), nehogy a végén még megcsinálja ez az 'őrült', amit akar. A tévéelnöki 'bukás' után még elkészítettem a *Szent István vándorlás (az Országos Kék-túra mentén)* című filmsorozatomat, voltam egy kicsit – kevés sikerélményt felhalmozó – televíziós kurátor, most pedig nyugdíjasként élek.

De a fenekemen most sem tudok nyugton maradni, mert a Magyar Turista-egyesületet (1948-ban betiltották, majd 1989-ben újjáalapítottuk) változatlanul vezetem, mert hiszem, hogy a polgári természetjárás olyan kultúrát teremtett és hintett el az országban, amelyet még több évtized alatt sem lehetett nyomtalanul szétverni. És ugyan mennyi idő kell a teljes visszaállításához?

Úgy látom, hogy van még mit tennem hetvenévesen is.



## László Attila

régész (Sepsiszentgyörgy, ma: Románia, 1940. december 27.)

Hetven évről – hetven sorban (valahogy így szólt a szerkesztőség megtisztelő felkérése) mit is írhat a halandó, visszatekintve az elsuhant évtizedekre? Egy életpályára, amiben talán nincs is semmi rendkívüli, eltekintve a változó helyszínektől, s különösen a színhelytől, ahol életem javát le kellett élnem, nemcsak megőrizve és ápolva, de gyermekeimnek is továbbadva örökül kapott identitásomat.



ahol édesapám a Brassói Lapok szerkesztője volt, s ahol megismerkedtek a Nagyváradról szüleivel odatelepült édesanyámmal. Ám közbejött a bécsi döntés, és édesapám visszatért szülővárosába, életre kelteni a nagy múltú sepsiszentgyörgyi napilapot, a Székely Népet. A szentgyörgyi éveknek a háborús események vetettek véget: menekülés Budapestre, ahol édesapám tragikus

Ha a világpolitika másképp alakul, körülmények között meghalt, s ahol bizonyára Brassóban születtem volna, édesanyámmal és húgommal átéltük

az ostromot. Édesanyám szülei időközben visszaköltöztek Nagyváradra, s 1945 tavaszán mi is oda mentünk haza. Itt telt gyermek- és ifjúkorom, igen szűkös körülmények között. Iskoláimat, az I. osztály kivételével, a Premontrei Gimnázium örökébe lépő Klasszikus Magyar Vegyes Líceumban végeztem. Szeretettel és hálával emlékszem vissza tanáraimra, akik személyes példájukkal is emberségre tanítottak, és nem száraz adatokat sulykoltak belénk, hanem az összefüggéseket (mai eszemmel úgy is mondhatnám: a rész és az egész viszonyát) igyekeztek megértetni, ami kihatott egész későbbi gondolkodásomra. Páll Géza, természettanárunk bevezetett a törzsfjlődés meg a növény- és állatrendszertan alapjaiba. András Ágoston igyekezett eligazítani nyelvünk szerkezetében és helyesírásunk útvesztőiben. Irodalmunk történetének nagyobb fejezeteit mindig korrajzzal vezette be, aminek a fontosságát akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, hogy tanterveinkben nem szerepelt a magyar történelem. S ha történelem: András Gusztáv, aki megtalálta a módját, hogy pótolja a tankönyvek ilyen szerű hiányosságait, és különös szeretettel beszélt az Erdélyi Fejedelemség történetéről. 1956 őszét alig 16 évesen, (szovjet modell szerint) érettségi előtt álló 10. osztályosokként éltük meg. Az iskolai rokonszenv-megnyilvánulásokért sokan megfizettek, András Gusztávot is letartóztatták. Egy vasárnap délelőtt, valamikor már '57 tavaszán, kétségbeesett édesanyámmal együtt engem is berendeltek a Securitatéra, ahol külön-külön hallgattak ki bennünket (magyarul). Ez volt az első találkozásom a „szigorú intézménnyel”.

Érettségi után, némi latin- és görögtudással a tarsolyomban (érettségi elnökünk, Bodor András ókorász pro-

fessor ösztökélésére is) a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem történelem szakára jelentkeztem. Érdeklődésem az őskor régészete felé terelődött, így latintudásomat leginkább Jakó Zsigmond professzor roppant igényes paleográfiai szemináriumain gyümölcsöztettem. Ferenczi István mellett lettem régész-inas, és léptem arra a pályára, amelyet jó fél évszázaddal korábban nagyapám, László Ferenc, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium tanára és a Székely Nemzeti Múzeum őre is választott, s aki Délkelet-Erdélyben végzett régészeti kutatásaival, különösen eródsi ásatásaival vált ismertté Európa-szerte.

A kolozsvári évek külön történet lehetne. Akkor éltük meg országszerte, az egyetemen, de a családban is 1956 utórezgéseit. (Nagybátyámat, László Dezső református lelkipásztort 1957 nyarán ismét letartóztatták, s csak 1960-ban szabadult.) 1958. február 28-án a kolozsvári Állomás téren meghallgathattam Kádár János elhíresült beszédét a román–magyar viszonyról s a nemzetiségi kérdés „megoldásáról”. Másodévesként, 1959 tavaszán aztán meg- és átéltem e megoldás egyik jelentős mozzanatát, a Babeş és a Bolyai Egyetem egyesítését, ami igazából az önálló kolozsvári magyar egyetem felszámolását jelentette. Ott és akkor láttam-hallottam először Nicolae Ceauşescu, aki Gheorghe Gheorghiu-Dej pártfőtitkár képviselőjeként kemény (Szabédi Lászlóra és sorstársaira gondolva azt is írhatnám: véres) kézzel irányította az egész szomorújátékot. Az öt egyetemi év kemény munkával telt, nyaranta régészeti ásatásokon való részvétellel. De hiába végeztem „piros” (azaz érdem)diplomával, nekem nem járt kolozsvári, egyáltalán erdélyi egyetemi vagy kutatói állás. Akkortájt, a homogenizálás jegyében már

megkezdődött a fiatal magyar értelmiségieknek Erdélyből a Kárpátokon kívülre plántálása. Így neveztek ki a iasi (jászvásári) egyetemre, dékánunk, Ștefan Pascu akadémikus, a román nacionalista kurzus egyik zászlóvivője és Dumitru Berlescu iasi dékán megállapodása értelmében, amit, ha eltekintünk a sajátos körülményektől, nem egyfajta száműzetésként, hanem megtiszteltetésként kellett volna értékelnem. A kinevezésem háttérében lévő elképzelések szerint az újkoros Berlescu professzor mellett kellett volna dolgoznom (úgy is, mint a magyar szakirodalom közvetítője), de végül is sikerült kiharcolnom, hogy megmaradhassak választott szakterületemen.

Így indult 1962 őszén életem kezdetben néhány évesnek képzelt, de évtizedekre nyúlt, máig tartó jászvásári korszaka. Mit lehet erről dióhéjban írni? A legfontosabb: itt alapítottam családot, itt neveltük fel gyermekeinket. Feleségem az egyetemi tanulmányait itt végző Zathureczky Zsófia lett, aki – milyen a sors – ugyanabból a családból származik, mint a Székely Nemzeti Múzeumot alapító Cserey Jánosné Zathureczky Emilia. Három gyermekünk született: Zsolt (1970), Ildikó Mária (1974) és János Ferenc (1979). Tanulmányaik végeztével az anyaországban kerestek boldogulást, ma már mindhárman családos-gyermekes emberek, magyar állampolgárok (noha Jánosék egy ideje Svédországban élnek).

Az élet nehézségeit a család melege mellett az is megkönnyítette, hogy kényeremet (az olykor terhessé dagadó oktatómunkától eltekintve) azzal kereshettem, amit szívesen végeztem, s úgy érzem, talán vittem valamire a „szakmában”. Végigjártam az egyetemi ranglétrát a gyakornokságtól a professzori státusig, igaz, 1990-ig majd húsz éven át adjunktus maradtam. Ír-

tam néhány könyvet s vagy másfél-kétszáz tanulmányt, cikket az őstörténet és régészet (neolitikum, réz-, bronz-, kora vaskor, tudománytörténet) tárgyköréből, jórészt saját (erdélyi és moldvai) ásatásaim, kutatásaim alapján. 1996-ban a Román Tudományos Akadémia Díjában részesültem, de ennél büszkébb vagyok arra, hogy 1978-ban a Kriterion Könyvkiadó és egykori igazgatója, Domokos Géza önzetlen támogatásával sikerült gondozásomban kiadni a *Táj és tudomány* című kötetet nagyapám, László Ferenc (itt-ott ugyan kipontozott) válogatott írásai- val és az életének és munkásságának szentelt tanulmányokkal. Noha kollégáim, tanítványaim megbecsültek, a másság vállalása gyanút és bizalmatlanságot keltő volt, s éreznem kellett a román haza éber őreinek irántam tanúsított leplezetlen figyelmét. 1974 és 1990 között csak egyszer utazhattam külföldre (Magyarországra), a „Nyugatra” 1991-ben jutottam el először, s jócskán elmúltam ötvenéves, amikor kimászhattam az Akropoliszra vagy megpillanthattam a Colosseumot. Az elmúlt húsz évben sok minden megváltozott, megfordulhattam Európa számos egyetemén, kutatóintézetében, 2001-ben, az Union International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques liège-i kongresszusán beválasztottak az UISPP állandó tanácsába (Conseil Permanent), de a mai napig sem láttam a Louvre-ot vagy a British Museumot. Néhány évig (500 kilométerről ingázva) tanítottam a kolozsvári egyetem újraindított magyar tagozatán is, s ha sikerült volna lakáshoz jutnunk, odaköltözhattünk volna. De nem sikerült, s az ingázást is képtelen voltam folytatni.

2006 őszén nyugdíjba mentem, professor emeritus lettem. Évenként meghosszabítható konzulens profes-



szori státusban folytatom munkámat, tanítok a doktori iskolában, s foglalkozom „saját” doktoranduszaimmal, köztük hat erdélyi magyar fiatallal, akiket, remélem, sikerül végigvezetnem a megkezdett úton. Részt vállaltam-vállalok a Pósta Béla Régészeti Egyesület és az erdélyi magyar régészeti konferenciák munkájában, a kolozsvári *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából* új sorozata, valamint a Székely Nemzeti Múzeum kiadványa, az *Acta Siculica* szerkesztésében. Az anyaországi tudományos-sággal is jók a kapcsolataim; 2001-től az MTA köztestületi tagja vagyok, s

nemrég az a megtiszteltetés ért, hogy a tekintélyes budapesti folyóirat, az *Archaeologiai Értesítő* szerkesztőbizottsági tanácsadója válasszottak. Vendéglőadóként a budapesti ELTE meg a pécsi JPTE hallgatói is megismerhettek, s kibontakozóban van egy gyümölcsözőnek ígérkező együttműködés a Kodolányi János Főiskolával.

Vannak még bőven terveim, tenni-való akad – egészség legyen! S talán még visszaút is lesz, Etelközből a Kárpát-medencébe.

László Attila

## MÉLTÓ HELYSZÍN FELÚJÍTOTT HELYSÉGEK

A Magyar Kultúra Alapítvány épülete a Budai Várban, a Mátyás-templom és a Hotel Hilton szomszédságában található. Díszlépcsőházunkat 2008-ban és 2009-ben restauráltuk.

Kongresszus, konferencia, fogadás, szeminárium, esküvő, tanácskozás, bál, kiállítás, vásár, hangverseny... Szállás 9.000,- Ft/főtől: az épületben lévő, kétszintes Hotel Kulturinnovban\*\*. Üdülési csekket elfogadunk.

### SZAKSZERŰ SZERVEZÉS MÉRVDÓ REFERENCIÁK

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

HOTEL KULTURINNOV\*\*

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tél: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886

mka@mka.hu • www.mka.hu



### MAGYAR-MAGYAR PÁRBESZÉD

Régiók és kultúrák találkozása, Kárpát-medencei Napok, Mézes-napok, Mosoly napok, Költészet Napja, Sárospataki Diákok Budapesti Egyesülete, Ausztrália Magyar Baráti Köre, Magyar Emlékekért a Világban Egyesület, Hazatérők Panoráma Világklubja; Karikatúra Művészeti Fesztivál, számos előadás, kiállítás, hangverseny, találkozó, képzés, konferencia...



# Nyolcvanhat jeles hetvenes

**Abádi Nagy Zoltán • Bakallár József • Bakay Kornél  
Barta János • Benedikty Tamás • Benkó Sándor  
Bereczky Loránd • Berkovits György • Bojtár Endre  
Brády Zoltán • Brokés Ágnes • Cyránski Mária  
Czilczer Olga • Csete Ildikó • Csikszentmihályi Róbert  
Csillaghy András • Csom István • Dallos Jenő  
Dárday István Gábor Mária • Domonkos István  
Fábián László • Furkó Zoltán • Géher István  
Gerold László • Gyivicsán Anna • Győry Franciska  
Hambuch Vendel • Hovanyecz László • Inkey Alice  
Jávorszky Béla • Jung Zseni • Kákonyi Csilla  
Kelemen András • Kertész Sándor • Knézy Judit  
Kocsis Imre • Kocsis István • Ifj. Koffán Károly  
Kozma Imre • Kulcsár Győző • László Attila  
Lőrincz Győző • Málnási Ferenc • Marinovich Endre  
Marosi Ernő • Miller Lajos • Mizser Lajos • Móna István  
Nagy Anna • Nagy Ildikó • Nagy Imre • Cs. Németh Lajos  
Novotny Zoltán • Nyerges András • Paládi-Kovács Attila  
Pécsi Ildikó • Peták István • Radnóti László • Raj Tamás  
Sarbu Aladár • Sárközy Tamás • Sáry László  
Sinkó László • Sütő Éva • Szabadi Judit • Szalai Györgyi  
Szathmáry Gyöngyi • Szávai János • Szekeres Károly  
Szentgyörgyi József • Szeremley Huba • Szersén Gyula  
Szilárdi Béla • Tamás Menyhért • Tímár Éva  
Tolnai Ottó • Tóth József • Tóth Judit • Tóth Sándor  
Tóthné Gaál Zsuzsa • Vágvolgyi Ilona • Vári Éva  
Vathy Zsuzsa • Végh András • Vitézy László • Voigt Vilmos**

Ára: 1490 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.  
(1) 303-3440-es faxszámán, a [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu) e-mail-címen,  
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185



Folyóiratunk megjelenését  
a Nemzeti Civil Alapprogram  
támogatja.